

TARTALOM

TANULMÁNYOK

- Mark D. Morrison-Reed
Nemzetközi együttműködés az Unitárius Univerzalista Tanács
megalakításában. II. (Fordította és átdolgozta Gyerő Dávid)..... 235
- Koppándi Botond Péter
Miért úgy prédikálunk, ahogy? – Hogyan lehetne?..... 260
- Bordás Beáta
Adatok Shakirov Sebestyén (1893–1966) festőművész és Kolozsvár
kapcsolatáról..... 276
- Kovács Sándor
Dávid Ferenc alakja az ábrázoló művészetekben..... 294

MŰHELY

- Rácz Norbert Zsolt
Adalékok a kolozsvári lengyel unitáriusok történetéhez. A lengyel imaház
és paplak története a dokumentumok tükrében 312

SZÓSZÉK – ŪRASZTALA – SZERTARTÁSOK

- Pap Mária
Az űres kéz 326
- Rűsz-Fogarasi Tibor
Mintha Isten arcát láttam volna 331
- Szabó Előđ
Válaszd a jót!..... 336

KÖNYVSZEMLE

- Aron Buciumeanu: *Moara și prâsnelul [Malom és pörgettyű]*. Bukarest, 2016, Tracus Arte Kiadó. 384. (Lakatos Sándor) 340
- Oláh Sándor: *Kényszerek–Tanúságtevők. Történetek a legrosszabb évszázadból*. Csíkszereda, 2016, Pro-Print Könyvkiadó. 335. (Pál János)..... 344
- Enyedi György prédikációi, 1. (67–99. beszéd) 2. Kolozsvári Kódex, Marosvásárhelyi Kódex, Sárospataki Kódex, Conciones vetustissimae*. S. a. r., az előszót és a jegyzeteket írta Lovas Borbála, Budapest, 2016, MTA-ELTE HECE – Magyar Unitárius Egyház. 450. (Túri Tamás) 351
- Kivonatok 358

TANULMÁNYOK

Mark D. Morrison-Reed¹

Nemzetközi együttműködés az Unitárius Univerzalista Tanács megalakításában

II. rész

(Fordította és átdolgozta Gyerő Dávid²)

Az IARF 27. kongresszusa – 1990, Hamburg, Németország

1986-ban, amikor az IARF észak-amerikai tanácsa éppen a UUA vezetőtanácsát faggatta nemzetközi szándékairól, David Usher egy barátjával való beszélgetés során arra döbbsent rá, mennyire nincs formális szerkezete a világ unitárius csoportjai összejövételének. A helyzetet kihívásnak fogta fel, hiszen ausztrálként akkor éppen Nagy-Britanniában végezte lelkészi szolgálatát. 1987-ben, a GAUFCC főtanácsi ülésén Usher határozati javaslatot terjesztett elő: „A Főtanács keresse meg a világon élő unitáriusok képviselőit, és vizsgálják meg egy Nemzetközi Unitárius Tanács megalakításának lehetőségét.”³ A vita során felmerült a kérdés, hogy az új szervezet miben lesz más, mint az IARF. A javaslatot végül

¹ Morrison-Reed, Mark nyugalmazott unitárius univerzalista lelkész, 1979-től Rochester (New York állam, AEÁ), majd Toronto (Ontario állam, Kanada) lelkésze volt, az AEÁ-beli Meadville Lombard Teológiai Intézet oktatója, a Sankofa Levéltár koordinátora, többkötetes szerző. Fő kutatási területe az afroamerikai unitárius univerzalizmus története.

² Gyerő Dávid 1974-ben született Baróton, kolozi lelkész, a Magyar Unitárius Egyház főjegyzője, 2014 óta az ICUU elnöke.

³ *Annual Report 1987*. London, 1988, The General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches, Proceedings of the Annual Meeting. 12.

döntő többséggel elfogadták⁴, és Ushert megbízták a további tárgyalásokkal. Ő „írt is az unitárius egyházaknak, és sokuktól pozitív, de óvatos választ kapott”.⁵

Hogy kezdeményezését népszerűsítse, Usher Kanadában is részt vett a CUC főtanácsi ülésén, itt örömmel tapasztalta, hogy a helyiek támogatják a javaslatot. A háttérmunkát még nyolc évig kellett folytatnia, és sikerült is pár szövetségest az ügy mellé állítania, de a munka legtöbbször magányos volt, és néha kiábrándító. A UUA főtanácsi ülései és az IARF-kongresszusok jó lehetőséget biztosítottak a kampányolásra, és David tudta, hogy: „a UUA politikai és pénzügyi támogatása nélkül a projekt valószínűleg sohasem valósul meg.”⁶

Az IARF 1990. évi hamburgi kongresszusának díszmehívottja dr. Hans Küng volt, aki *Nincs béke a világban a vallások közötti béke nélkül* (*No Peace in the World without Peace among Religions*) címmel tartott előadást. Az 1970-es és 80-as években az IARF szolgálata túllépte Európa és az Egyesült Államok határait. Országos konferenciákat tartottak Indiában és a Fülöp-szigeteken, 1980-ban pedig a japán Nikkio Niwano, az RKK vezetője lett az IARF első ázsiai elnöke. 1982-ben az IARF szeretetszolgálati hálózatot hozott létre, hogy tagszervezetei közösségfejlesztő projektjeit támogassa Észak-Írországbán, Kelet-Európában, Indiában és a Fülöp-szigeteken.⁷ 1984-ben az IARF-kongresszust már Tokióban tartották.

Az IARF átalakulása nyilvánvaló volt: nemcsak a térbeli terjeszkedésében és a vezetőség összetételében, de a programjában is nyomon követhető volt a változás. 1993-as székfoglaló beszédében Natalie Gulbrandsen – aki a szervezet második női elnöke volt – felidézte első kongresszusi élményeit 1958-ból, Chicagóból. „Értelmiségiek exkluzív összejövedele volt, elsősorban lelkészeké és teológusoké, mind vezető tisztségű férfiak. Ha jól emlékszem, csak egyetlen nő kapott helyet a programban. Az előadások nagyon hosszúak voltak, nem volt kiscsoportos beszélgetés, sem látogatás a helyi emberekhez, semmilyen tevékenység, csak az intellektualizmus légköre mindenütt.”⁸ Meghatottan vallotta, hogy lenyűgözte az IARF átalakulása, és érdeklődéssel várta, hogy mivé lehet a jövőben. Emellett látványosan átalakult a rendezvények résztvevőinek összetétele is. 1958-ban a 775 kongressz-

⁴ *The Inquirer*, 27 April 1987.

⁵ Usher, David: *ICUU's First President Looks Back*. Montserrat, November 2005, <http://icuu.server281.com/node/111>. Megnyitva: 2016. szeptember 30.

⁶ Uo.

⁷ Traer, Robert e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. szeptember 15.

⁸ Gulbrandsen, Natalie: *Proceedings of the 28th World Congress of the International Association for Religious Freedom, Bangalore, India, 15–18 August, 1993*. Oxford, October 1994, IARF. 30.

szusi küldöttről hárman voltak Indiából és hárman Japánból. 1990-ben a 660 résztvevőből 19 Indiából, 116 Japánból, és 3–3 Bangladesből és Nigériából érkezett. A legjelentősebb hatása a japán csoportok megjelenésének lett: „*Tele voltak energiával, tagságuk növekedett, míg szinte minden európai csoport, sőt az indiai Bráhma Szamádzs és valamennyire az UUA is, egyre zsugorodott tagságában, pénzügyeiben és életterében is.*”⁹

A 27. kongresszus hozta el Diether Gehrman főtítkári megbízatásának végét és Robert Traer tízéves szolgálatának kezdetét. Az új főtítkár alkalmazási eljárása volt az első, amelyben egyenlő pályázási lehetőséget nyújtottak mindenkinek, eredménye pedig az első nem unitárius IARF-vezető megbízása lett. Traer korábban könyvet írt *Hit az emberi jogokban (Faith in Human Rights)* címmel arról, hogy az emberi jogok védelme miként gyökerezik a nagy világvallások hagyományában. Vezetői évei alatt az IARF tanácsa nagyobb hangsúlyt fektetett a vallásszabadságra, és azt alapvető emberi jognak tekintette. Növekedett a vallások közti párbeszéd fontossága is, a kongresszusi programokban 1987-től megjelentek a személyes kötődéseket erősítő kiscsoportos beszélgetések.¹⁰ William Schulz is tagja volt a főtítkár alkalmazó bizottságnak, Traer új prioritásai teljesen megegyeztek az ő korábbi szakmai érdeklődésével. Schulz az IARF szerepét nagyon fontosnak tartotta, akárcsak elődje a UUA elnökségében, O. Eugene Pickett (1979–1985), aki később az IARF elnökségét is betöltötte (1987–1990).

A nagy-britanniai unitáriusok 1988. évi főtanácsi ülésén az angol, kanadai és egyesült államokbeli unitárius vezetők is részt vettek, akik egyetértettek abban, hogy az 1990. évi IARF-kongresszuson a szervezet jövőjéről fognak tanácskozni. Erre készülve David Usher előzetesen vitaindító tanulmányt küldött szét, ebben öt különböző modellt vázolt fel az Unitárius Nemzetközi Tanács (World Unitarian Council, a továbbiakban WUC) szervezetét illetően.¹¹ Válaszában Geoffrey Head, a brit unitáriusok hangadó vezetője aggódva írta: „*semminek sem*

⁹ Reeves, Gene e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. szeptember 4.

¹⁰ A kiscsoportos megbeszélések (Circle Groups), amelyek az IARF-kongresszusok részeivé váltak, 1987-ben kezdődtek Stanfordban. Két forrása is van a kezdeményezésnek: Gene Reeves, az IARF programfelelőse 1983-ban vett részt először kiscsoportos beszélgetésen, az Egyházak Világtanácsának találkozóján (Reeves, Gene: IARF at a Hundred. In *Centennial Reflections*. Assen, 2001, Royal Van Gorcum. 89.). Mások a RKK által szervezett 1984-es IARF-kongresszuson Japánban, ahol az együttérzés körének (Circles of Compassion) nevezték (Richard Boeke: *Personal Memories of the IARF*. In *Centennial Reflections*. 71). A kiscsoportos megbeszéléseket Frank Robinson vezette be és szervezte meg.

¹¹ Usher, David: *A Discussion Paper concerning the Formation of a World Unitarian Council*. London, Essex Hall, 1-6 Essex Street, September 1989, GAUFCC/ICUU/1.2.

szabad gyengíteni az IARF iránti unitárius elkötelezettséget.”¹² Aggályát sokan mások is osztották, különösen Natalie Gulbrandsen.

A hamburgi ülésen hét unitárius egyház 28 képviselője vett részt. A vitaindító előadást Phillip Hewett, a Vancouveri Unitárius Egyházközség (First Unitarian Church of Vancouver, a továbbiakban FUCV) lelkésze tartotta *Unitárius Világtanács? (A World Unitarian Council?)* címmel. Tulajdonképpen a brit és amerikai nemzetközi kitekintések összefoglalása volt, ezekkel kapcsolatban pedig arra a következtetésre jutott, hogy gyarmatosító jellegük miatt lettek életképtelenek. Az ülés jegyzőkönyve az alábbi szempontok mentén vezetett beszélgetéseket rögzíti: Személyes vagy szervezeti tagságú legyen az esetleg megalapítandó Nemzetközi Unitárius Tanács? Az unitárius mivolt meghatározásának nehézségei; a tanács fenntartásának kérdései; melyek lennének azok a küldetések és célok, amelyeket a már meglévő szervezetek nem fednek le, s amelyek indokolnák az új szervezet megalakulását.

Sok résztvevő érdekesítőnek találta a találkozót, például Doris Hunter UUA-tanács tag vagy Charles Eddis kanadai képviselő. Dianne Arakawa is jelen volt, aki később arra emlékezett, hogy az ülésen: „*Phillip Hewett tanulmánya, majd David Usher javaslata a WUC megalakítására vonatkozóan jelentős támogatásra lelt a jelenlevők körében, beleértve az IARF amerikai szervezetének vezetőit is.*”¹³ John Eichrodt, egy Franciaországban élő unitárius úgy érezte, az unitárius történelem jelentős fordulópontjának volt tanúja. „*Jól emlékszem a remény, a jószándék, a lelkesedés hangulatára, és arra, hogy a kezdeményezést a résztvevők túlnyomó többsége támogatta. Egyetlen aggályunk volt: hogy a UUA nem társul.*”¹⁴

Ez a félelem megalapozott volt. Fél tucat résztvevő is jól emlékezett Schulz UUA-elnök és Gulbrandsen UUA-moderátor és IARF-elnök korábbi viszonyulására. „*Bill Schulz dühösnek tűnt az előadás alatt, de nem szólalt fel. Natalie Gulbrandsen viszont határozottan a kezdeményezés ellen beszélt*” – emlékszik vissza Herman Boerma, a CUC elnöke.¹⁵ „*Jól emlékszem negatív viszonyulásukra*” – vallotta Richard Kellaway. Richard Boeke szerint: „*Natalie azért ellenezte az önálló unitárius világszervezet létrejöttét, mert attól félt, hogy gyengítené az IARF-nek adott támogatást.*”¹⁶ Phillip Hewett is felidézte, ahogy Schulz kifogásolta az

¹² Head, Geoffrey to Usher, David. Essex Hall, 1-6 Essex Street, London, 1989. december 6., GAUFCC/ICUU/1.2.

¹³ Arakawa, Dianne E. e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. szeptember 23.

¹⁴ Eichrodt, John e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. március 3.

¹⁵ Boerma, Herman e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. augusztus 11.

¹⁶ Boeke, Richard e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. augusztus 22.

előadását, és azt: „a UUA nemzetközi tervei elleni támadásként értékelte. Előadása célja egyáltalán nem az volt, bár valóban ugyanazt a hatást érte el.”¹⁷ Schulzot nagyon zavarta az előadás, és nem értette, hogy Hewett miért nem személyesen vele beszélt a gondokról a nemzetközi fórum helyett. Usher szerint: „a UUA nem segített semmiben, nem is biztatott semmivel, hanem kijelentették, hogy nincs se pénzük, se más erőforrásuk e vállalkozás beindításához. Annál meglepőbb volt, hogy alig két hónappal később a UUA elnöke csúcstalálkozót kezdeményezett a világ unitárius vezetőivel.”¹⁸

A hamburgi összejövetel végeredményben úgy döntött, hogy a Nemzetközi Unitárius Tanácsot „ne tekintsek veszélyforrásnak vagy versenytársnak a létező unitárius szervezetekre, úgy mint a GAUFCC-ra, a UUA-ra vagy az IARF-re nézve. [...] Egy szerény szervezetről lehet csak szó, egyéni tagsággal, egy ideiglenes intézőbizottsággal.” E bizottság tagja lett Usher, Arakawa, Hunter, Boerma, Homer Jack és nyolc más személy. Az összejövetel egy óra alatt véget is ért.¹⁹

Bill Schulz a UUA vezetőtanácsának a következő jelentést írta: „Abban állapodtunk meg, hogy óvatos kezdésként megalakul egy egyéni tagságú nemzetközi szervezet, amely hírlapot jelentet meg és az IARF-kongresszusok keretében találkozókat szervez. Ideiglenes vezetőtanácsot választottunk, és egy szerény gyűjtést is végeztünk. Általános vélemény volt, hogy a tanács erőteljes szervezetté fejlődéséhez évek kellenek, ha nem évtizedek. Addig is, véleményem szerint, az unitárius egyházak vezetői közötti gyakoribb tanácskozásra van szükség a nemzetközi unitárius ügyek tárgyában. Ezek a tanácskozások segítenének tisztázni UUA-nak a többi unitárius csoporthoz való viszonya kapcsán támadt félreértéseket, illetve célba juttathatnák a szükségben levő unitárius közösségek részére az amerikai, nagy-britanniai és máshonnan érkezett segítséget. Javaslatokat tehetnének egy hosszú távú tervre is, a mozgalom jövőjét illetően. Tervem ezért most az, hogy a világ unitárius egyházainak előljáróit találkozóra hívjam, valószínűleg Budapestre, 1991. május 3–5. napjaira, unitárius vezetői csúcstalálkozóra.”²⁰

¹⁷ Hewett, Phillip e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. január 24.

¹⁸ Usher, David a UUA vezető tanácsához, 1992. április 9.

¹⁹ A találkozó a hamburgi Basler Hof Hotelben volt, 1990. augusztus 1-jén. Vezetőségi tagok voltak még: Richard Boeke, John Eichrodt, Dorothy Emerson, Phillip Hewett, Ripnar Lygdoh, Szentiványi-Orbók Ilona, Stephen Washburn és Geoff Usher (David Usher testvére).

²⁰ Schulz, William F. válasza a UUA vezetőségének, keltezetlen, kb. 1990 ősze. AHTL, bMs 1015, Founding International Congregations Possibilities.

Unitárius vezetők csúcstalálkozója, Budapest, 1992

A találkozó valóban Budapesten kapott helyet, de a tervezettnél valamivel később, 1992. március 19–22. napjain. Az a remény hívta egybe, hogy a létező unitárius egyházak támogatásával sikerülni fog egy világszintű szervezetet életre hívni. A részvételt az egyházak választott tisztségviselőire korlátozták, egyfelől azért, mert a nagyon hierarchikus romániai és magyarországi egyházak csak vezetőket akartak döntéshozásra delegálni. Másfelől, az anyagi alapok is nagyon korlátozottak voltak, és a kisebb csoportok vezetői részvételének fedezésére nem volt lehetőség.²¹

„A csúcstalálkozó résztvevői egyhangúlag és nyomatékosan támogatták a UUA-t azon törekvésében, hogy az elszigetelten élő unitárius közösségeket tagjainak sorába fogadja.”²² Az erdélyi unitáriusokat Kovács Lajos, Erdő János és Szabó Árpád képviselte, az Egyesült Királyságot Roy W. Smith, a GAUFCC főtitkára és Bill Schulz közeli eszmetársa. Jelen volt Németország, Dánia, India, Ausztrália, Csehország és Dél-Afrika unitárius közösségeinek küldötte is, a Fülöp-szigetektől viszont nem érkezett képviselő.²³ A CUC képviselője John Slattery, a szervezet elnöke indulás előtt megbetegedett és nem tudták helyettesíteni. A kanadai képviselet távolmaradása nagy csalódást okozott egyfelől a CUC tanácsa tagjainak, mivel fenntartásaik voltak a nemzetközi unitárius ügyek korábbi intézésével kapcsolatban, másfelől Bill Schulznak is, hiszen ő is tisztában volt e fenntartásokkal. Több kanadai tanácsstag nehezményezte is a találkozó időzítését, David Usher és Phillip Hewett pedig, akik a nemzetközi kapcsolatok erősítésén fáradoztak, nem kaptak meghívást. A kanadaiak közt elégedetlenséget váltott ki az is, hogy az ülések tervezése és vezetése teljesen a UUA képviselőinek kezébe került. Voltak, akik úgy érezték, hogy a csúcstalálkozónak csupán kirakati jellege volt, aminek nem egy nemzetközi mozgalom elindítása, hanem a UUA világszintű uralmának kiépítése volt a célja.²⁴

²¹ Schulz, William levele Morrison-Reed, Marknak, 2015. december 13.

²² Schulz, 2015. március 22.

²³ Szabó Árpád: *Report on the World Conference of Unitarian Leaders, Budapest, March 19–22, 1992.* (ford. Adorján Noémi). A jelentést a Reverend Church Representative Council-nek írta. A résztvevők között voltak: Natalie W. Gulbrandsen, dr. Charles Gaines, Melvin Hoover az AEÁ-ból, Vladimir Strejček Csehországból, Preben Bovin Dániából, Ernst Monike és Wolfgang Jantz Németországból, Sunrit Mullick és Ripnar Lyngdoh Indiából, Robert Steyn Dél-Afrikából, Allen Kirby Ausztráliából, Szentiványi Ilona és a szervezők: dr. Ferencz József, ifj. Bartók Béla és Bencze Márton Magyarországról.

²⁴ Campbell, Ellen e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. szeptember 6. és 21.

Az első estén a vendégeket ifj. Bartók Béla magyarországi főgondnok köszöntötte, majd vacsora előtt „William Schulz, Charles Gaines és Melvin Hoover áttekintette a konferencia céljait és programtervét.”²⁵ Másnap reggel a résztvevők bemutatkoztak, bemutatták otthoni közösségüket is, és elkezdődött a közös munka egy új nemzetközi szervezet küldetésnyilatkozatának felvázolására. Szombat reggel Roy Smith tartott előadást *Figyeljünk a stratégiánkra!* címmel. Az elérendő célok közé az alábbiakat sorolta: „Azt szeretnők, ha a helyi unitárius közösségek lélekszáma növekedne. Azt szeretnők, ha nemzeti egyházaink erősödnének. Azt szeretnők, ha az unitárius vallás jobban terjedne, és nemzetközi hatása is növekedne. Egymás mellé akarunk állni, hogy másokat is, újakat is biztatni tudjunk.”²⁶ Majd a mindenki számára nyilvánvaló aggályokkal és kérdésekkel folytatta: „Meg kell határoznunk, hogy kik lesznek a tagok, és milyen szervezési modellt választunk. A vezetést egy tanácsadó testületre bizzuk vagy egy végrehajtó bizottságra? A kapcsolattartás és az ülésezés angol nyelven folyik? Milyen anyagi szükségletei lesznek az új szervezetnek?” Végül ő is hangsúlyozta, amint sokan mások, hogy „az IARF-fel való kapcsolatunk ne legyen veszélyeztető vagy kompetitív jellegű: inkább pozitív, támogató és együttműködő.”²⁷

Roy Smith kérdései hasonlóak voltak azokhoz, amelyeket korábban David Usher is megfogalmazott, s amelyekkel három évvel később az ICUU-nak valóban szembe kellett néznie. Szabó Árpád szerint a budapesti összejövetel közvetlen folytatása volt a nagy-britanniai unitárius főtanácson 1987-ben hozott határozatnak, sőt azoknak a tárgyalásoknak is, „amelyek a következő években az angliai, amerikai és kanadai összejövetelek keretében és végül a hamburgi IARF-kongresszuson történtek. Mindenki lelkesen támogatta a nemzetközi tanács gondolatát, hiszen e szervezet szükségessége mindenütt erősen érződött – igaz, a részletek némelyikével kapcsolatosan kétségek is felmerültek, például a szervezeti forma, a képviselet és az anyagi támogatás területén.”²⁸ A UUA vezetői azonban mindezt másként látták.

A csúcstalálkozó után David Usher levelet írt a UUA tanácsának, amelyben összegezte azon magánszemélyek tapasztalatait, akik az UUA 1991. évi főtanácsi ülésén Az Unitárius Nemzetközi Szervezet Megalakításának Pártfogói (Advocates for the Establishment of an International Organisation of Unitarians, a további-

²⁵ Campbell, Ellen e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. szeptember 6. és 21.

²⁶ Smith, Roy W.: *Focus on Our Strategy, World Summit of Unitarian Leader, Budapest, Hungary, 19–22 March 1992*, Essex Hall, 1-6 Essex Street, London, GAUFCC/ICUU/1.1. 1.

²⁷ Uo. 2–3.

²⁸ Szabó Árpád: *Report on the World Conference*.

akban AEIOU) néven munkacsoportot alapítottak. „Az AEIOU tagjai a csúcstalálkozót előrevivő lépésként értékelték. Véleményünk azonban az, hogy a tárgyalási folyamatba minél több embert be kell vonni. A tanácskozásokban helyet kell biztosítani minden nemzeti egyház képviselőének, hogy magukénak érezzék az alakuló szervezetet.” Usher arra biztatta a UUA tanácsát, hogy: „vegye ki a részét az unitárius világszövetség létrehozásának munkájából, amelynek keretében mindannyian hittestvérekként szolgálhatjuk egymást.”²⁹

Bill Schulz tudatában volt annak, hogy a UUA intézkedéseinek volt kritikus fogadtatása is. Még az 1990. évi IARF kongresszus után a UUA tanácsnak írt jelentésében azt írta: „A UUA-nak azért kell vezető szerepet vállalnia e folyamatban és azért jó az Amerikán kívüli közösségek tagszervezetté fogadásának gyakorlata is, mert a miénk az egyetlen unitárius közösség a világon, amely még viszonylag korlátozott anyagi lehetőségeivel is támogatást tud nyújtani ezen új közösségeknek.”³⁰

A meglátásait ért kritikákkal kapcsolatban Schulz így folytatta: „Egyesek ellenzik a külföldön élő unitárius közösségek befogadását tagjaink sorába, mert ezáltal az imperializmus gyakorlatát kockáztatjuk, és saját kultúránk értékeinek ráerőltetését más kultúrákra. Szerintem azonban a gyarmatosító gondolkodás éppen azt feltételezné, hogy mi tudjuk, mi jobb számukra, ezért meg akarjuk őket védeni az észak-amerikai kulturális hatásoktól. Azért téves ez az eszmefuttatás, mert nem látja be annak a valóságát, hogy a mi meglátásaink és értékeink is határozottan átalakulnak a más kultúrákkal való érintkezés rendjén. [...] Mások azért nem javasolták a külföldi gyülekezetekkel való foglalkozást, mert nem tudunk nekik teljes körű szolgáltatást nyújtani. S mert nem tudunk, másodrangú közösségek lesznek. Ha meg megpróbáljuk, akkor el fogjuk hanyagolni az észak-amerikai közösségeket. A helyzet azonban az, hogy a UUA kebelében már régóta működnek amerikaiakból és kanadaiakból szervezett közösségek külföldön, amelyeket szintén nem tudunk azonos szinten támogatni. Az ő esetükben miért nem javasolta senki az egyenlőtlen támogatás elvén való kizárást vagy fel nem vételt? Nem beszélve arról a tényről, hogy Észak-Amerikában is sok olyan közösségünk van, amelyeket nem sikerül egyenlően szolgálni.”³¹

Schultz szándékai ellenére a UUA-tanács egyes tagjaiban, a lelkészek között és főként a kanadaiakban növekedett az elképzelései iránti nemtetszés. „A szabályzat azt célozta meg, hogy a világon máshol élő unitárius gyülekezeteknek lehe-

²⁹ Usher, 1992. április 9.

³⁰ Schulz a UUA vezetőtanácsához, keltezetlen.

³¹ Uo.

tősége legyen a UUA-hoz való csatlakozásra – erre fel Schultz kitűzte nemzeti zászlóikat a főhatóság bostoni irodájában!” – emlékezett vissza Phillip Hewett. Schulz szerint nem így volt: „a zászlók kitűzése a UUA azon törekvését jelképezte, hogy szervezeti életében is jelezze a tágabb közösség iránti elkötelezettségét. Ezért tűztük ki többek között az ENSZ zászlóját is.”³² A külső értelmezés azonban esetenként igen eltérő volt. Art Ungar, a UUA tanácsának tagja kínosnak tartotta a lépcsőházban felállított zászlók képét. „A tanács több tagja is úgy érezte, mintha a zászlók Nagy-Britanniát és gyarmatait jelképezték volna” – mondta Doris Hunter. Richard Kellaway úgy látta, Bill Schulz birodalmi elnöksége csatlósok sorakozását várta a UUA védőpajzsa alá. Hát nem valósította meg már azt a Fülöp-szigeteken? – kérdezte.³³ Charles Eddis, a CUC első elnöke azt mondta: „ez az imperialista álom Pierre Elliot Trudeau metaforáját juttatta eszébe az elefánttal egy ágyban alvó kiségről, amelyben az AEÁ-at jelképezi az elefánt, míg az egér Kanadát.”³⁴

Schulz kitartott amellett, hogy nem erről volt szó. „A cél sohasem az volt, hogy a UUA-t erősítsük a nem észak-amerikai gyülekezetek számának növelésével. Az én tervem az volt, hogy a UUA – és mivel tagjainak 95%-a amerikai volt, ez esetben ez amerikaiakat jelent – lássa be kiváltságos helyzetét, és ossza meg erőforrásait annak érdekében, hogy az unitarizmus ne csak a fejlett világban elérhető vallás legyen. Ha ennek érdekében külföldi egyházközségeket kellett a UUA keretébe fogadni, akkor elértük a célunkat. Ha elszigetelt közösségeket kellett támogatnunk, akik történetesen nem akartak a UUA tagjai közé tartozni, az is teljesen rendben volt. Ha pedig a cél eléréséért a UUA-t világszintű egyházi szervezetté kellett volna átalakítani, azt is támogattam volna.”³⁵

Ennek ellenére a UUA tanácsának egyes tagjai úgy érezték, hogy kérdéseikre nem kaptak választ. 1992 decemberében kelt beadványában Art Ungar, a tanács tagja közigazgatási jellegű aggályokat fogalmazott meg: „Attól tartunk, hogy elvárásokat fogalmazunk meg anélkül, hogy világos tervünk lenne, miként akarunk ezeknek megfelelni. Jó példa erre a fejlesztési főosztály igazgatójának, Charles Gaines-nek az esete, aki a nyár folyamán ideje felét nemzetközi ügyekkel töltötte, összegző jelentését viszont az érintettek teljesen meglepődve fogadták. A tanács

³² Schulz, 2015. december 13.

³³ Kellaway, Richard e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. augusztus 12.

³⁴ Eddis, Charles W.: UU minister is a Unitarian. In Weaver Horton, Linda (ed.): *Guarding Sacred Embers: Reflections on Canadian Unitarian and Universalist History*. Toronto, 2011, Canadian Unitarian and Universalist Historical Society. 244–245.

³⁵ Schulz, 2015. március 22.

csaknem minden tagja támogatja az unitárius univerzalizmus kiterjesztését más országokra is, azonban azt szeretnők látni, hogy a UUA ellenőrzése alatt tartja nemzetközi vállalásainak következményeit, és nem csak esetszerűen válaszol a felmerülő lehetőségekre.”³⁶

Két hónappal később David Usher más jellegű aggályokat fogalmazott meg a *First Days Record* című folyóiratnak elküldött tanulmányában. „A legfontosabb az lenne – írta –, hogy az unitarizmus nemzetközi szinten felvirágozzon.”³⁷ Úgy látta, e cél felvállalásával szinte mindenki egyetértett. Zavarba ejtőnek találta azonban: „a UUA alapvető elképzelését a nemzetközi unitarizmus megsegítésére vonatkozóan.” Két ellentétes modellt azonosított. Az első: „egy szövetség, amelynek keretei között a tagegyházak egyenlő partnerekként találkoznak közös ügyeik tárgyalására.” A második egy imperialista szerkezetet: „amelyben egyik tagszervezet a felelősséget viseli, és ellenőrzést gyakorol a többiek felett. A hatalom központosított, a tagok a középponttal állnak csak kapcsolatba, egymással nem.”³⁸ Úgy vélte, hogy a UUA ezen utóbbit választotta „saját nemzetközi tekintélyének és hatékonyságának növelésére”, azonban: „a UUA tanácsának tagjai még keresik a megoldásokat, még birkóznak e kérdéssel, a végeredmény pedig teljesen bizonytalan”.

Bill Schulz utólagosan úgy értelmezte a kérdést, mint ami a gyarmati rendszerek és birodalmi magatartások általános jellemzői felől megközelíthető. „Az első sajátosság az, hogy a kapcsolat kényszerítő természetű, ahol a nagyobb akaratát ráerőszakolja a kisebbre. A második, hogy a kapcsolat kizsákmányoló jellegű, ahol az erősebb nyereséget szerez a gyengébb kárán. A harmadik, hogy a kapcsolat manipulatív, ahol az erősebb ellenőrizni akarja a gyengébbet. Ezek közül a UUA akkori magatartására egyik sem volt jellemző!” Példának a Fülöp-szigetekbeli egyházzal való kapcsolatot hozta fel. „A UUA tagjává való válás ötlete kizárólag a UUCP részéről merült fel. Hát nem lett volna lekezelő, ha visszautasítottuk volna kitarató kérésüket a teljes jogú UUA-tagság jóváhagyásáról? Ugyan milyen nyereségeket zsebelt be a UUA a UUCP-től, leszámítva a közösségeink kölcsönös erősödését? Mindezek fényében komolyan kérdezem, a retorikai cikornyákon és az amerikai sztereotipizáláson túl, milyen valós igazolását látjuk a gyarmatosítás és a birodalmi gondolkodás vádjának? Ha az én vezetői jövőképem megvalósult volna,

³⁶ Ungar, Art: *Irányelvek a nemzetközi gyülekezetekre vonatkozóan (Policy on International Congregations)*, 1992. december 2., AHTL, bMs 1015, Founding International Congregations Possibilities.

³⁷ Usher, David: *International Unitarianism. First Days Record*, 1993/2. 40.

³⁸ Uo. 41.

és a UUA még több Amerikán kívüli egyházközséget fogadott volna be, az csökkentette volna az amerikai hatalmat a UUA-ban, nem pedig növelte volna. Gyenge stratégiája lett volna ez egy gyarmatosító törekvésnek...”³⁹

A *First Days Record*-ban közzétett tanulmányában Usher ezek után azt boncolgatta, mi volt a baj a UUA és a CUC kapcsolatában. „A kanadai unitáriusoknak folyamatosan arra kellett emlékeztetniük az Egyesült Államokban élő hittestvéreket, hogy ők egy másik országban élnek, amelynek más a kultúrája, politikai és nevelési rendszerei. Ha még ezt a választóvonalat sem lehetett könnyen megőrizni, imperialista előítéletek nélkül, mennyivel nagyobb volt a kockázata az érzékeny sajtóságok lábbal tiprásának a többi kapcsolatban, a távolabb élőkkel való viszonyban, még a legjobb szándékok ellenére is!”

A UUA magatartását imperialistának nevezni valóban problémás vállalkozás volt. Először azért, mert nyilvánvalóan pejoratív üzenete volt – mindenkinek, aki a 60-as években tiltakozott az Egyesült Államok vietnámi háborúja ellen, az *imperialista* szitokszó volt. Kimondása azonnal védekezést váltott ki, nem pedig párbeszédet. Másodszer azért, mert a fogalmat pontatlanul használták: a UUA-val való összefüggésben valóban nem volt ellenőrző vagy kényszerítő jellege. Harmadszor azért, mert semmit nem lehet megnevezni, ami a UUA hasznára vált volna, leszámítva talán a presztízst.

Amit viszont az imperialista jelző használata jól visszaad, az a UUA intézményi szükségleteinek azon jellemzője volt, hogy uralkodjon. Amikor az 1969-es főtanácsi ülést a feketék öntudatosodását biztató mozgalom „eltérítette”, a helyszíni következményeknek a kanadaiak éppúgy ki lettek téve, mint az IARF-kongresszus résztvevői. A tumultusban jelentőségüket veszített kérdések között viszont nagyon fontosak is voltak. Például az, hogy a CUC kanadai főtanácsi ülésén kevéssel azelőtt szavaztak a UUA szervezetéből való kiválásról és a CUC önállóságának helyreállításáról. Bár a javaslatot akkor pár szavazat miatt nem sikerült érvényesíteni, egy másik határozat viszont a kanadaiak UUA iránti elégedetlenségéről túlnyomó támogatást kapott. Nem jártak jobban az IARF küldöttei sem, akiknek kongresszusát azért kapcsolták egybe a UUA főtanácsi ülésével, hogy megpróbálják serkenteni az IARF iránti amerikai érdeklődést. „Az ülés után az IARF végrehajtó bizottsága úgy határozott, hogy soha többé nem szervezik egy időben a kongresszust más rendezvénnel. A UUA-ülések olyan ele-

³⁹ Schulz, 2015. március 22.

*venek voltak, sőt helyenként robbanékonyak, hogy mellettük az IARF-összejövetelek jelentéktelennek mutatkoztak.*⁴⁰

A UUA-vel való „együttélés” a kanadaiak és az Amerikán kívüli más unitáriusok számára is állandó frusztráció forrása volt. A UUA-személyzet kiváló képzettsége ellenére az amerikai szűklátókörűség folyamatosan megmutatkozott. A kanadaiak részéről az amerikaiak neveléséhez szükséges energia és türelem a feketék kényszerhelyzetéhez volt hasonlítható, akik örökké abban a helyzetben voltak, hogy oktatniuk kellett a fehér unitáriusokat a faji elnyomás mibenlétéről. A többség szükségletei rendszeresen kisajátították a napirendet, és elvonták a figyelmet a kisebbség sajátos gondjairól, legyen az filippínai, hispániai, afrikai amerikai vagy kanadai természetű. Ugyanígy a CUC-nak is folyamatosan alkalmazkodnia kellett a minden egyes UUA-vezetőségváltással módosuló irányelvekhez, sőt még a költségvetési döntésekhez is, amelyek felett kevés befolyással rendelkezett. Ezzel egy időben a kanadai unitárius vezetés legragyogóbb elméi mégis vonzódtak a UUA programjaiban és az egyházkörökben való önkéntes szolgálatra. Amerika olyan emberi erőforrásokat vont el, amelyeket máskülönben a kanadai szükségletekre lehetett volna fordítani. Az általános következmény az lett, hogy a CUC energiáinak nagy részét a UUA olyan gondjainak kezelése emésztette fel, amelyeknek vajmi kevés kanadai jelentősége volt. Csaknem minden kanadai unitárius cselekmény a UUA egészét és annak tagságát szolgálta, ennek pedig imperialista jellege volt abban az értelemben, hogy nem hagyta szóhoz jutni az otthoni szükségleteket.

A UUA hatalmi szükségletei más formában is megmutatkoztak. A Fülöp-szigeti, kanadai, európai, erdélyi és indiai unitáriusok elsősorban az amerikaiakkal és a britekkel voltak kapcsolatban, és nem egymással. Phillip Hewett erről úgy fogalmazott: *„ahogy a küllők is a kerékagyból indulnak ki és a kapcsolatnak szigorúan csak két vége van, ugyanúgy nem volt közvetlen viszony a nem amerikai unitáriusok között.”*⁴¹ Az 1992. évi unitárius csúcstalálkozót is a UUA fejlesztési főosztálya szervezte – ez a tény már önmagában is azt a látszatot keltette, hogy a UUA szabta meg a tárgysorozatot, és az ülés az amerikai unitáriusok növekedési terveinek része volt.

Nem David Usher volt az egyedüli, aki a Schulz-vezetést imperialistának nevezte. Ő maga is jól tudta, hogy ez egy erős kifejezés volt, amely védekezést vált

⁴⁰ *Annual Report 1969.* London, The General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches.18.

⁴¹ Hewett, Phillip: *Possibilities and Pitfalls of Unitarianism as a World Religion.* é. n. [1992.] 12.

majd ki – mégis használta. Miután az együttműködés nem tűnt valószínűnek, az ausztrál Usher inkább e nyers kifejezést választotta, mint valami diplomatikust. Az ausztrálieiak szokimondó pimaszságukról híresek, a kanadaiak diplomatikus kedvességükről – ez esetben a kanadaiak mégis készségesen támogatták az ausztrál véleményt. Amikor az AEIOU-munkacsoportot megszervezték, a tizenkét alapító tag közül három kanadai volt. Vajon az a tény, hogy mindkét nemzet brit gyarmat volt, nem járult hozzá e párhuzamos érzékenység és a hatalom iránti óvatosság egy időben való kialakulásához? Vagy Usher azért választotta a provokációt a kiegyezés helyett, mert – amint megvallotta – bosszantotta az a tény, hogy hat év előkészítés után éppen őt nem hívták meg a csúcstalálkozóra?

Ironikus helyzet alakult ki. Teljes egyetértés volt abban, hogy az unitáriusoknak szükségük volt egy olyan, a kommunikációt és találkozást elősegítő nemzetközi fórumra, ahonnan megfelelően koordinálhatták szolgálataikat azért, hogy az unitarizmust világszinten is erősebbé tegyék. Egyértelműen szükség volt egy olyan szervezetre, amelytől az újonnan alakult nemzeti csoportok segítséget kérhettek. Pénzügyi forrásokra is szükség volt, ezért a UUA támogatása döntő fontosságú volt. Kezdetben a nézeteltérések fő oka az volt, hogy jó stratégia-e a külföldi egyházközségek UUA taggá fogadása. Ez a megosztó kérdés alapvető zavarokat okozott a kapcsolattartásban is. A legtöbb párbeszéd pedig nem a jobb megértéshez, hanem inkább kölcsönös frusztrációhoz és személyes bizalmatlansághoz vezetett.

1992 júniusában, az unitárius vezetők csúcstalálkozóját követően, a UUA főtanácsa a kanadai Calgaryban ülésezett, itt az AEIOU-munkacsoport is találkozót tartott. Usher korábban azt jelezte csoporttársának, Dorothy Emersonnak, hogy ellenállás várható a Nemzetközi Unitárius Tanács létrehozása ügyében. Az ülésen több mint húsz személy vett részt, közöttük Dianne Arakawa és Ellen Campbell, a CUC új ügyvezető igazgatója. Emerson szerint akkor kezdődött a feszültség, amikor Bill Schulz és Natalie Gulbrandsen: „*az ülés megnyitása után a terembe lépett, hogy megakadályozzák a javaslatot.*”⁴² Komor jelenlétükre Dianne Arakawa is jól emlékezett, és arra is, hogy amíg a többség teljes egyetértésben volt a tennivalókat illetően, addig a UUA-vezetők ellenezték azokat.

Schulz úgy értékelte a helyzetet, hogy egy segítségnyújtó nemzetközi szervezet kiépítéséhez évekre van szükség. Nyilvánvaló volt számára és mások számára is, hogy a UUA támogatása nélkül semmi nem mozdulhat előre. Schulz azzal is tisztában volt, hogyha egy közösség tagjai között jelentős eltérések vannak, akkor mindig lesznek olyanok a kevésbé erősek között, akik nem bíznak a erősebb-

⁴² Emerson, Dorothy e-mail-je Morrison-Reed, Marknak, 2015. november 20.

bek indítékaiban, és megkérdőjelezi azokat. Ennek ellenére továbbvitte akaratát a UUA nemzetközivé tételének érdekében. Természetesen sok ellenállásba ütközött: az IARF egyesült államokbeli tanácsa, a UUA tanácsának egyes tagjai, az AEIOU és a kanadaiak részéről. Ha beleegyezett volna abba, amit az IARF-esek és az AEIOU-sok kértek, az lelassította volna jövőképe megvalósítását. A továbblépést választotta hát, ahol inkább a célokra összpontosított, mint arra, hogy más elképzeléseket is befogadó stratégiát építsen ki.

Eljárása túl keménykezűnek tűnt azok számára, akiknek látszólag kevesebb hatalma volt, és akiknek nem kérdezte meg a véleményét. Ahogy az ellentábor tagjaiban véleményük semmibe vétele miatt nőtt az elégedetlenség, úgy nőtt a UUA tervei iránti ellenállás is. Schulz terveit a befolyásos unitáriusok és univerzalisták egy csoportja újkori gyarmatosításnak nevezte. Attól kezdve, hogy a UUA-vezetés mandátuma utolsó évébe érkezett, nem volt építő jellegű közös előrelépés. Vajon hogyan tudtak a dolgok idáig fajulni?

A nemzetközi unitárius szervezet előkészítéséről írt beszámolójában Szabó Árpád azt írta, hogy a budapesti csúcstalálkozón „*egy nemzetközi unitárius szövetség létrehozását elvetették, mert az minden tekintetben gyengítette volna az IARF-et.*” Ahelyett a nemzeti vezetők rendszeres összefüvetelét határozták el úgy, hogy az összhangban legyen az IARF-kongresszusok időpontjával. „*E tanácskozások közötti tevékenységek irányítása érdekében egyeztető bizottságot hoztak létre.*”⁴³

Az unitárius vezetők második csúcstalálkozóját 1994. február 24–27. napjaira tervezték. A UUA fejlesztési főosztálya az anyagi alapok előteremtésének felmérésével meg is kezdte a találkozó előkészítést. Úgy gondolták, hogy a résztvevő egyházakat is megkeresik az ügyben. Egy javaslat szerint a UUA fizesse az amerikaiak költségét, a CUC pedig a kanadaiakét. A második találkozásra végül soha nem került sor, nem volt, aki a megkezdett projektet továbbvigye: Natalie Gulbrandsen és Bill Schulz mandátuma 1993-ban lejárt, Roy Smith pedig 1994-ben nyugdíjba ment. 1994-től a UUA új vezetése már más szempontok szerint folytatta a nemzetközi kapcsolattartást.

A bekövetkező változásokat a UUA 1992-es új programja tartalmazta. A Calgaryban tartott főtanácsi ülésen határozatba foglalták az unitárius univerzalizmus faji és kulturális sokszínűségét, és létrehoztak egy ezzel a kérdéssel foglalkozó munkacsoportot. Tagjai, a UUA alkalmazottaival közösen, együttműködtek a Crossroads Ministry nevű, a fajgyűlölet felszámolásán dolgozó társasággal. A fehérek privilégiumait, a hatalmi visszaéléseket és az intézményes fajgyűlöletet

⁴³ Szabó: *Report on World Conference.*

vizsgáló közös elemzéseik a UUA nemzetközi viszonyrendszerét olyan mértékben érintették, ahogyan azt korábban senki nem képzelte volna.

Unitárius Univerzalista Testvéregyházi Tanács (UUPCC)

Az EUU és a CUC szervezeti növekedésével egy időben Kelet-Európában nagy változások kora kezdődött. 1989 augusztusában, kevéssel a Fülöp-szigeteki egyház UUA-taggá válása után, Magyarország megnyitotta nyugati határait állampolgárai és más kelet-európaiak Ausztriába távozása előtt. Ezzel kezdetét vette a *Vasfüggöny* lehellása. Decemberben megbukott Ceaușescu uralma Romániában, és nemcsak a határok nyíltak meg, hanem megszűnt a magyar kisebbséget fenyegető nemzeti és kulturális népiirtás veszélye is.

A UUA főtanácsa már 1988-ban elítélte a romániai falurombolást célzó terveket. Schulz és Gulbrandsen már akkor Erdélybe szeretett volna utazni, egy amerikai és egy kanadai kongresszusi képviselő társaságában. Céljuk az volt, hogy közelebbről megvizsgálják ottani hittestvéreik életét, és tiltakozzanak a magyar falvak tervezett megsemmisítése ellen. A belépési engedélyt azonban többszörösen megtagadták tőlük. Ceaușescu kormányának megdöntése után viszont azonnal lehetőség nyílt a vízumszerzésre, így Schulzék 1990 januárjában át tudták lépni a román országhatárt. Amikor megkérdezték Kovács Lajos püspököt, miben segíthetnek a leginkább, azt a választ kapták, hogy indítsák újra a testvéregyház-programot, amely az I. világháború után 112 amerikai és erdélyi unitárius egyházközséget kapcsolt egybe. Hazatérésük után Gulbrandsen és Schulz a UUA minden egyházközségét megszólította a testvéregyházközségi program újraindítása érdekében. A válasz azonnali és eredményes volt.⁴⁴ Fél évvel később, az IARF 1990-es hamburgi kongresszusát követően, Gulbrandsen négy autóbusznyi unitárius társaságában látogatta meg a Csehszlovákiában, Magyarországon és Romániában élő hittestvéreket.

Amióta a UUA keretében 1970-től megszűnt a Tengerentúli és Vallásközi Iroda (UUA Office of Overseas and Interfaith Relations, a továbbiakban OOIR) tevékenysége, a nemzetközi kapcsolatokat a fejlesztési főosztály vette át – ez lett az új testvéregyházi program koordinációs irodája is. Igazgatója, Charles Gaines arról számolt be, hogy még 1991-ben William Schulz kérésére elkísérte Vladimir

⁴⁴ Hopper, C. Leon: *Partner Church Council – Mission and History Perspective in Partnering*. A testvéregyházközségi hálózat kialakítását célzó műhelymunkán elhangzott előadás, 1998. március 5. Ez a bekezdés a 3–4. oldal tartalmát parafrázálja. <http://www.uupcc.org/who-we-are/about-uupcc>. Megnyitva: 2016. szeptember 30.

Strejčeket Prágába, hogy ott a Cseh Unitárius Egyházzal (Czech Unitarian Association, a továbbiakban CUA) megegyezzenek Strejček egyházfővé való ki-nevezéséről.⁴⁵ 1992 márciusában Gaines készítette elő az unitárius csúcstalálkozót, az év végén pedig tervezetet fogalmazott meg a UUA hozzájárulásáról a nemzetközi munka szervezési költségeihez.

Ezzel egy időben Art Ungar, a UUA tanácsának tagja a fejlesztési főosztályt felügyelő bizottságnak küldött beadványában aggályait fogalmazta meg: *„Több tisztánlátás kell ahhoz – mondta –, hogy az alkalmazottak nemzetközi kapcsolat-építésre szánt munkaidejét megállapíthassuk. Önkénteseink fél-alkalmazott viszonyban vannak, költségeiket fedezzük, de fizetést nem kapnak. Amikor többé nem lesznek képesek folytatni e szolgálatot, munkájukat rendes alkalmazottak veszik majd át? A frissen létrehozott testvéregyházi program körülbelül 150 gyülekezetünket kapcsolja egy-egy romániai közösséghez. Ha a jelenlegi önkéntesek nem fogják tovább végezni az ezzel járó munkát, akkor a UUA vezérkarának alkalmazottai vállalják a feladatok elvégzését?”*⁴⁶

1993 januárjában a UUA tanácsa túlzottnak találta Gaines munkaidejének nemzetközi ügyekre fordított arányát. Megszüntette hát ezirányú felelősségét, és felszólította őt, hogy a fejlesztési munkában Észak-Amerikára összpontosítson. Annak érdekében, hogy a testvéregyházi kapcsolatok ne omoljanak össze, Leon Hopper, Gellérd Judit és Richard Boeke közel 100 meghívót küldött egy, az 1993. évi főtanácsi ülésen tartandó tanácskozásra. A találkozón közel 30-an vettek részt, és megalakították az Unitárius Univerzalista Testvéregyházi Tanácsot (Unitarian Universalist Partner Church Council, a továbbiakban UUPCC), egy év után pedig be is jegyeztették. Első elnöke Leon Hopper, ügyvezető titkára pedig Gellérd Judit volt. A UUPCC megszületése kreatív válasz volt a UUA bizonytalan nemzetközi politikájára. Kreatív jellege máig megmaradt, pedig időközben a program kiterjedt más országokra is, és közel kétszáz testvéregyházi kapcsolatot segít szolgálatában.

John Buehrens, az UUA új elnöke írta, hogy: *„a UUPCC megjelenésével az IARF megszűnt az erdélyi unitáriusokkal való tapasztalatcseré kizárólagos fóruma lenni.”*⁴⁷ Natalie Gulbrandsen végig attól tartott, hogy az ICUU aláaknázza az IARF misszióját, de meg lehet kockáztatni azt a kijelentést is, hogy a UUPCC

⁴⁵ Gaines, Charles levele Sebens, Jeffnek és Patriciának, 2001. április 18. Téma: A Different perspective on Vladimir Strejček, AHTL, Charles Gaines, Box 2101005, International Work 1990–2000, *Vladimir Strejček – Unitaria Czech Republic* elnevezésű file.

⁴⁶ Ungar, Art a fejlesztési főosztályhoz, 1992. december 2.

⁴⁷ Buehrens, John e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2013. január 12.

hatása a vártnál erőteljesebb volt. Ennek egyik magyarázata az, hogy a testvérkapcsolatok nagyon erőteljes személyes élményeket tudtak nyújtani. Leon Hopper így foglalta össze ezeket: „A UUA nagyon meglepődött, nem is annyira az amerikai egyházközségek érdeklődésén, mint inkább az alakuló kapcsolatok nagy számán és azok érzelmi telítettségén. A kezdeti elvárások a globális kapcsolatokra és a kommunikációra irányultak, és senki nem számított a személyes és anyagi erőforrások olyan áradatára, mint amilyen következett. A kapcsolatok első hullámát követő években a tevékenységek robbanásszerű növekedését tapasztaltuk, sőt személyes szálak szövődtek amerikaiak és erdélyiek és közösségek között. Megnőtt az Erdélybe utazók száma is, ezáltal még inkább elmélyültek a személyes kapcsolatok.⁴⁸

A UUPCC újszerű módot kínált az amerikai és kanadai unitáriusoknak a Kelet-Európában élő hittestvéreikkel való kapcsolattartásra. Az IARF évtizedekig töltötte be ezt a szerepet, de sajátos módon: intellektuális fórumként, amelyet előadások és kiscsoportos megbeszélések jellemeztek, s amely csak kevés személyt vonzott a szabadelvű vallásról való eszmecsere kínálatával. Ráadásul olyan korban tette ezt, amikor a nemzetközi hálózatokat az unitárius és univerzalista vezetők építették. Ezzel szemben a UUPCC sokkal több embernek biztosított lehetőséget a részvételre. Átlagosnak számító unitárius felnőttek és gyermekek, gyülekezetek, sőt vallásoktató programok tudtak bekapcsolódni egy sokkal személyesebb tapasztalatba, amely gyakorlati dolgokra összpontosított. A sors iróniája, hogy Gulbrandsen ellenezte ugyan az ICUU megalakulását, de éppen ő volt az, aki elindította a UUPCC-t!

1993-ban, a UUPCC megalakulásának évében a kaliforniai Oakland és az erdélyi Oklánd gyülekezeti testvérkapcsolatából született meg *Az aratás reménye* (Project Harvest Hope, a továbbiakban PHH) nevű program. Az 1990-es évek posztkommunista Romániájában a két gyülekezet az unitarizmus szülőföldjén álmodt az önrendelkezésről, a fenntartható gazdálkodásról és a társadalmi megújulásról, az álom pedig jó néhány megfogható gazdasági fejlesztési projekt útján valósult meg. A projekt révén még több észak-amerikai kapcsolódott be a nemzetközi programokba.

Mind a PHH, mind a UUPCC nehézségekbe ütközött a gyülekezetek közötti kapcsolatok fenntartásában. Ennek egyik oka a kulturális különbségekben, másik a gazdasági, pénzügyi helyzetükben gyökerezett. Ezek az egyenlőtlenségek nagyon hasonlítottak azokhoz, amelyekkel csakhamar az ICUU-nak is szem-

⁴⁸ Hopper, C. Leon: *Partner Church Council – Mission and History Perspective in Partnering*.

be kellett néznie. Pap Mária erdélyi unitárius lelkész írta: „*Van egy alapvető gazdasági egyensúlytalanság ezekben a viszonyokban, ami úgy hozza hatalmi helyzetbe az amerikai felet, hogy az mindkét félnek nehezebbre esik. A pénzt adományozó gyülekezet néha elvárja, hogy beleszólása legyen annak felhasználásába. A közös projektekben való együttműködés csak akkor volt sikeres, amikor előzetesen megegyeztek a felek a pénz felhasználásának minden szakaszáról. Ha az egyeztetés elmarad, félreértés és keserűség a következménye.*”⁴⁹

A nemzetközi unitárius és univerzalista kapcsolatok már javában zajlottak, amikor 1993 júniusában John Buehrens a UUA elnökévé választották. Előde, William Schulz, már alelnökként, később elnökként is sok időt és energiát fektetett a nemzetközi kapcsolatok fenntartásába. Tevékeny szerepet vállalt az IARF-ben, a UUCP-ben, a CUC-ban és az EUU-ban, később az indiai Holdeen Alapban, az UUPCC-ben. Schulz a lehetőségek bőséges tárából válogathatott, amikor válaszolni próbált egy sor igényre és elvárásra, ám az eredmények sorsának alakulását a legjobb szándék mellett sem lehetett előrelátni.

Buehrens jövőképe teljesen más volt. Ő főként Dianne Arakawa, Art Ungar, Doris Hunter és Homer Jack tanácsaira épített. Schulz óvatos volt Usherrel kapcsolatban, Roy Smith-hez hasonlóan ő sem támogatót olyan nemzetközi testületet, amelyet Usher vezet.⁵⁰ Buehrens ezzel szemben azonnal megbízta Ushert, hogy: „*tartsa szemét a UUA nehezebben működő kapcsolatain, figyeljen az olyan külföldi egyházközösségekre, mint pl. az újjélandi Auckland közössége.*”⁵¹ Usher munkájával Buehrens meg volt elégedve, és a választási kampányában is beszélt arról, mennyire „*jónak tartotta a nemzetközi tanácsot.*”⁵²

Buehrens csakhamar megértette a Fülöp-szigetieknek és más külföldieknek adott UUA-tagság gyarmatosító jellegű vonatkozásait. Számára a fő kérdés az volt, vajon hogyan tud egy angolul nem beszélő, nagyon eltérő kulturális, politikai és gazdasági környezetben élő egyház beleolvadni a UUA-ba. Tisztában volt az EUU-val kialakult feszültségekkel is, amelyeknek egyik oka az volt, hogy az EUU-gyülekezetek tagsági díjat fizettek az UUA-nak, de nem volt képviselőjük a Főtanácsban és csak korlátozott szolgáltatásban részesültek. Mindezek mi-

⁴⁹ Pap Mária: Partnerships: Belonging as Collaboration, Mutuality and Accountability. In Jill K. McAllister (ed.): *Belonging: Our Unitarian Identities and the Nature of Our Relations, Proceedings of the 3rd ICUU Theological Symposium, Kerkade, the Netherlands, 13–17 July 2010*. Croydon, London, 2012, ICUU. 132–133.

⁵⁰ Schulz, William e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2015. december 19.

⁵¹ Uo.

⁵² Buehrens, 2013. január 12.

att Buehrens első elnöki intézkedéseként felfüggesztette a külföldi egyházközségek felvételére vonatkozó új határozathozatalt.⁵³

Amikor a külföldi gyülekezetek felvételének kérdése először került a UUA tanácsának asztalára, Kenneth T. MacLean azzal érvelt, hogy „*a UUA-nak nincs lehetősége a hitoktatásban, a lelkeszi szolgálatban és a társadalmi problémák megoldásában segítséget nyújtani az ázsiai, afrikai és dél-amerikai csoportoknak*”.⁵⁴ – Kenneth MacLean volt az egyetlen tanácsstag, aki a javaslat ellen szavazott. Buehrens nagyon értékelte MacLean politikusi hozzáértését, ezért kinevezte nemzetközi ügyekkel és felekezetközi kapcsolatokkal foglalkozó munkatársának, és megbízta az új nemzetközi irányelveinek kidolgozásával.

Buehrensnek nemcsak jövőképe, hanem vezetési stílusa eltért elődeiétől. Schulz, akárcsak a korábbi elnökök, Greeley és Pickett, gyakran utazott külföldre, és ezért sok kritika érte. Buehrens ehelyett a belföldi gondokra figyelt, és a nemzetközi ügyeket új munkatársára bízta. MacLean képviselte őt az IARF tanácsában, a CUC főtanácsi ülésén és a PCC-vel való kapcsolatokban is.⁵⁵ Ez azt a benyomást keltette a CUC igazgatójában, Ellen Campbellben, hogy Buehrens, legalábbis elnöksége kezdetén, a nemzetközi ügyeket nem kezelte prioritásként. Jeffrey Teagle, a GAUFCC főtitkára is úgy látta, hogy az elnökváltás „*a UUA figyelmét belső ügyeire irányította*”.⁵⁶ Ha kevesebbet is utazott, Buehrens, rengeteget dolgozott, kedvelt vezetői gyakorlata a megbízás volt. A CUC és a UUA szervezeti szétválása is elsősorban az ő érdeme volt, mégis, a legtöbb megbeszélésen a moderátor, Denny Davidoff vagy Gini Courter, a gazdasági ügyosztály elnöke, esetleg a gyülekezeti szolgálati osztály igazgatója, William Sinkford volt jelen. Buehrens számára a fő kérdés nem az volt, hogy fontosak-e a UUA-nak a nemzetközi kapcsolatok, hanem hogy miként tud a UUA helyes és igazságos kapcsolatokat fenntartani. Ez vezetett el az ICUU megalakulásához.

Megalakul az Unitáriusok és Univerzalisták Nemzetközi Tanácsa

Az ICUU megalakulását a UUA nemzetközi szerepvállalással szembeni elégedetlenség idézte elő. A szervezet megalakulásának másik fő ok az volt, hogy az

⁵³ Uo.

⁵⁴ MacLean, Kenneth T. e-mailje Morrison-Reed, Marknak, 2014. október 19.

⁵⁵ MacLean, Kenneth T.: *Report of the Special Assistant to the President for Interfaith and International Relations*. 1995. április 17.

⁵⁶ Teagle, Jeffery: *Discussion Paper: International Council Unitarians and Universalists, GAUFCC Council Meetings, 4–6 November 1994*. Essex Hall, 1–6 Essex Street, London, GAUFCC/ICUU/1.1.

IARF identitása átalakult és szerepe megváltozott. Bob West szerint: „az IARF főként a Közép-Európában élő unitáriusok számára sokáig a más szabadelvű felekezetekkel való kommunikáció és személyes kapcsolattartás legfontosabb fóruma volt.”⁵⁷ Ez a megállapítás egy idő után már nem állta meg a helyét: az IARF immár nem tudta kezelni az unitárius vezetők azon szükségleteit, hogy kapcsolatban legyenek, és támogassák egymást. „Valóban – írta az ICUU alapító titkára, Cliff Reed –, az ICUU azért jött létre olyan későn, mert sokáig az IARF-et tekintettük a nemzetközi unitárius testületnek! Csak miután az IARF jellege erőteljesen felekezeti lett, akkor erősödött fel az unitáriusok és univerzalisták azon szükséglete, hogy saját szervezetet alakítsanak.”⁵⁸ Ez a helyzet nemcsak az unitáriusoknak jelentett gondot, hanem az IARF-nek is. Az unitárius jelleg megtartása többé „nem fért össze felekezeti céljaival.”⁵⁹

1994-ben Polly és Ted Guild, akik önkéntesként dolgoztak a UUA nemzetközi programjaiban, Doris Hunter útján levelet küldtek a UUA tanácsának. Azt írták: „az Amerikán kívüli gyülekezetek UUA-ba való befogadását lehetővé tevő irányelvek elhibáztak, és meglátásunk szerint felülvizsgálatra szorulnak.” A tanács véleménye eleve ebben az irányban mozdult el, és Buehrens is egyetértett a javaslattal – de nem csak azért, mert a felek status quóját sértette. A dolgokat fajgyűlölet-ellenes szemszögből nézve azt is látta, hogy „a korábbi nemzetközies magatartás folytatása veszélybe sodorja a UUA azon erőfeszítéseit is, hogy az észak-amerikaiakat ki nem érdemelt kiváltságaikra figyelmeztesse.”⁶⁰ Emiatt úgy érezte: „fontos és sürgős volt az unitáriusok és univerzalisták számára egy nemzetközi ernyőszervezet létrehozni – a testület létrehozásával való megbízás pedig Kenneth MacLean első feladata lett UUA-alkalmazotti minőségében.”⁶¹

1994. szeptember 20–21. napjain előkészítő összejövetelt tartottak a körvonalazódó szervezet részleteiről. A korábbi nemzetközi csúcstalálkozóval ellentétben az összejövetel előkészítése és levezetése tudatosan inkluzív volt. Az előkészítő bizottságba Polly Guild, David Usher és Ken MacLean mellé meghívták Herman Boermát Kanadából, Jeffery Teagle-t Nagy-Britanniából és Rebecca

⁵⁷ West, Robert Nelson: *Crisis and Change: My Years as President of the Unitarian Universalist Association 1969 – 1977*. Boston, 2007, Skinner House Books. 105.

⁵⁸ Reed, Clifford M.: Welcome Address. In Hill, Andrew M. – McAllister, Jill K. – Reed, Clifford M. (eds.): *A Global Conversation: Unitarian/Universalism at the Dawn of the 21st Century. A Theological Symposium, 25–30 June 2001*. Prague, 2002, ICUU. 5.

⁵⁹ Braybrooke, Marcus: *Pilgrimage of Hope: One Hundred Years of Global Interfaith Dialogue*. London, 1992, SCM Press. 60–61.

⁶⁰ Buehrens, 2013. január 12.

⁶¹ MacLean, 2014. október 9.

Sienest a Fülöp-szigetetről – igaz, ő akkor már a Meadville-Lombard Teológiai Intézet hallgatója volt. A GAUFCC tanácsának készített jelentésében Teagle vizszo-
szatéró aggályt ismételt el: „Az új szervezet nem szabad versenyezzen az IARF-
fel.”⁶² Sienes emlékei mások voltak: „Sok akadályt kellett szem előtt tartanunk.
Számomra az ottlét önmagában is nehéz volt, egy furcsa országban új nyelvet be-
szélve, idegen ételek és kultúra között túl sok hatás ért. Én inkább csak lézengtem a
bizottságban.” A jószándék még nem volt elég a félreértések elkerülésére. John
Buehrens a gyűlésen megkérdezte Rebeccát: „Ti mit akartok?” Bármit is akart
kérdezni, Rebecca nem értette meg. „Alig bírtam könnyek nélkül kimondani,
hogy támogatást szeretnék a programjaimnak. A kérdés ugyanis az otthoni földes-
úri-földművesi viszonyra emlékeztetett, és nem számítottam arra, hogy éppen egy
olyan vezetőtől is hallanom kell, mint ő.”⁶³

Miután a GAUFCC tanácsa megvitatta az összejövetelről írt jelentését,
Teagle levelet írt MacLeannek, és összefoglalta aggályaikat: „Nagy-Britannia és a
többi fejlett ország minden lehető meg kell tegyen annak érdekében, hogy az
ICUU-t fenn lehessen tartani, biztosítaniuk kell, hogy a kevésbé virágzó országok
küldöttei is aktívan részt vehessenek a munkában, kivált vezetői tisztségekben. Kér-
déses az is, hogy az ICUU mennyire tud majd unitárius és univerzalista magánsze-
mélyeknek és helyi közösségeknek lehetőségeket teremteni a kapcsolattartásra. Nem
szeretnők, ha az ICUU kiváltságos hatalmi központ lenne egy pár idős személy
szolgálatában.”⁶⁴

Az alakuló összejövetel előtt vita támadt arról is, hogy azon ki képviselje a
cseh unitáriusokat. A UUA választása arra a Vladimir Strejčekre esett, aki a
Meadville Lombard Teológiai Intézetben korábban megbukott, és nem bizonyult
alkalmas gyakorló segédlelkésznek a tulsai All Souls Egyházközségben sem. A
prágai vezetők nemtetszését kiváltó Strejček testőrök alkalmazásával, erőszakkal
vette kezébe a cseh unitárius egyházközségek irányítását. Ahhoz csakhamar elég
támogatóra tett szert, hogy új alaptörvényt fogadtasson el az egyházban, amely
rögzítette jogait az ingatlanok kezelésében és a korábbi alkalmazottak elbocsátá-
sában. A prágai gyülekezet tagja, Iva Fiserova azokról az időkről írta: „Az egy-
házközség kapcsolati hálóját már korábban szétrombolta a társadalomban erősen

⁶² Teagle, Jeffery: *Discussion Paper: International Council Unitarians and Universalists, GAUFCC Council Meetings, 4–6 November 1994*. Essex Hall, 1-6 Essex Street, London, GAUFCC/ICUU/1.1.

⁶³ Sienes, 2015. május 4.

⁶⁴ Teagle, Jeffery levele MacLean, Kennethnek, 1994. november 11., Essex Hall, 1-6 Essex Street, London, GAUFCC/ICUU/1.1.

*élő bizalmatlanság és ellenségeskedés. Ráadásul azt is meg kellett érnünk, hogy az új lelkész visszaél hatalmával, és kizár a saját templomunkból.*⁶⁵ Iva és a prágaiak egy csoportja ekkor kivált az egyházközségből, és mozgalmat indítottak az ingatlanok és az egyházi irányítás visszaszerzésére. Strejček ilyen körülmények között készült az alakuló gyűlésre a cseh unitáriusokat képviselni, ahogyan a korábbi budapesti csúcstalálkozón is tette. MacLean azonban nem fogadta el a jelentkezését, és helyette egy házaspárt hívott meg az ellenzéki csoportból. A régóta várt alakuló ülés 1995 márciusában volt a Massachusetts állambeli Essexben. Az alapító küldöttek tizenhárom unitárius egyházból jöttek: a Fülöp-szigetek, Srí Lanka, Ausztrália és Új-Zéland, Románia, Dél-Afrika, Nagy-Britannia, Kanada, Csehország, Dánia, Németország, Oroszország, az Egyesült Államok és az európai unitáriusok képviseletében. A csoportok létszáma nagyon változatos volt, a 30 tagú dániai egyháztól a 150 000-es lélekszámú amerikaiakig. A német csoport azt vallotta, hogy nincs szükségük lelkészekre vagy más képzett vezetőkire, míg az erdélyi egyház felépítése nagyon hierarchikus volt, élén egy püspökkel. A 400 éves erdélyi közösségnek volt a legrégebb a szervezete, a legújabb a Srí Lanka-i volt, amely 1992-ben alakult.

Wolfgang Jantz, a német unitáriusok képviselője, úgy érkezett az ülésre, hogy semmit nem tudott a napirendről, és a többieket sem ismerte. Ellen Campbell, a CUC igazgatója, már tájékozottabb volt. Az Essex felé tartó autóbuzsón nemcsak azon töprengett, hogy egy ilyen sokszínű társaság hogyan tud közösséggé alakulni, hanem azon is, hogy: *„vajon négy nap alatt miként fogjuk megelni a közös alapokat, felvázolni a szilárd szervezetet és meghatározni a célokat?”*⁶⁶ Az ülésről írt beszámolója jól visszaadja annak lényegét, sőt tükrözi a hangulatát is: *„A beszélgetést azzal kezdtük, hogy megpróbáltuk meghatározni azokat a közös vonásokat, amelyek unitáriusként mindannyiunkat jellemeztek. Ebből szövegeztük meg később az alaptörvény preambulumát is: »Mi, az Unitáriusok és Univerzalisták Nemzetközi Tanácsának tagcsoportjai kijelentjük összetartozásunkat abban a valósi közösségben, amelyet a lelkiismeret és hitszabadság, minden ember eredendő értéke és méltósága, az emberi kapcsolatokban való igazságosság és együttérzés, a Föld élővilágáról való felelős gondoskodás, és a demokratikus elvek iránti elköteleződés határoz meg.«”*

Nekiláttunk a célok megfogalmazásának is, de már a legelső változat szembe-sített a közöttünk levő különbségekkel. Első körben a következő célokat körvona-

⁶⁵ Fiserova, Iva: *Testimony*. First Unitarian Congregation in Toronto, 2004. január 4.

⁶⁶ Ellen Campbell: *Our Global Chalice*. Sermon delivered at First Unitarian Congregation of Toronto on January 14, 2001. 3.

laztuk: megerősíteni az unitárius és univerzalista hitet világszerte; kölcsönös segítséget közvetíteni a tagegyházak között; népszerűsíteni értékeinket és elveinket a világban, és az emberi szükségletekre szabadelvű vallásos megoldásokat biztosítani. Ezután kiscsoportokban folytattuk a munkát, amelyek egyikében az erdélyi Szabó Árpád és a dániai Lene Shoemaker is részt vett. Párbeszédükben egy fontos kérdést vetettek fel. Árpád azt mondta, nem mehet haza Erdélybe egy olyan célkitűzéssel, amely nem tartalmazza Isten szolgálatát is. Lene pedig azt válaszolta, hogy őt sem fogadja vissza humanista csoportja, ha a nyilatkozat Isten szolgálatára és nem az emberiség szolgálatára vonatkozik. A jelenlevők mind megértették, hogy ezt a dilemmát valahogyan meg kell oldani. Ha nem találunk módot a céljaink leírására úgy, hogy abban mindenki benne legyen, hosszú távon veszélyeztetjük a szervezet hatékonyságát és egységét. Elkezdtük hát keresni a különböző változatokat, amelyeket mind el tudtunk volna fogadni. A sok javaslat között egyik az Élet Végtelen Lelke (Infinite Spirit of Life) volt. Az amerikai Jill McAllister Szabó Árpádra nézett: »Úgy tűnik, ez a kifejezés megnyugtatóbb... Vajon ti, erdélyiek is el tudjátok fogadni az élet végtelen lelkét?« Árpád bólintott, majd hamiskás mosollyal az ajkán hozzátette: »De tudnotok kell azt is, hogy én ezt otthon majd Istennek fordítom!« Mindenki megkönnyebbülten nevetett fel, mert megértettük, hogy egy kulcsfontosságú felismerésre jutottunk: arra, hogy e közösségbe mindenki behozhatja vallásos fogalmai és értékei saját »fordítását«. Megértettük azt is, hogy a preambulumban közös eszménynek kikiáltott »szabadság a hit dolgaiban« azt is jelenti, hogy különbözőképpen fogjuk szavakba önteni a hitelveinket. Nagy egyetértésben hozzáadtuk hát e mondatot is a korábban körvonalazott célkitűzésekhez. Szolgálni az élet végtelen lelkét és az emberi közösséget az unitárius és univerzalista vallás erősítése által.⁶⁷

Campbell hozzátette: „Az ülés végén mindannyian azt éreztük, hogy együtt-létünk az isteni jelenlét olyan ritkán tapasztalható közelségébe került, ahol képesek voltunk jól kezelni a különbségeket, és értékelnünk a közös vonásokat. Sikerült nemcsak mély lelki élményeket megosztani egymással, de a szabályzat-alkotások evilági tennivalóit is úgy elvégezni, hogy az alapító munka teljes legyen.”⁶⁸

Az ICUU végre elindult saját útján. Az ülés végén megválasztották a vezetőtanács tagjait: David Usher elnök, Szabó Árpád alelnök, Cliff Reed titkár, Jill McAllister pénztáros és Wolfgang Jantz választmányi tag. Az eseményt méltatók közül Wolfgang Jantz úgy gondolta, hogy az 1992. évi budapesti csúcstalálkozó inkább az előkészítője volt az ICUU 1995-ös megalakításának, semmint kerék-

⁶⁷ Uo. 3–4.

⁶⁸ Uo. 3.

kötője.⁶⁹ Bár az indiai unitáriusok képviselője Essexbe nem ért el, főtítkáruk, Carleywell Lyngdoh távolról szemlélve a történeteket úgy vélte, hogy „*sikerült feléleszteni az 1992-es csúcstalálkozó célkitűzéseit a világ unitáriusainak és univerzalistáinak egységbe tömörítéséről.*”⁷⁰ Hasonlóképpen vélekedett Szabó Árpád is, aki a brit unitáriusok 1987-es főtanácsi határozatát, a UUA és a CUC főtanácsi ülésein tartott évenkénti tanácskozásokat és a hamburgi IARF kongresszus eseményeit mind a budapesti csúcstalálkozó előzményeinek tekintette. Úgy tűnik, hogy azok, akik Essexbe a UUA politikai viszálykodásain kívülről érkeztek, az ICUU megalakulását egy nyolc évvel korábban induló konszenzus eredményeként értékelték.

David Usher a *Global Chalice* hírlevélben 1996-ban örömmel közölte, hogy tizennégy tagcsoport formálisan is megerősítette az ICUU alaptörvényét.⁷¹

1996-ban az IARF 29. kongresszusát a dél-koreai Iksan városában tartották. A házigazdák a won buddhisták voltak, a résztvevők közt pedig palesztin és izraeli képviselőket is számon tarthatjuk. Az egyik szabad estén Polly Guild, aki akkor már az ICUU önkéntes programkoordinátora volt, vacsorára gyűjtötte egybe az unitárius résztvevőket. Több mint 80 személy jelent meg, a hangulat a teremben nagyszerű volt. Az IARF növekedő sokszínűségének egyik eredménye az lett, hogy az unitáriusok felismerték a közösen vallott alapértékeiket. Elsősorban ez a felfedezés ébresztette fel bennük a vágyat arra, hogy köteleiket megerősítsék. Ez pedig már nem valamiféle lokálpatriotizmus volt, hanem a közösség kiszélesítése. Ahogy Wolfgang Jantz mondta: „*a világ unitáriusainak azon esélye, hogy részei legyenek egy olyan globális közösségnek, amely lehetővé teszi, hogy egymást megismerjék és hozzájáruljanak a globális unitárius eszmecseréhez.*”⁷²

(Folytatjuk)

Egyházi szervezetek jegyzéke

AEIOU: Az Unitárius Nemzetközi Szervezet Megalakításának Pártfogói (Advocates for the Establishment of an International Organisation of Unitarians)

⁶⁹ Jantz, Wolfgang: Unitarier in aller Welt. *Unitarsche Blätter*, 1998/4. 150. „*Die Basis dazu ist die ICUU, an deren Vorbereitung (Budapest 1992) und Gründung (Essex, USA 1995).*”

⁷⁰ Lyngdoh, Carleywell (Meghalája, India) levele Sinkford, Williamnek (Boston), 2005. október 25.

⁷¹ Usher, David In *The Global Chalice*, July 1996, 2/No.1.

⁷² Jantz: Uo. „*Die ICUU ist die Chance für die Unitarier in der Welt, sich in einer Weltgemeinschaft zusammenzufinden die uns... als Gemeinschaften ein Kennenlernen und einen weltweiten unitarischen Gedankenaustausch ermöglicht.*”

- AUA: Amerikai Unitárius Egyház (American Unitarian Association)
BFUA: Brit és Külföldi Unitárius Egyház (British and Foreign Unitarian Association)
CLF: Church of the Larger Fellowship (A Nagyobb Közösség Egyháza)
CUA: Cseh Unitárius Egyház (Czech Unitarian Association)
CUC: Kanadai Unitárius Egyház (Canadian Unitarian Council)
EUU: Európai Unitárius Univerzalisták (European Unitarian Universalists)
FUVC: Vancouveri Unitárius Egyházközösség (First Unitarian Church of Vancouver)
GAUFCC: Unitárius és Szabadkeresztény Egyházak Főtanácsa (General Assembly of Unitarian and Free Christian Churches)
IARF: Vallásszabadság Nemzetközi Társulata (International Association for Religious Freedom)
ICUC: Unitárius Egyházak Indiai Tanácsa (Indian Council of Unitarian Churches)
ICUU: Unitáriusok és Univerzalisták Nemzetközi Tanácsa (International Council of Unitarians and Universalists)
ICUOLRWT: Unitárius és Szabadelvű Vallásos Gondolkodók és Dolgozók Nemzetközi Tanácsa (International Council of Unitarian and Other Liberal Religious Thinkers and Workers)
Konko Church of Izuo: Izuói Konko Egyház
NSUS: North Shore Unitarian Society (Északi Parti Unitárius Társaság)
OOIR: Tengerentúli és Vallásközi Iroda (UUA Office of Overseas and Interfaith Relations)
RFP: Vallások a békéért (Religions for Peace)
RKK: Rissó Kószei Kai (Az Igazságosság és Baráti Kapcsolat Intézménye)
Tsubaki Grand Shrine: Tsubaki Nagy Szentély
UCA: Amerikai Univerzalista Egyház (Universalist Church of America)
USC: Univerzalista Segélyszervezet (Universlist Service Committee)
UUA: Unitárius Univerzalista Egyház (Unitarian Universalist Association)
UUCP: Unitarian Universalist Church of the Philippines (Fülöp-szigeteki Unitárius Univerzalista Egyház)
UUIFP: Párizsi Unitárius Univerzalista Egyházközösség (Unitarian Universalist Fellowship of Paris)
UUNEI: Északkelet-Indiai Unitárius Egyház (Unitarian Union of North East India)
UUPCC: Unitárius Univerzalista Testvéregyházi Tanács (Unitarian Universalist Partner Church Council)
UUSC: Unitárius Univerzalista Segélyszervezet (Unitarian Universalist Service Committee)
WUC: Unitárius Nemzetközi Tanács (World Unitarian Council)

Koppándi Botond Péter¹

Miért úgy prédikálunk, ahogy? – Hogyan lehetne?²

Kritika

A cím első része nyilván provokatív. Elismeréssel vagyunk az ihlető, hitet gerjesztő, jó prédikálás iránt, de az „úgy, ahogy”, megfelelő hangsúllyal, első lépésben azt a prédikálást jelenti, ami nem jó. A „könnyed”, „facebook-ízű”, sekély prédikálást. Vagy azt, ahol a textus dísznek van, a bibliai háttér már-már nyűg, de van aktuális politikai diskurzus, bugyuta kis történet illusztráció gyanánt, meg egy kis személyes vélemény. Moralizálásban, múlt-síratásban és a „keresztény értékek” hangsúlyozásában merül ki, nem mond semmit, nem akar semmit, és meg sem próbál megváltoztatni. Ilyeneket hallva az emberben sokszor merülnek fel kérdések: vajon a textusszerűség, az időszerűség, a gyülekezetszerűség és az életszerűség csupán tankönyvívű követelmény lenne? Tényleg azt gondoljuk, hogy az emberek életmód-tanácsadásért jönnek templomba? Azt hisszük, hogy ma már elég csak a bibliai kor történeteinek tanulságait szentenciaként megfogalmazni, és azokat abszolút érvényű tanításként a hallgatóság életére alkalmazni?

Felelősen gondolkodó lelkészekként azt kell, hogy mondjuk, hogy nem, ez így nem elég. Hallgatóink értelmes emberek, akik jó prédikációkat szeretnének hallani. Nem akadémiai teológiai értekezést, nem „lelkizős dumát”, nem halandzsát, nem propagandisztikus szöveget, nem egyházas reklámot és nem is valamiféle kinyilatkoztatást. Rossz prédikálást láttak már eleget. Olyat, amire Kierkegaard állítólag az alábbi példázatot mondta: A libák hetente egyszer összegyűltek, hogy meghallgassák a „lelkiliba” beszédét, aki magával ragadóan tudott beszélni arról, hogy milyen csodálatos, hogy a libáknak szárnya van, és hogy milyen fantasztikus dolog, hogy lehet szárnyalni, repülni, és magasról szemlélni a világot...

¹ Koppándi Botond Péter (1974–) egyetemi tanársegéd a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karának Gyakorlati Tanszékén, 2010-től a Debreceni Református Hittudományi Egyetem doktorandusza, majd doktorjelöltje. 2011-ben Oxfordban és Manchesterben kutatói ösztöndíjas, kutatási területe a homiletika.

² A tanulmány a 2016-os lelkésztovábbképzőn elhangzott előadás szerkesztett változata.

A beszédőt sokan a könnyekig meghatódtak, mások tapsoltak az örömtől, és azt hajtogatták, hogy micsoda nagy szónok az ő lelkilibájuk! Amikor azonban véget ért a beszéd, mindnyájan gyalogosan és totyogva mentek haza...

Gyökerek

Az „úgy, ahogy” másik vonatkozása azt jelenti, hogy meg kell nézni, ma miért prédikálunk úgy, ahogyan azt tesszük. Ehhez a gyökereket kell megvizsgálni, és mindjárt az elején hozzá kell tennünk, prédikálásunkat meghatározza az, hogy milyen iskolán nevelkedtünk. Módszereket tanultunk, megneztük az elődök prédikációit, majd kialakítottuk a magunk stílusát. A protestáns homiletikához hasonlóan az unitárius szószék is a klasszikus retorika tanításait követte. Kollégiumainkban még a 20. század elején is kötelező tantárgy volt a retorika, és mivel a homiletikára sokáig úgy tekintettek, mint a retorika egyik ágára,³ ez a teológiai oktatást is meghatározta. Fontosnak tartották a prédikációk felépítését, illetve a szónok felkészültségét.

A szónoki beszéd kérdésével a retorika egyik úttörőjének számító Korax foglalkozott, aki már Kr. e. 467-ben azt mondta, hogy a legjobb szónoki beszéd a *bevezetés – elbeszélés – befejezés* sémát kell, hogy kövesse. Tanítványa, Teisziasz ezt kiegészítette egy negyedik résszel, a *bizonyítással*, majd a későbbi századok során a szónoki beszéd szerkezete kiegészült még két elemmel, így a klasszikus görög beszéd hat részből állt, úgymint *bevezetés – elbeszélés – tétel – bizonyítás – cáfolás – befejezés*.⁴

Fontos megemlíteni Augustinust, aki szintén foglalkozott a prédikáció céljával. A legelső homiletika-tankönyvnek tekintett *De doctrina christiana* című munkájának negyedik könyve tartalmazza azt az egyébként Cicerótól kölcsönzött gondolatot, mely szerint a prédikáció célja a *docere, delectare, movere (flectere)*, azaz a *tanítani, gyönyörködtetni és meggyőzni (megindítani)* hármasságában fogalmazható meg. A mindenkori egyházi szónoklat feladata tehát megta-

³ A homiletika 21. századi megújításával foglalkozó David J. Randolph ezzel kapcsolatosan a következőket írja: „Végzetes nap volt, amikor nagy tiszteletű John A. Broadus kijelentette a későbbi nemzedékek számára alapművé vált munkájában, hogy a homiletika a retorika egyik ága. A homiletika még most is újra meg újra definiálja önmagát ezután a csapás után, amely a prédikáció fejét lemetszette a teológia törzsétől, és beledobta az Arisztotelész által kifejlesztett retorika kosarába.” – Vö. Randolph, David J.: *The Renewal of Preaching in The Twenty-first Century: The Next Homiletics*. Eugene, Oregon, 2009, Cascades Books. 16.

⁴ Vö. Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra: *Retorika*. Budapest, 2004, Osiris Kiadó. 45.

nítani az evangélium tartalmát úgy, hogy az megindítsa a képzelőerőt, és lángra lobbantsa a szívet. Ha ezt gyönyörködtetve tanítjuk, akkor a beszéd meggyőző lesz, megmutatja, hogy hogyan lehet etikusan élni a földön, illetve cselekvésre készíti a hallgatóságot.⁵ Arisztotelész volt az, aki kimondta, hogy a hallgatóság meggyőzésében fontos szerepe van az *ethosznak*, *pathosznak*, *logosznak*, – azaz a szónok jellemének, a hallgatóságra való érzelmi hatásának, illetve érvei logikájának. Szerinte ugyanis: „a bizonyítékoknak három fajtája létezik: az első a szónok jellemében van, a második a hallgatóságra tett hatásban, a harmadik pedig magában a beszédben.”⁶ Ha ezek kellően erőteljesek, akkor a hallgatóságot meg lehet győzni valamely igazság felől. Ez a felfogás évszázadokon át tartotta magát, és még manapság is eszerint gondolkodunk, amikor azt mondjuk, hogy egy prédikáció sikere azon múlik, hogy milyen kvalitásokkal bír a szónok, mennyire autentikus az üzenete, illetve, hogy ezt miképpen fogadja a hallgatósága.

A különböző korok eszmei áramlatai is rányomták bélyegüket a prédikálásra, illetve a prédikációkra. A protestantizmus a reformáció szülöttje, de nagy hatással volt rá a felvilágosodás is. Ekkor vált a prédikáció ész-központú, racionális, főleg tanító műfajjává. A 18. században kialakult sajátosságok évszázadokra meghatározóvá váltak: a prédikáció a bibliai igazságot megkeresi, kifejti, és deduktív módon alkalmazza a hallgatóság helyzetére. Módszertanilag ez azt jelentette, hogy egy jó prédikáció a *subtilitas intelligendi*, a *subtilitas explicandi*, illetve a *subtilitas applicandi*, azaz a *gondos megértés*, *gondos magyarázás* és *gondos alkalmazás* feltételeit kellett, hogy teljesítse.⁷ A prédikátorok előbb exegetálták a bibliai textust, értelmezték, majd a hallgatóság életére alkalmazták. Később, a 18–19. századi homiletikai elmélet azt javasolta, hogy a prédikációk textusának fő üzenete legyen egy kijelentő mondat, amit meg kell magyarázni, majd meg is kell védeni. Így terjedt el az a prédikáció-típus, amelynek a felépítése a *Bevezetés – Fő téma (a textus üzenete) – Konklúzió* sémát követte.⁸

⁵ Vö. Augustine: *On Christian Doctrine. In Four Books*. Grand Rapids, Michigan [évszám nélkül], Christian Classics Ethereal Library, IV. 96. Magyarul: Szent Ágoston: *A keresztény tanításról*. Budapest, 2001, Paulus Hungarus – Kairosz.

⁶ Vö. Arisztotelész: *Rétorika*. (Ford. Adamik Tamás) Budapest, 1999, Telosz Kiadó. 1356a.

⁷ Gadamer szerint Arisztotelész korától a romantika korszakáig természetes volt, hogy egy szöveget előbb meg kell érteni, majd magyarázni és alkalmazni kell ahhoz, hogy releváns legyen. Vö. Gadamer, Hans-Georg: *Igazság és módszer*. (Ford. Bonyhai Gábor) Budapest, Gondolat Kiadó, 1984. 343.

⁸ Buttrick, David G.: Interpretation and Preaching. *Interpretation* 35/1. sz. (1981) 46.

Mi is ezt az örökséget tudhatjuk magunkénak. Személyes gyakorlatunkat befolyásolták Májay Endre egykori torockói, később brassói lelkész prédikációi, amelyeknek majd' mindegyike a *Bevezetés – Tárgy – Tárgyalás – Gyakorlati alkalmazás – Befejezés* szerint volt megírva, s ahol a bevezetésben megtörtént a homiletikai szituáció tudatosítása, a tárgy tulajdonképpen maga volt a textus és a benne rejlő üzenet, a tárgyalás tartalmazta a textus exegézisét és mai útmutatásait, a gyakorlati alkalmazás meg a gyülekezet konkrét helyzetére vonatkozó alkalmazást, illetve a befejezés a cselekvésre buzdító felhívást.

Mi van ma?

Ha ma körülnézünk a protestáns prédikálás háza táján, akkor rögtön szembetűnik két szélsőség: az egyiket nevezhetjük *dogmatikus prédikálásnak*, a másodikat *világi beszédnek*. Az előbbiben a prédikátor bibliai igazságokat ismételget, amelyek igazak ugyan, de alig van köze a mai élethez, a másodikat nem is nevezük prédikációnak, hiszen a beszédből a bibliikum teljesen hiányzik, nincs evangéliumi töltete, és tulajdonképpen nem más, mint a világ mai dolgairól való véleménynyilvánítás. Az elmúlt évek unitárius prédikálását az előbbinek a „veszélye” nem fenyegeti, de az utóbbtól – főleg az erőteljes szekularizáció miatt – tartani lehet. A Keresztény Magvető a tanú rá, hogy sok jó, biblikus és léletszerű prédikáció született az elmúlt évtizedben, de, sajnos, hallhattunk rossz prédikációt is! Diplomatusabban szólva, kortünetként azt mondhatjuk, hogy az *ethosz*, azaz az *Én* lett a domináns, a *logosz*, azaz *üzenet* háttérbe szorult, miközben megnövekedett a *páthosz*, azaz a *hallgatóság* „kiszolgáltatásának” az igénye is. Ilyenkor történik az, hogy a prédikálást agyonnyomja az aktuális politikai diskurzus, vagy az éppen valamely eszme mellett/ellen foglal állást. Továbbmenve: az is látszik, hogy a prédikációkban inkább a *docere* dominál, de nem a *tanító*, hanem inkább a *(ki)oktató* vonatkozásában, és *movere* (*meggyőzni*) is inkább a *rávenni valamire* értelmezésben szerepel. A stílus meg racionális, az észérvek dominálnak, de van olykor „gyantázó érzelgősség” is. Ha azonban a beszéd felépítése világos, és ha a beszéd biblikus, benne a textus mondanivalója egyértelmű, az is tiszta, hogy mi az üzenete. Ha hallgató is ki tudja hámozni, hogy elmondásával mi volt a lelkész célja, és mire szeretné buzdítani a hallgatóságot, és meg tudja tenni a *Mi van?* és a *Mi kellene?* közötti utat, ekkor mondhatjuk el, hogy végül is a prédikáció nem rossz, a hagyományos utat követi, és elmondásával – reményeink szerint – Isten országa épülésén munkálkodunk. A kérdés az, hogy vajon ez elég lesz-e a 21. századi, megváltozott körülmények között?

Mi van a nagyvilágban?

A „nagyvilág” alatt elsősorban a nyugati protestáns gondolkodást értem. Az elmúlt évtizedekben a posztmodern alaposan rányomta a bélyegét a gondolkodásra, és így természetesen a prédikálásról alkotott felfogásra is. A posztmodern világlátás azt hirdeti, hogy az általános igazságokhoz már nemcsak az értelem vezet el, mint ahogyan a modern korban hitték, hanem az értelmet kiegészíti az érzelem és az intuíció is. Míg régen az igazság kritériuma a tudomány által képviselt objektivitás volt, a posztmodern szerint a teljes objektivitás lehetetlen, mert minden értelmezés szubjektív. Ha ez így van, akkor rögtön megkérdőjeleződik minden autoritás, így a szószék tekintélye is. A homiletika legutóbbi útkezeséseit összegző Ronald J. Allen ezzel kapcsolatosan a következőket írja: „*A modern prédikátor feltételezheti, hogy a gyülekezet elfogadja a hagyományos autoritást. A posztmodern prédikátor nem feltételezheti, hogy a gyülekezet automatikusan elismeri az ő pozíciójának, forrásainak és indoklásainak valóságát. Így a posztmodern prédikátorok gyakran kell bebizonyítsák, hogy miért kell a gyülekezeteknek az ő tanításaikat komolyan venni.*”⁹ Az elmúlt évtizedek nyugati és főleg amerikai protestáns prédikálása ennek a bizonyításnak a jegyében telt. Nagyon sokan felismerték, hogy a posztmodern nem feltétlenül ellenség, hanem esély a prédikálás megújítására. Paul Scott Wilson, a jelenkor egyik jeles homiletika-teoretikusa a szószék feladatával kapcsolatosan ezt mondja: „*Egy alternatív válasz lehetne, hogy a posztmodernizmust lehetőségnek tekintsük, hogy szabadok legyünk a modernista behatárolásoktól. Az egyháznak tanulnia kell a posztmodernizmustól, hogy értékelje és szóljon a következő nemzedékekhez. Ironikusan, az egyház jó partnere sok posztmodern fogalomnak, azért »ironikusan«, mert a posztmodernről írók keveset írnak Istenről vagy a szervezett vallásról. Olyan zárt rendszerként tekintenek rá, amely nem enged hozzáférést mások számára. Másrészt míg a modernista időszak bonyolult kritikái ki akarták rekeszteni az egyházat, a posztmodern gondolat nyitott a kereszténység iránt.*”¹⁰ Természetesen, az utóbbi évtizedekben jelentős változás állt be a teológiai gondolkodásban is. Képtelenség ezeknek részletes számbavétele, de fölillantunk néhányat a homiletikát is érintő változásokból:

1. A filozófiai felfogás változása megváltoztatta az akadémiai gondolkodást. A 20. század közepétől egyre inkább előtérbe került olyan filozófusok gondolko-

⁹ Allen, Ronald J.: New Directions in Homiletics. *Journal for Preachers* 16/3. sz. (1993) 20.

¹⁰ Wilson, Paul Scott: Postmodernity and Preaching. *Touchstone* 32/1. sz. (2014) 18.

dása, mint Hans Georg Gadamer, Paul Ricoeur vagy éppen Søren Kierkegaard. Gadamer például azt vallotta, hogy a bibliai (és nem csak) szövegek nemcsak a múltban hatottak az olvasóra, hanem a jelenben is, tehát az értelmezéskor a múltbeli értelmezés mellett figyelembe kell venni a jelenkori helyzetet is, mert hogy a bibliai üzenet szövege csak így érthető meg.¹¹ Ricoeur, aki a szöveg és a nyelv természetével foglalkozott, azt mondta, hogy bármely szöveg értelmezése nem a szerzőt, hanem a szöveget kell előtérbe állítsa, és ehhez a szöveg szimbólumrendszerét kell megfigyelni úgy, amint az a jelenben hat. Ehhez a szöveget újra kell mesélni, merthogy az újra elmesélt történetek, a narratívák alakítják és formálják az embert.¹² Kierkegaard volt az, aki a teológiában a keresztény hit kommunikálásában a *mit* kommunikáljunk mellett fontosnak tartotta a *hogyan kommunikáljunk* kérdését is, és így ráirányította a figyelmet arra, hogy a tartalmi kérdések mellett fontosak a formai kérdések is.¹³

2. A bibliatudományban változott a bibliai szövegek értelmezésével foglalkozó hermeneutikai felfogás. A valamikor széleskörűen elfogadott történetkritika mellett megjelentek más hermeneutikai iskolák is. A kutatók azt hirdetik, hogy a bibliai perikopák megértéséhez már nem elegendő a „klasszikus” megközelítési mód – szerzőség kérdése, a keletkezés körülményei stb. – hanem meg kell vizsgálni a szövegek érthetőségének mai feltételeit is. Ilyen értelemben kell vizsgálni a Biblia irodalmi sajátosságait, a szövegek struktúráját és felépítését, a szövegek mögötti retorikai szándékot, a szövegek hatástörténetét stb. Ennek eredménye lett az olyan hermeneutikai iskolák létrejötte, mint az irodalomkritika, retorikakritika, redakciókritika stb.¹⁴ Érdemes megemlíteni Ernst Fuchs és Ger-

¹¹ Vö. Gadamer, Hans Georg: i. m. Különös tekintettel: 353.

¹² Vö. Ricoeur, Paul: *A kinyilatkoztatás eszméjének hermeneutikai megalapozása.* (ford. Bogárdi Szabó István). Hermeneutikai Füzetek 6., Budapest, 1995, Hermeneutikai Kutatóközpont.

¹³ Vö. Søren Kierkegaard: *Építő keresztény beszédek.* Hermeneutikai Füzetek 5., Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995.

¹⁴ A kérdéskör legfrissebb és legkomplexebb összefoglalóját lásd: Keane, Niall – Lawn, Chris (eds.): *The Blackwell Companion to Hermeneutics.* Wiley-Blackwell, 2016. Magyar nyelven jó tájékozódást nyújtanak a budapesti Hermeneutikai Kutatóközpont kiadványai, lásd: <http://www.hermeneutika-btk.eu/hermeneutikai-fuzetek/> [megnyitva 2016. szeptember 6-án]. Különösen ajánlott: Fabinyi Tibor (szerk.): *Paradigmaváltások a Biblia értelmezésében.* Hermeneutikai füzetek 1., Budapest, 1994, Hermeneutikai Kutatóközpont; Fabinyi Tibor: *Szóra bírni az Írást. Irodalomkritikai irányok lehetőségei a Biblia értelmezésében.* Hermeneutikai Füzetek 3., Budapest, 1994, Hermeneutikai Kutatóközpont.

hard Ebeling nevét, valamint a nevükhöz fűződő ún. új hermeneutikát.¹⁵ Ebeling fogalmazta meg, hogy a prédikáció nem egy szövegnek mint múltbeli Kijelentésnek a bemutatása, hanem önmagában is a jelenben végbemenő Kijelentés, következtetésképpen a bibliai szövegek nem semlegesen értelmezhetők, hanem saját életük van, a mindenkori értelmező számára sajátos mondanivalójuk van, és ehhez tudatosítani kell, hogy az a környezet, amelyben a magyarázás történik, hatással lesz a megértésre.¹⁶ Fuchs ezt azzal egészítette ki, hogy a bibliai szövegek megértéséhez szükség van a nyelvre, aminek egyébként a legfőbb feladata az értelemkeresés, illetve a dolgok jelentésének megmutatása Mindketten úgy gondolják, hogy a nyelv sokkal több, mint pusztán információk hordozója, így a tartalmi kérdéseken túl az is fontos, hogy milyen hatást vált ki a mindenkori hallgatóban, abban a kontextusban, ahol ő a szöveget hallja.¹⁷

3. Ezek a változások azt eredményezték, hogy a homiletika művelői, illetve a lelkészek másként közelítettek a bibliai szövegekhez. Az „érintett olvasó” helyzetét elfoglalva, a bibliai textusokat egyre inkább kontextusban, az értelmezés helyének és körülményeinek a kontextusában kezdték értelmezni. Fontossá vált a közösség, ahol a bibliai szöveg értelmezendő, az üzenet tartalma és az üzenet átadója, a lelkész mellett fontossá vált a hallgatóság, aki a szöveget befogadja. Rájöttek, hogy a tartalom mellett fontos a forma is, mivel alapjaiban befolyásolja a megértést, és hogy e kettő egymástól tulajdonképpen elválaszthatatlan. Henry Grady Davis, az amerikai prédikálás egyik atyja már 1958-ban így ír ezzel kapcsolatosan: „Az élet a tartalom és forma egységében jelenik meg.”¹⁸ Egy prédikáció készítése „organikus folyamat” kell, hogy legyen, benne a „generáló gondolat” meg kell, hogy adja a prédikáció formáját is, ugyanis az, amit mondunk, és az, ahogyan mondjuk, nem választható el egymástól. Szerinte a jó prédikáció olyan, mint egy gyönyörű fa: a fa törzse a prédikáció fő gondolata, a fa gyökere a prédikációt megelőző temérdek kutatás és az ezek feletti reflexió, a tulajdonképpeni evangélium; a fa ágai a fő gondolatból szerteágazó gondolatokat jelképezik, illet-

¹⁵ Vö. Tőkés István: *Új Hermeneutika. Az 1950 utáni hermeneutikai irodalom áttekintése.* Hermeneutikai Füzetek 18., Budapest, 1999, Hermeneutikai Kutatóközpont.

¹⁶ Vö. Ebeling, Gerhard: *Isten szava és a hermeneutika.* In Gerhard Ebeling: *Isten és szó.* (ford. Lukács Ilona), Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1995.

¹⁷ Ebeling a Szentírásra úgy tekintett, mint Ige-eseményre vagy beszéd-eseményre, Fuchs pedig nyelv-eseménynek nevezi ugyanezt. Vö. Ebeling, Gerhard: *Word and Faith,* Philadelphia, 1963, Fortress Press. 318.; Fuchs, Ernst: *Hermeneutik.* Bad Cannstatt, 1958, Müllerschön Verlag. 94.

¹⁸ Davis H. Grady: *Design for Preaching.* Philadelphia, Pennsylvania, Muhlenberg, 1958. 1.

ve a fa gyümölcsei a tápláló, életet adó tanításokat, amelyeknek az a feladata, hogy gyönyörködtessenek, illetve hogy reményt adjanak.¹⁹ A tartalom és forma eme összefüggésének gondolatát az újhomiletikai/New Homiletic mozgalom vette át, és alkalmazta a prédikálásra, főleg Fred Craddock jeles amerikai homiletikus nyomán, aki szerint egy prédikáció formája olyan, mint egy kép kerete: nem csak dísz, hanem hathatósan segíti a hallgató üzenet-értését.²⁰ Thomas Long, a jelenkor egyik legavatottabb amerikai homiletikusa is így gondolkodik: a művészi alkotásokban, így a prédikációban is, a forma és a tartalom nem választható el, elég csak Michelangelo Dávidjára gondolni. *„Ahelyett, hogy a prédikáció formájáról és tartalmáról úgy gondolkoznánk, mint különálló valóságról, sokkal helyesebb, ha a tartalom formájáról beszélünk. A prédikáció formája (...) alakot és energiát ad a prédikációnak, és így önmagában életfontosságú erővé lesz abban, ahogy a prédikáció értelmessé válik.”*²¹

4. Ezek az imént felsorolt hangsúlyeltolódások a lelkészeket arra készítették, hogy prédikálásukban módszertani változtatásokat is eszközöljenek. Azt vallották, hogy a hagyományosan mondott módszer helyett – amikor is a bibliai igazságot magyarázták, kifejtették, majd alkalmazták az egyén és a gyülekezet életére – újabbal is érdemes kísérletezni, mégpedig úgy, hogy ezt megfordítják: az egyéni vagy közösségi tapasztalatból kiindulva kell eljutni az általános, egyetemes érvényű, bibliai igazsághoz. Szaknyelven: a deduktív megközelítési módot felváltotta az induktív megközelítés. A módszer nagy elkötelezettje, Fred Craddock így fogalmazott: *„Homiletikailag a dedukció a tézis kimondását, annak pontokra és altézisekre való szétbontását, ezek magyarázatát és illusztrálását, majd a hallgatók sajátos helyzetére való alkalmazását jelenti. Mindenki fölfedezheti ezt a hagyományos prédikáló stílusban. Nem amerikai találmány, hanem Arisztotelésszel egykorú. [...] Más szóval, a konklúzió megelőzi a kifejtést, és ez nem természetes kommunikációs mód, hacsak valaki nem passzív hallgatókat feltételez, akik elfogadják a beszélő jogát vagy autoritását ahhoz, hogy olyan konklúziókat jelentsen ki, amelyek alkalmazhatóak hitükre és életükre. Ez a hagyományos prédikálás au-*

¹⁹ Uo. Érdemes elolvasni Pángyánszky Ágnes szép fordítását! Vö. Pángyánszky Ágnes: A homiletika története az Amerikai Egyesült Államokban a 20. században I. *Lelkipásztor* 82/3. sz. (2007) 84.

²⁰ Craddock, Fred B.: *Preaching. 25th Anniversary Edition*. Nashville, Tennessee, 2010, Abingdon Press. 172–173.

²¹ Long, Thomas G.: *The Witness of Preaching*. Louisville, Kentucky, 1989, Westminster John Knox Press. 92.

toritásközpontú alapja.”²² Craddock tehát az induktív gondolatmenetű prédikáció híve. Abból indul ki, hogy a prédikációra való készülés hosszas folyamatában minden lelkész eljut egy bibliai textus kapcsán egy bizonyos végkövetkeztetésre, ami aztán a vasárnapi prédikációjának a kiindulópontja lesz. Szerinte a lelkész ezzel az „egyhetes előnnyel” megy a szószékre, és ott ő maga mondja ki: „mai textusunk azt mondja, hogy ...”, ezáltal gyakorlatilag rövidez zárja azt az izgalmas felfedező utazást, ami őt elvezette a textus megértéséhez. Mennyivel jobb volna – mondja – a hívekkel együtt újra megtenni ezt az utazást, és együtt eljutni valaminek a felfedezésére, mert ebben az esetben a hallgatók még inkább sajátjuknak érzik a tanítást, és saját életükre vonatkoztatva még fontosabbnak fogják azt tartani. Ha az induktív megközelítést jól használjuk: „akkor nem kell a hallgatókra vonatkozó konklúzió alkalmazását kimondani. Ha ők is megtették az utat, akkor az az ő konklúziójuk is, és a saját életükre való következtetés nemcsak világos, hanem elkerülhetetlen. A keresztyény kötelességek tehát nem egy lelkész buzdításából szemelgethetőek ki, hanem a hallgatók saját felismeréseiből ezek meggyőző erejéből is. Éppen ezért az induktívan mozgó prédikáció sokkal inkább leíró, mintsem buzdító, és inkább az igenlő, mintsem a felszólító mód jellemzi, annak a tudatosításával, hogy az imperatívuszok legerősebbike egy világos, felkarolt megerősítés.”²³ Craddock kortársa, Thomas Troeger ezt így írja le: „Nem fogom becsapni a gyülekezetemet azzal, hogy hozok nekik egy szuvenírt a folyónál tett kirándulásomról, amikor elvihetem őket magammal az utazásra, és hagyhatom őket megérezni az áramlatot és a vizet.”²⁴

5. A módszertani változtatás igénye mellett egyre inkább előtérbe kerül a prédikációk hallgatóinak igényeire való odafigyelés. Egyre több homiletikus mondja ki, hogy a prédikáció hallgatóinak szerepe felerősödik, és így a lelkészeknek sem lehet már úgy tekinteni rájuk, mint „az Ige egyszerű hallgatóira”, azaz pusztán recipiensekre, olyan befogadókra, akik nem gondolkodnak, akikben nem merül fel kérdés. Thomas Longnak, a kortárs homiletika egyik legkiválóbb képviselőjének a mondatait észbe kell vésnie minden lelkésznek: „Értelmes világi híveink Biblia-értése egy eddig sohasem látott kritikai érzékkel párosul. Tudják, hogy a bibliai textusok nem aranyablákra írva pottyantak az égből, és nem is tisztán és érintetlenül, hanem szerkesztették őket, sok réteg rakódott rájuk, magukon

²² Craddock, Fred B.: *As One Without Authority*. Nashville, Tennessee, 1971, Abingdon Press. 46.

²³ I. m. 48.

²⁴ Troeger, Thomas H.: *Imagining a Sermon*. Abingdon Preacher’s Library. Nashville, Tennessee, 1991, Abingdon Press. 26.

viselik a szerkesztőik kéznyomát, és vitatható részeik is vannak. [...] Éles kérdéseik vannak: Többet akarnak tudni a történeti Jézusról, az evangéliumokban levő el-
lentmondásokról, arról, hogy vajon ezeket fel lehet-e oldani, arról, hogy vajon Pál
apostol kiteljesítette vagy éppen eltorzította Jézus üzenetét. Akarják tudni, hogy
vajon az ártatlan szenvedés hogyan fér bele Isten jóságának gondolatába, meg
akarják ismerni a többi vallást, és azt, hogy vajon ők hogy férnek el Isten üdvtervé-
ben, és hogy vajon a történelemben cselekvő Isten gondolata nem egy divatja-múlt
mítosz-e?”²⁵ Ezek a jószándékú világi emberek meditatálnak, lelkigyakorlatokat vé-
geznek, Elaine Pagels, Karen Armstrong, Marcus Borg írásait olvassák. Néha azt
érezik, hogy „zaharinos prédikációkkal” etetik őket, és emiatt olykor bizalmatlan-
nökká válnak, mert az foglalkoztatja őket, hogy a „papi szöveg” vajon komoly-e,
merthogy feszültséget éreznek aközött, amit olvasmányaikban olvasnak, illetve
amit a szószékről hallanak. Miért nem beszél a lelkész a kései betoldásokról, az
autentikus/nem autentikus jézusi szavakról? Van valami „rejtett történet”? – te-
szik fel a kérdést. Ezek az emberek, a mi híveink olyan hitet keresnek, amely a
tradicionalizmuson túlnő, nem dogmatikus, szembe tud nézni a történelmi té-
nyekkel. „Intelligensen akarják olvasni a Bibliát, nyitott szemmel akarnak ülni az
istentiszteleten, föl akarják tenni a nehéz kérdéseket is, olyan vallást akarnak kö-
vetni, amelyik keresi az értelmet, és az egyházi életben úgy akarnak részt venni,
hogy nem adják le eszüket az ajtónál.”²⁶

Long ki is jelöli a követendő utat – azt kell tennünk, amit Pál apostol, aki a
miénkhez hasonló kulturális helyzetben volt, amikor a keresztény tanítást ter-
jesztette a hellenista világban. Mit tett? – a zsidó-keresztény evangéliumot a gö-
rög kultúra nyelvezetével, a művelt hallgatóság értelmi színvonalához igazítva
hirdette. Azt kell tenni, amit a keresztények mindig is tettek: „a hit meghallásáért
szállni síkra a világban, a világgal és a világért”, azaz tisztán és bátran szólni az
evangéliumot a világban, olyan nyelvezettel, amit a nagyvilág is megért. Az ilyen
predikálás ugyanis „akárcsak az evangélium, amit hirdet, kimerészkedik a zsúfolt
közterekre, és hirdeti a jó hírt, párbeszédet kezdeményez, vitába elegyedik, megta-
lálja a közös szót, megmagyarázza önmagát, megvédi meggyőződéseit, barátkozik,
megtérésre szólít fel a hitközösségen belül és kívül is, elmondja történetét, és meg-
testesíti a vendégszeretetet az idegenek iránt.”²⁷ Következésképpen olyan prediká-
ciókat kell mondani, amelyekben világosan látszik, hogy a lelkész tisztában van

²⁵ Long, Thomas G.: *Preaching from Memory to Hope*. Louisville, Kentucky, 2009, Westminster John Knox Press. 56–62.

²⁶ Uo.

²⁷ I. m. 33.

nemcsak a teológiai terminusokkal és bibliai utalásokkal, hanem a kortárs kultúrával is. Ezzel összefüggésben nem azért kell történeteket, a pszichológia, a tudomány vagy éppen a film világából vett jeleneteket beleilleszteni a prédikációba, hogy azzal érdekessé vagy relevánssá tegyünk a prédikációt, hanem azért, „*hogy megmutassuk, hogy mit jelent a keresztény hitnek a világnézetek hullámzásában létezni.*”²⁸

Long ezzel a véleményével nincs egyedül. David Buttrick is a szekuláris világgal való párbeszédet szorgalmazza: „*Ötven évig a szekuláris világra úgy tekintettünk, mint ami »ott kint« van, és mint ami a biblikus hitnek ellensége. [...] Még egyszer meg kell tanulnunk hallgatni és beszélni, meghallgatni és beszélni ahhoz a világhoz, amelyet Isten szeret. Ahelyett, hogy elszigetelnénk az embereket a templomokba, ahol Bibliáink vannak, ki kell mennünk a társadalomba, semmi mással, mint jóindulattal és az evangélium üzenetével.*”²⁹ Ezt az evangéliumot pedig csak „jó prédikálással” lehet hirdetni, amiről szintén Buttrick a következőket mondja: „*A prédikálás nem csupán azt jelenti, hogy értelmezzük a bibliai textusokat. A prédikálás az a lelkesi munka, ahol a dolgok értelmét keressük, és ebben a zűrzavaros világban ez egyértelműen a szószék hivatása. Segítenünk kell a gyülekezeteket abban, hogy megértsék az idők jeleit. A teológia a hitet fogalmazza meg kortárs nyelvvel, és a mai gondolkodás struktúrái között. Hogyha a prédikálás annak az értelmezése, hogy mi is történik, akkor az események és a dolgok fölött teológiailag kell elmélkednie.*”³⁰ A prédikálás hogyanjáról pedig így vélekedik: A prédikálásnak át kell adni egy bizonyos jelenvaló misztériumot. A lelkészek dolga az, hogy nyilvánvalóvá tegyék Isten gondviselését. „*Ha prédikációink csak egy múlt idejű Istenről szólnak, aki benneragadt a Bibliában, akkor bajban vagyunk! Ne feledjük: Istenország, a basileia most történik! Nem lehet múlt idejű jelent megidézni! A jelen az, ami összeköti a múltat a jövővel! A misztérium akkor történik meg, amikor mi csak hebegünk valamiről, amit nem tudunk megmagyarázni. A prédikálásnak ma sokkal inkább rácsodálkozásra van szüksége, semmint válaszadásra. A prédikálásnak invocációnak kell lenni, Isten titokzatos jelenléte megidézésének!*”³¹

6. Ezeknek következtében az elmúlt évtizedekben a homiletikai palettán többfajta prédikáció-típus jelent meg. Vannak olyanok, akik a narratív prédiká-

²⁸ I. m. 32.

²⁹ Buttrick, David G.: *A Captive Voice. The Liberation of Preaching*. Louisville, Kentucky, 1994, Westminster John Knox Press. 105–106.

³⁰ I. m. 111–112.

³¹ David Buttrick: *Homiletic Renewed*, in: Allen Jr, O. Wesley (ed.): *The Renewed Homiletic*. Minneapolis, Minnesota, 2010, Fortress Press. 114–115.

lásra esküsznek, mások a történet-prédikációkat tartják a legjobbnak. Néhányan a dramatizált prédikációkban látják a jövőt, mások a tanuláspszichológiai-modell szerinti prédikáció-felépítést követik. Szó van mozzanatok által felépített prédikációkról, ismertté vált a Lowry-hurok, illetve a dialógus-prédikáció stb.³² Ezeknek bemutatására nem vállalkozhatunk, de jelezni szeretnénk, hogy a homiletika területén a klasszikusnak számító magyarázó/kifejtő vagy kérügmaticus prédikálás mellett számtalan újabb stílusú prédikálás is gyakorlatban van. A prédikátorok szorgalmazzák az interaktivitást, a hallgatói érdeklődést szavatoló feszültség létrehozását és fenntartását, párbeszédet beiktatását a prédikációkba, hogy élőbbé, elevenebbé tegyék azt, illetve az elbeszélő jelleget, mely narrativitást kölcsönöz a bibliai szövegek elmondásának.

Összefoglalva tehát: az elmúlt évtizedekben komoly változások észlelhetők a teológiai, így a homiletikai gondolkodás területén: kibővült a bibliai szövegek megértésének lehetősége, módszertani változások kerültek előtérbe, a prédikációk hallgatóinak szerepe megnövekedett, a prédikációk formai változásokon estek át, a szószék nyelvezete megváltozott, a szekuláris világgal való párbeszédet egyre többen sürgetik, számtalan prédikáció-típus született, megelevenedett a szószéki kommunikáció stb.

Hogyan újíthatnánk meg az unitárius prédikálást?

Az imént felsorolt változások mellett nem lehet szótlánul elmenni, ugyanis a nyugati társadalom jellemvonásait ma már idehaza is felfedezhetjük. Itthon is változik sok minden, és ezekkel a változásokkal szembe kell nézni. Nem azt mondjuk, hogy a jelenlegi jó prédikálást le kell cserélni, hanem azt vizsgáljuk, hogy a 21. században az unitárius prédikálás mitől lehetne még jobb, hogyan lehetne felfrissíteni. Nem azt mondjuk, hogy miként kellene (egyáltalán, ki bír ezzel az autoritással?), hanem a címben foglaltak alapján mondjuk: van egy elképzelésünk arról, hogy miként lehetne jobban prédikálni ebben az új évezredben.

³² Ezekről tájékozódást nyújt néhány jó tanulmány, pl.: Fekete Károly: Kortárs igehirdetési irányok és tendenciák a jelenkori magyar protestáns igehirdetésben. *Lelkipásztor* 84/8–9. (2009) 292–305.; Vályi-Nagy Ágnes: Narratív teológia, narratív igehirdetés. *Théma* 1999/2–3. 4–12.; Literáty Zoltán: Homiletika és retorika. In Szabó Lajos (szerk.): *Homiletika ökumenikus palettán. Együttgondolkodó előadások az igehirdetésről*. Budapest, 2013, Luther Kiadó. 143–157.; Nicol, Martin: *Dramatizált homiletika*. (ford. Percze Sándor). Budapest, 2005, Luther Kiadó.; Steinbach József: A tanulás-lélektani prédikáció-felépítési modell. In *Református Egyház* 2001/11. 251–254.

1. Meggyőződésem, hogy az unitárius prédikálásnak a 21. században is biblikusnak kell maradnia! Ugyanakkor meg kell őriznie azt a készségét is, hogy a Biblia lapjain túl is lásson, azaz benne éljen a mában, jól értse a körülötte levő világot. A bibliai hagyomány drága örökségünk, olyan biztos gyökér, amibe mindig belekapaszzkodhatunk. Ez nem jelenthet szűklátókörűséget és bigottságot, hanem ellenkezőleg, az isteni Kijelentés egyetemességét kell felvillantani úgy, hogy az isteni üzenetet az egyén és a közösség úgy értelmezze, mint saját életében releváns, megtartó erőforrást. Feladatunk az evangélium hirdetése, nekünk az egyetemes isteni üzenetet kell elmondani, de úgy, hogy megkeressük, hogy benne mi releváns a sajátos kontextusainkban.

2. Az unitárius prédikálásban olykor tetten érhető a profetikus prédikálás, úgy a múltban, mint a jelenben, és ennek a 21. században is ilyennek kell lennie. Tudatosítani kell, hogy a szószék nemcsak a tanítás és a buzdítás helye, a prédikálásnak nemcsak az élménynyújtás a célja, hanem a kritika is sajátja. Nem valami mellett, illetve valami ellen kell prédikálni, hanem az evangéliumot kell megszólaltatni minden körülményben. A világ társadalmi, politikai és más eseményei közepette a szószék a felmerülő problémáinkból való kiútkeresés helye is – nem úgy, hogy a szószék valamely ideológia szócsöve, hanem ellenkezőleg: az ideológiák tengerében az „isteni hang”, a „vallásos ösvény”, az „unitárius teológia” megszólaltatója. Ez persze azzal is jár, hogy a prédikálás nem lesz mindig népszerű, de a jó lelkész tudja, hogy a prédikálás fokmérője az isteni akarathoz való hűség.

3. Az unitárius prédikációban meg kell teremteni a *docere – delectare – movere*, azaz a tanítás – gyönyörködtetés – rábírás/megindítás egyensúlyát. A tanítás nem elég, a gyönyörködtetés nem lehet cél, a rábírás pedig nem lehet manipulatív! A tanítás soha ne kioktatást jelentsen, hanem a bibliai történetek sokszori elismérlésével az egyetemes igazságokra való rámutatást; a gyönyörködtetés ne önmagáért való legyen, hanem az isteni üzenettel való szembesülés felfokozott állapotának a megélése, az úgynevezett „aha-élménynek” a közösségi megélése; a rábírás/megindítás egyszerűen jelentse azt, hogy a hallottak nyomán az emberek hajlandók lesznek változásokat eszközölni a saját életükben és a közösség életében is. A jó prédikáció ugyanis megmozgatja a hallgatójának lelkét, szellemét, de akarátát is, és arra indítja, hogy életének vallásos dimenziót adva, kihatással legyen mindennapjaira.

4. Meghatározásunkban az unitárius prédikáció olyan műalkotás, ahol Istennel kapcsolatos megsejtéseinket emberi szavakkal próbáljuk elmondani, a bibliai hagyomány fényében, de a mindennapjainkkal szoros összefüggésben is. Bár az íróasztal mellett fogan, végülis a szószéken születik. Érdemes kísérletezni a változatos prédikációs formákkal: a hagyományos *exegézis – magyarázás – al-*

kalmazás deduktív formáját ötvözni lehet az egyéni tapasztalatból kiinduló, és a bibliai igazsághoz megérkező, induktív formákkal. Érdeemes tanulmányozni a különböző módszertani útmutatásokat, és ezekkel kísérletezve, meg kell találnunk saját stílusunkat. A szintén hagyományosnak számító *bevezetés – tárgy – tárgyalás – gyakorlati alkalmazás* formulája mellett másfajta felépítéssel is kísérletezhetünk. Erre ma már sok példát találunk, lényeges, hogy az unitárius szószerző megtalálja saját hangját és identitását. Mára már egyre elfogadottabbá vált, hogy a forma és tartalom összefügg, kölcsönösen hatnak egymásra. A Biblia narratív részeit érdemes narratív prédikálással előadni, a példázatok időnként megkövetelnének egy példázatos formát, egy páli levél kapcsán kísérletezhetünk levélformával is, a zsoltárok esetében meg egyenesen bűn lenne a szövegek költőiségét figyelmen kívül hagyni. Ha drámai a bibliai történet, akkor a benne levő drámaiságot érdemes fenntartani a prédikációban, ha a textusban sok a párbeszéd, akkor élni kellene a párbeszéd-nyújtotta kommunikációs lehetőségekkel. Long mondja, hogy egyetlen forma sem alkalmas arra, hogy az evangélium teljességét fejezze ki, de az evangélium egy-egy aspektusának kifejezésére egyenként alkalmasok.³³ Ennek értelmében az unitárius szószerző úgy újulhat meg időről időre, ha az evangélium tartalmát változatos formában próbálja meg közvetíteni, megkeresvén eredeti előfordulási formáját.

5. A bibliai szövegek értelmezésében vegyük figyelembe a különböző hermeneutikai módszereket, mert ezek csak gazdagítják a megértés lehetőségeit. A hagyományos történetkritika mellett meg kell férjen az irodalomkritikai, a retorikakritikai és egyéb újabb megközelítés is. Bízunk abban, hogy Isten nekünk is felfedi titkait, és komoly Biblia-tanulmányozásunk révén gyakran lesz világos, hogy mit kell mondanunk. A kontextualitás egyre fontosabbá válik, meg kell keresni, hogy az isteni üzenetnek, egyetemessége mellett milyen sajátos vetülete van saját közösségünkben.

6. A prédikálásban figyeljünk a nyelvezetünkre. Gerhard Ebeling „gettónyelv”-nek nevezi az archaizáló, igencsak belterjes, „kánaáni” kifejezésektől hemzsegő szószerzői nyelvezetet, amit szerinte le kell cserélnünk kortárs nyelvezetre. Ez nem azt jelenti, hogy az utca nyelvét használjuk, hanem azt, hogy a többezer éves teológiai formulákat a ma emberéhez úgy kell közel hozni, hogy a két kor közötti kulturális szakadékot értő szavakkal hidaljuk át.

7. Meg kell érteni a kortárs művészetet, és tanulni kell az alkotó művészek-től. A híveink által olvasott irodalom, a színházi nyelv és kifejezési formák, a film

³³ Vö. Long, Thomas G.: *The Witness of Preaching*. Louisville, Kentucky, 1989, Westminster John Knox Press. 104.

világa stb. a mostani világ gondolkodását tükrözik, ezért ezt a nyelvet meg kell érteni ahhoz, hogy az isteni dolgokat a kortársak szemével is lássuk.

8. Meg kell tanulnunk a kortárs kommunikáció csínját-bínját, mert segítségünkre lesz a bibliai üzenet kommunikálásában. Tudni kell, hogy kinek prédikálunk, ezért ismernünk kell hallgatóink „fogyasztási szokásait”, meg kell értenünk, hogy az általuk nézett tv-műsorok, az általuk olvasott könyvek és az általuk hallgatott zene miért van rájuk hatással. Mit tudnak a média munkásai, mit lehetne tőlük ellesni? – Nem azt mondom, hogy a prédikálás folyamatában a hallgató felette állna az üzenetnek, de azt igen, hogy a hallgatót megismerve az üzenet kommunikálása is pontosabb lesz.

9. Hiszek a kimondott szó erejében! Hiszem és tudom, hogy hatással van az egyénre, és közösséget is tud építeni. Azt érzem, hogy nekünk a szószékről elsősorban teológiával kell foglalkozni, mégpedig úgy, hogy a teológia mint Istenről szóló beszéd találkozzék a mindennapokról való beszéddel, azokkal a kérdésekkel, amelyek híveinket és közösségeinket egyaránt foglalkoztatják. Thomas Longnál jobban nem tudjuk mondani: A keresztény tanítást nem szabad a teológiai intézetek termeiben hagyni, hanem nyilvánosan kell tanítani és prédikálni a keresztény hit nagy témáit, gondolatait és követelményeit. A prédikálásnak ki kell merészkednie a zsúfolt közterekre, és hirdetni kell a Jó Hírt, párbeszédet kell kezdeményezni a világgal, vitába kell elegyedni, meg kell találni a közös szót, meg kell magyarázni a hittételeket, meg kell védeni a meggyőződéseket, barátkozni kell, el kell mondani sajátos történeteinket, és meg kell testesíteni a vendégszeretetet. Sok szószéken nem evangéliumot hallunk, hanem afféle életviteli bölcsességeket. Ez fontos, de a prédikáció ne életvezetésről és ne problémamegoldásmentről szóljon! Ha a prédikációban nincs „hír”, ha benne nem történik semmi, ha nincs benne Isten, akkor nem jó! *No news is bad news!* azaz: ha nincs hír, akkor az rossz hír! Nekünk pedig a Jó Hírt kell hirdetni, az evangéliumot, a jelen idejű Istent! Az új évezredben végül is a reménységet kell prédikálnunk! Feladatunk a reményteljes hitről való szólás. A keresztény reménység azon az ígéreten alapszik, hogy bármit is hoz a jövő, Isten gondviselése, még ha sokszor láthatatlanul is, de alakítja az emberi életet.³⁴

Útravaló:

A jó lelkész borotvaélen táncol – az isteni és az emberi határmezsgyéjén. Nem túlvilági, hanem evilági dolgok tudója, aki az élet történéseit az evangélium fényében nézi. Egy kicsit hírnök, aki jóízű szavakkal fordítja Isten beszédét; egy

³⁴ I. m. 33–37.

kicsit hajnalban kelő magvető, aki háziszóttos tarisznyából szórja az Igét Földanyácskánk áldott méhébe; egy kicsit a lelkek pásztora is, aki jelenlétével gyógyítja a „magányosan vacogó lelkeket”. A jó lelkész mindez, és mindezek felett sok minden más. Isten embere, de az emberek embere is. Azért Istené, mert ha szerencséje volt, olyasvalamit látott és tapasztalt, amiről úgy érezte, hogy kutya kötelessége továbbadnia. Azért az emberé, mert nekik szeretne bizonyosságot tenni szóban, tettel, cselekedetekkel mindarról, ami az életet áldottá teheti. Fegyvere a szó, ami ha kell, hasít, mint a szike, és ha kell, gyógyít, mint a balzsam. Prófétai küldetése a szólás, tanítványi megbízatása a nehéz szavak kimondása. A prédikálás profétai műfaj. Mondhatni: ellenkulturális cselekmény. A társadalom és a világ élő lelkiismerete. Akkor is szólania kell, amikor kényelmetlen. A rossz hírek országában valakinek szólni kell a Jó Hírt. Úgy, hogy közben tudja, Annuska néni a hátsó sorban tudja, hogy ő mindezt azért mondja, mert közben tudja, hogy Annuska néni tudja... Ezt nevezik prédikálásnak, főleg, ha érzik rajta, hogy szavai Istennel való beszélgetéséből születnek. Talán így lenne érdemes mindig prédikálni.

Adatok Shakirov Sebestyén (1893–1966) festőművész és Kolozsvár kapcsolatáról

Shakirov Sebestyén a nagybányai szabad festőiskola hagyományait követve, Thorma János tanítványaként vált festőművésszé, s ez gyökeresen meghatározta a festői látásmódját. A két világháború közötti nagybányai művésztelep egyik közepes tehetségű mestere a köztudatban jórészt a regényes életútja, mintsem fennmaradt alkotásai révén ismert. Nemrégiben Murádin Jenő írt róla egy hosszabb művészettörténeti tanulmányt,² amelyet jelen tanulmány néhány újabb, fontosnak vélt részlettel szándékszik kibővíteni.

A korabeli sajtó élénken érdeklődött a különös sorsú, oroszországi származású, de erdélyi magyarrá „vált” piktör iránt, így életrajza viszonylag ismert, de új információkkal egészíthető ki a mindezidáig publikálatlan, Kelemen Lajoshoz írt leveleinek tükrében.³ E levelek jelentették kutatásunk kiindulópontját, amely elsősorban Shakirov kolozsvári kiállításait igyekszik rekonstruálni, segítségül hívva a korabeli sajtócikkeket is. A festőművész Kolozsvárhoz fűződő kapcsolatát, úgy tűnik, két fontos tényező határozta meg: Kelemen Lajos személye és az Unitárius Egyház. Utóbbi gyűjteményében kutatva, a festő nyolc alkotása került elő, amelyek mintegy egyharmadát képezik a fennmaradt festményeinek – az alkotó többi műve lappang. Bár fontos lenne az egész életmű feltérképezése, ez a tanulmány csak az újonnan „felfedezett” alkotások és a kolozsvári kiállítások közötti átfedések vizsgálatára törekszik – csupán egy kis részt vállalva fel egy nagyobb volumenű, több éves kutatásból.

¹ Bordás Beáta 1986-ban született Sepsiszentgyörgyön, Kolozsváron él. Művészettörténész. Oklevelet a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen szerzett, ugyanott 2013-ban a történelemtudományok doktorává avatták. Jelenleg muzeográfus a kolozsvári Szépművészeti Múzeumban.

² Murádin Jenő: Shakirov Sebestyén festőművész (1893–1966). *Keresztény Magvető*, CXIX/1. sz. (2013) 70–79.

³ Kelemen Lajos személyi fond a Román Állami Levéltár Kolozs Megyei Igazgatóságán (a továbbiakban Kelemen Lvtár), ennek 120. csomójában maradt fenn néhány Shakirov által írt levél.

Az orosz–tatár hadifoglyból lett erdélyi magyar festőművész életútja

A különös életutat bejárta, orosz–tatár származású, de erdélyivé és unitárius-sá lett festőművész ötven éve, 1966. április 23-án halt meg Nagybányán – a városban, ahol festővé képezte magát, s ahol 1929-ben végleg le is telepedett. Kazánban (Kazany), Tatárföld fővárosában, a Volga második legnagyobb kikötővárosában született 1893-ban. Ortodox vallású családja textiltereskedéssel foglalkozott, de az ifjú Shakirov más pályára vágyott, hiszen őt a rajzolás és az olvasmányok érdekelték. Bár családja ellenezte, 1913-ban mégis elkezdte művészeti tanulmányait a szülővárosában.

Az első világháború azonban meghíúsította a festőművészi karrierről szóló álmait: 1914-ben, saját szavaival élve, őt is „gyilkolónak”⁴ vitték az orosz hadseregbe. Az orosz–kínai határtól nyugatra kihelyezett II. zamorski gyalogezredbe vont be, és egészen a hadnagyi rangig emelkedett.⁵ 1915 májusában már sebesülten feküdt a galíciai csatamezőn, de felgyógyult, és újra hadba küldték. Egy év múlva a galíciai csataterén fogságba esett, s egy Bécs melletti fogolytáborba hurcolták. A tábori éhség és az unalom elől menekvést keresve 1916 végén sikerült becsempésznie magát egy Erdélybe induló munkásosztagba. Így került tíz társával együtt a Tövis melletti Diódra, ahol a foglyokat mezei munkára osztották be Vincenti Miksa birtokos gazdaságában. Erre az időszakra, különösen az általa oly megkedvelt kaszálásra, szívesen emlékezett vissza a Kelemen Lajosnak küldött önéletrajzában: „Végre kerti és a mezei munka annyira meg tetszett nekem hogy, sokszor nagy passzióval dolgoztam. Különösen a kaszálást. (...) Én akkor éreztem magamat legegészségesebbnek és legerősebbnek, még a gyenge étkezés mellett is”⁶

Az 1918-as „őszirózsás” forradalom kitörése után már senki sem törődött a háborús foglyokkal, mehettek, amerre láttak, így a Diódon foglalkoztatott társai elindultak hazafele. Shakirov fontos döntésre kényszerült: hazamegy a zavargásokkal teli Oroszországba, vagy megpróbál új életet kezdeni. Időközben már megtanult románul és magyarul, a messzi szülőföldre pedig kockázatos, bizonytalan út vezetett – így a maradást választotta. A döntéshozatallal kapcsolatos vívódásaira több interjú során is visszaemlékezett, Hunyadi Sándor eképpen foglalta össze utólag a festőművész gondolatait: „A békekötés után Shakirovnak módja

⁴ Kelemen Lvtár, 120. csomó, 978.

⁵ H. [Hunyadi Sándor]: Hogyan lett a tatár–orosz Shakirov Sebestyénből erdélyi unitárius. *Ellenzék*, L. évf., 1929. november 14. 4.

⁶ Hosszú, érzékletes leírásokkal tarkított önéletrajzában vázlatát, amelyből a fenti információk kiderülnek, lásd: Kelemen Lvtár, 120. csomó, 977–982.

*lett volna hozzá, hogy hazamenjen. El is indult. Aztán útközben visszafordult. Reumás volt. Félt a hosszú úttól. Nem tudta, hogy mi történik odahaza, Kazánban? Az édesanyja régen meghalt, komoly szerelmet nem hagyott odahaza. Visszatért tehát Erdélybe, most már nem mint fogoly, hanem mint önkéntes polgárjelölt.*⁷

1918 és 1920 között többnyire Tövisen tartózkodott, ahol dolgozni kezdett. Inczeffy Albert gyógyszerészhez szegődött, jól varrt és foltozott, később a kisvárosban szabóműhelyt nyitott. Érdekes, hogy írásaiban sosem említette meg, hogy ott feleségül vett egy román nőt, akivel hamarosan elváltak, és azt sem, hogy abban az időben ismerkedett meg Gruzda János festővel, akitől a nagybányai festőkolóniáról is hallhatott egyet s mást. Arról is csak Murádin Jenő 2013-ban megjelent tanulmányából értesülünk, hogy Shakirov 1918-ban a nagybányai állami bányánál is dolgozott, és szinte mindennapos vendég volt az ottani művésztelepen.⁸

Az impériumváltás után emigránsként, rendes útlevéllal maradt Erdélyben. 1920 őszén festészeti tanulmányútra indult: pár hónapot Kolozsváron töltött, majd utána átment „a világhírű mester Thorma János vezetése alatt álló, nagyszerű modern Nagy-bánya-i festő iskolába, amelynek hírért, és a Müncheneri meg a Párisi iskolákkal való verseny-képességét már Oroszországban is hallottam.”⁹ Az első közép-kelet-európai művésztelep akkor több mint negyedszázados múlttal rendelkezett, s történetében épp egy új fejezet kezdődött. Hollósy Simon két helyi tanítványa, Thorma János és Réti István közbenjárásával 1896 nyarán a Zazar-parti városba vitte le müncheni festőiskolájának tanítványait, s azt követően néhány évig nyaranta visszajártak festeni a csodás vidékre. Hollósy tárt karokkal fogadta mindazokat a magyar művészeket is, akik az akadémikus festészettel szemben naturalista szellemű újításokra törekedtek, s a mester köré egy laza szerkezetű festőkolónia szerveződött. A 20. század első éveiben már olyan, később a modern magyar festészet nagy alakjaivá váló alkotók dolgoztak a nagybányai telepen, mint például Ferenczy Károly és Iványi Grünwald Béla. Hollósy távozása után az utóbbi két festő a kezdetektől jelen lévő Rétil és Thormával együtt 1902-ben létrehozta a Nagybányai Szabad Festőiskolát, amelyben ingyenesen korrigálták (és oktatták) a nyaranta odalátogató növendékeket, akik nyitott fészerekben dolgoztak. A festőiskola épülete és néhány műterem csupán 1911-ben készült el, de attól kezdve egész évben folyhatott a festészeti oktatás. Az illető év másik fontos eseménye a Nagybányai Festők Társaságának (NFT) létrehozása volt, a későbbi-

⁷ H. [Hunyadi Sándor]: Hogyan lett a tatár–orosz Shakirov Sebestyénből erdélyi unitárius. *Ellenzék*, L. évf., 1929. november 14. 4.

⁸ Murádin: i. m. 72–73.

⁹ Shakirov önéletrajza, vélhetően 1925-ből (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 977–982.)

ekben ez a jogi lépés biztosította a trianoni szerződés után Romániához csatolt városban lévő művészkolónia önállóságát. Az 1910-es évek végére már csak Thorma János vezette ténylegesen a szabad festőiskolát, a korrigálásban néha besegített a csupán nyaranta hazalátogató Réti István is. Shakirov így Thorma tanítványa lett, a korábbi nagy mestereket valószínűleg nem ismerhette.

Az első világháború után a Nagybányai Szabad Festőiskola és a művésztelep kötetlen, szabad működésének a megőrzése érdekében egyre nagyobb erőfeszítéseket kellett hozni. Egy ideig sikerült elkerülni az államosítást, vélhetően annak köszönhetően, hogy az európai szintű hírnévre szert tett iskola nagyon népszerű volt a román növendékek körében is.¹⁰ Shakirov saját elmondása szerint 1920 és 1926 között legtöbb idejét a Zazar-parti városban töltötte, ahol Thorma mester legkedvesebb tanítványai közé tartozott.¹¹ Valószínűleg ezekben az években csupán ideje egy részét töltötte Nagybányán, az év többi részében pedig Tövisen lakott. Egy 1925 tavaszán írt levelét Tövisről keltezte, s kiderül belőle, hogy júliusban Nagybányára fog utazni.¹² A nagybányai művésztelep Réti István által megírt történetéből úgy tudjuk, hogy Shakirov (régies nevén Shakiroff) 1922-ben iratkozott be a művésztelepi szabadiskolába, amelyet 1925-ig minden nyáron látogatott.¹³ 1922-ben biztosan ott dolgozott a nagybányai festőiskolában.¹⁴ Egy korabeli újságcikk szerint 1924 őszén részt vett Nagybányai Festők Társaságának és a kolónia vendégtagjainak közös tárlatán, cím szerint egy *Őszi táj*-at említettek tőle.¹⁵ Az 1920-as évek első felében történő nagybányai tartózkodásának pontos körülményei egyelőre nem ismertek, ahogyan az akkor keletkezett festményeit sem sikerült azonosítani.

A festő első egyéni tárlata 1925 nyarán volt Kolozsváron, erről a későbbiekben esik szó. 1926 februárjában az aradi Kultúrpalotában (a korabeli sajtó a tipikusan nagybányai munkajelenetként értelmezhető *Fahordókat* emelte ki), ápri-

¹⁰ A nagybányai festőtelep történetének rövid összefoglalását lásd Boros Judit: A nagybányai művésztelep és festőkolónia. In: Boros Judit – Szűcs György: *A nagybányai művésztelep*. Székelyudvarhely, 2008, Litera–Veres. 9–19.

¹¹ Shakirov levele Kelemen Lajosnak, 1928. II. 9., Petrozsény (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 975–976.)

¹² Shakirov levele Kelemen Lajosnak, 1925. III. 21., Tövis (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 985.)

¹³ Réti István: *A nagybányai művésztelep*. Budapest, 1994, Kulturtrade, 174–176.

¹⁴ Festőiskolánk újabb tíz éve számokban. *Nagybánya*, XXI/10. sz. 1923. február 4. 1.

¹⁵ Egy *Nagybánya és Vidékében* 1924. november 9-én megjelent cikkre hivatkozik: Murádin: i. m. 73. Shakiroff részvételét a kiállításon említi még: A nagybányai festők társaságának a kolónia vendégtagjaival együttesen rendezett kiállítása. *Nagybánya*, XXII/77. sz., 1924. november 2. 2.

lisban pedig Temesváron mutatkozott be alkotásaival. Az év végén, decemberben, Petrozsényben nyílt egy kiállítása.¹⁶ Nem tudni, milyen indítatásból jutott el a festők számára akkor még felfedezetlen vadregényes tájra, a Zsil-völgyébe, az azonban biztos, hogy 1927 tavaszán odaköltözött, s több mint egy évet töltött el Petrozsényben, illetve Lupényben, a számára oly varázslatosnak tűnő vidéken. A festő elragadtatását és egyben ékes magyartudását szemlélteti az az érzékletes leírás, amelyet e zord vidékről készített: „Mondatom, hogy az egész Erdélyben nincs még egy ilyen gazdag vidék festői témákban, mint a Zsil-völgye. Az égig nyúló páringi havasok alján húzódó fenyves erdők, és az egész vidéket körülbástyázó kősziklás hegylánczok között szakadék-szerű keskeny völgyek mélyén zeg-zúgos bányatelepek, és a szűk kacskaringós utakon hazasiető kormos bányászok. A hegyeken és hegyoldalokon szerényen meghúzódó mamorlán kunyhókkal, a gázlók között szurduk felé kanyarodó Zsillel. (...) Gyönyörű látványt nyújt a híres szurduki szoros, különösen ősszel ezerféle színpompában ragyog. A színes fák között ki-kiemelkedő óriás sziklatornyok alatt Ó-Románia felé vezető kacskaringós keskeny országút egyik szélén hatalmas kőfalak emelkednek, a másik szélén 30–50 méter mélységben a két Zsil egyesült erővel óriás kövek között zúgva rohan tovább, tör, zúz, szakít, folytatja az Ő munkáját tovább”.¹⁷ A haragoszöld fenyvesek, a szurdokvölgyek és a Zsil-völgyi küzdelmes bányászélet számtalan táj- és életkép ihletői lettek, s ezek a festményei a későbbi évek kiállításain sikerrel szerepeltek.

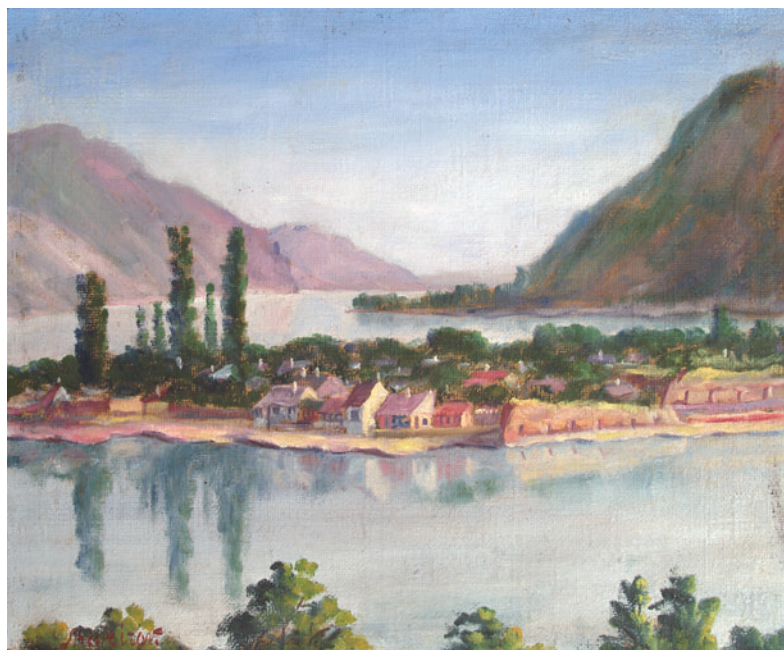
A Zsil-völgyében eltöltött hónapok után, valamikor 1928 derekától majdnem egy évig lakott Temesváron, ahol főleg arcképfestéssel foglalkozott, de zsil-völgyi képeiből is rendezett kiállítást. Temesvári tartózkodását másfél hónapnyi időre megszakította, amely alatt a dunai Ada-Kaleh szigeten kirándult és festett.¹⁸ Ebből az időszakból egyelőre egyetlen festményt ismerünk, ez a kolozsvári Unitárius Püspökségnél maradt fenn.¹⁹ A közepes méretű olajkép középterét a kis dunai sziget tölti ki, sűrűn épült, rózsaszín árnyalatokkal megfestett házai a növényzet sötét tónusú zöldjeivel keverednek. (1. kép) A kompozíció előterébe néhány fa koronája kandikál be, utalva arra, hogy a festő valószínűleg a Duna ellentétes partjáról, egy magaslatról nézve örökítette meg a tájat. A háttérrel a kanyargó folyamat határoló magas sziklaszirtek dominálják, ezeket is rózsaszín és

¹⁶ Murádin: i. m. 74.

¹⁷ Kelemen Lajosnak küldött gépelt önéletrajzi vázlat, 1929. XI. 21. (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 974.)

¹⁸ Uo.

¹⁹ Egy 2004-es leltár szerint elnevezése csupán *Tájkép*, lelt. sz. U.P. 722. Méretei: 54×67 cm, technika: tempera, vászon. J. b. l.: Shakirov. Dátátlan, de nagy valószínűséggel 1928-ban készült.

1. kép:
Ada-Kaleh,
1928 (?)

zöld kontrasztokkal festette meg a művész. A kellemes színvilágú alkotás kiemelten fontos a szétszóródott életműben, hiszen egy oly kevésbé ismert, festményeken ritkán megörökített, az 1960-as években elpusztított török kori szigetet ábrázol, amely irodalomtörténeti jelentőséggel is bír: Jókai Mór *Az aranyember* című regényének helyszínéül szolgált.

Shakirov Temesváron ismerhette meg az unitárius vallású Labina Mária (1897–1973) tisztviselőnőt, akit 1929 tavaszán feleségül vett, és annak szülővárosában, Nagybányán telepedtek le, ahol a híres festőiskola és művésztelep működött.²⁰ Közel költöztek a művésztelephez és a veresvízi bányásznegyedhez, a Festő utca 1. szám alá.²¹ A festő visszatért tehát művésszé váló formálódásának színhelyére, amelynek történetében az 1920-as évek még viszonylag békés időszaknak számítottak, de már elkezdődött az átalakulás és a szétbomlás folyamata. A régi mester, Thorma János 1902–1927 között tanított a Nagybányai Szabad

²⁰ Erről a következőképpen ír a Kelemen Lajosnak küldött, gépelt önéletrajzi vázlatban: „Végre ezen vándor életnek véget vetve 1929 tavaszán a temesvári anyakönyvi hivatalból – egy pár heti utazásunk után – egyenesen Nagybányára költöztem, a feleségem szülővárosába, ahol nyugodtan tovább dolgozok és tovább haladok.” (1929. XI. 21-én keltezett irat, Kelemen Lvtár, 120. csomó, 974.)

²¹ Murádin: i. m. 75.

Festőiskolában, amelyet 1914-től ő vezetett, s 1917 és 1927 között, visszavonulásaig, a Nagybányai Festők Társasága elnöke is volt. 1927-ben az NFT elnöke Mikola András lett, és Krizsán Jánossal együtt átvette az ősz folyamán bezárt, majd Nagybányai Szépművészeti Iskola név alatt újjáalakult festőiskola vezetését is. Shakirov munkássága Nagybányán bontakozott ki, odaköltözése után már nem tanult a festőiskolában, de kétségtelenül hatással lehettek rá a művésztelepen alkotó kortársai, legfőképpen az idős nemzedék. Táj- és életképei a hagyományosabb „nagybányai” vonulatot képviselik, a nagy alapító elődök által kidolgozott látásmód és a plein-air természetábrázolás jellemző rájuk. Az a mintegy 30 alkotás, amely életművéből ismert, arról tanúskodik, hogy Shakirov nem kísérletezett az úgynevezett „neós” mozgalom képviselői által kedvelt avantgárd stílusirányzatokkal.

Az 1920-as évek utolsó negyedében sorra nyíltak az egyéni tárlatai: az említettek mellett Brassóban (1927), Temesváron (1928) és Nagyváradon (1928) állított ki, illetve többször Kolozsváron is (1929, 1930).²² 1931-ben a bukaresti Mozart-teremben, a két világháború közötti művészeti élet egyik meghatározó kiállítóterében mutatkozott be. Szatmárnémetiben 1932-ben volt kiállítása, ahová 1941-ben is visszatért alkotásaival, amikor a nagybányai és szatmári festők közös tárlatán vett részt. 1933-ban Máramarosszigeten rendezett egyéni tárlatot, egy válogatást adva a szociális témájú festményeiből.²³

Shakirovot 1934-ben választották a Nagybányai Festők Társaságának tisztségviselőjévé, 1935-ben pedig saját műtermet is kapott a művésztelepen. A város által bérbe adott két műteremház közül a földszintesben mestere, Thorma János, illetve Krizsán János kaptak helyet, az emeletes épület műtermeit pedig Mikola András, Shakirov, Gheorghe Manu szobrász és egy bizonyos Ioan Septelici vehették birtokba, s ez bizonyos körökben felháborodást és értetlenséget váltott ki.²⁴ Az illető évben azonban a város ideiglenes vezetősége önkényesen átvette a festőiskola vezetését, amelyet nemsokára be is zártak. Két év múlva, részben belső feszültségek miatt, az NFT beszüntette működését, a feloszlató gyűlésen Shakirov is részt vett.²⁵ Még az évben, 1937 júliusában, megalakult a Nagybányai Képzőművészek Egyesülete (NKE), amelynek első kollektív tárlatán piktorunk képei is

²² Murádin: i. m. 74.

²³ Murádin: i. m. 77.

²⁴ Döntöttek a festőtelep műtermeinek bérletéről. *Szamos*, LXVII/216. sz., 1935. szeptember 24. 6.

²⁵ A nagybányai festők társasága beszüntette működését. *Brassói Lapok*, XLIII/160. sz. (1937) 4.

szerepeltek – egy műkritikus szerint festőietlen tájképén a tárgyaknak nem volt volumenitása.²⁶ A továbbiakban a Képzőművészek Egyesületéhez tartozott, 1938-ban választmányi taggá vált. 1939-ben hat festménnyel szerepelt az NKE csoportos kiállításán, többek között Kádár Gézával, Sztelek Norberttel, Petre Abrudannal és Ziffer Sándorral közösen.²⁷

A második világháború után teljesen felbomlott az egykori szabadiskolai rendszer és a művésztelep, Shakirov (mint a kortársai közül sokan mások) igyekezett visszavonulni a közéletől, s csak néha mutatta be festményeit. A korszak nagybányai tárlatainak katalógusaiban *Favágók, Cölöpverők, Napközis gyermekek* szerepelnek. Élete utolsó tíz évét szinte teljes elfedettségekben töltötte, majd 1966-ban Nagybányán hunyt el.²⁸

Shakirov Sebestyén kolozsvári kiállításai

Eddigi ismereteink szerint Shakirov először egy 1924-es nagybányai csoportos kiállításon tűnt fel festményeivel, s ezt nemsokára követte az első egyéni tárlat is: a pályakezdő művész 1925 nyarán Kolozsváron, az Építő Iparosok Patak utcai székházában 50 alkotását mutatta be a nagyérdeműnek. Az ambiciózus művész valószínűleg gondosan megszervezte az önálló kolozsvári tárlata előkészületeit – erről árulkodik az 1925 márciusában írt levele, amelyben önéletrajzát is elküldte Kelemen Lajosnak, hogy azt bekapcsolja a *Pásztortűz* folyóiratba írandó cikkébe.²⁹ A levélből az is kiderül, hogy a festő Maros menti és nagybányai tájképekkel, valamint cigány témájú alkotásokkal készült a kiállításra. Sajnos mindeddig nem derült ki, hogyan ismerkedett meg Kelemen Lajossal (1877–1963), a nagy tudású levéltárossal, történésszel és művészeti íróval, aki már az első kiállításától fogva támogatta őt meleg hangú kiállítás-kritikái és tanácsai révén.

Kelemen szerint az 1925-ös tárlat látogatói egy „tehetséges és sokoldalú művész” szárnyra kelésének lehettek tanúi, s érdemes idéznünk a *Pásztortűz*ben megjelent írásból: „*Ötven táj-, élet- és arcképe felfogásban, színben és technikában egy komoly, meglelőkü művészember alkotásainak értékes gyűjteménye volt.*

²⁶ Kováts József: A nagybányai kolónia első kiállítása. *Keleti Újság*, XX/195. sz., 1937. augusztus 26. 6.

²⁷ A nagybányai festők kiállítása Bucureștiben. *Magyar Lapok*, VIII/26. sz. 1939. március 12. 6.

²⁸ Murádin: i. m. 78.

²⁹ Shakirov levele Kelemen Lajosnak, 1925. III. 21., Tövis (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 985.)

*Néhány tájképe pompás, üde zöldjeivel, finom lilás messzeségeivel, párás levegőjével a természet ölébe varázsolta látogatóit. Egy fiatal leányarc képe pedig valósággal harmatozta az ifjúság hamvas üdeségét. Legtöbb tájképéről Nagybánya, a Marosmente és az erdélyi Hegyalja domb- és hegyvidéke ragyog nyári pompában és melegségben a nézőre. Két szép téli képében azonban a téli világ is kitűnő festőtölmácsra talált benne.”*³⁰ A cikk mellékletében két fekete-fehér reprodukció szerepel: egy *Cigányleány* és egy *Nagybányai részlet*,³¹ a tárlaton szereplő többi alkotást nem ismerjük.

Elképzelhető, hogy az 1925-ös bemutatkozó kiállításon jelen volt az a korabeli, 1924-ben készült *Női portré* is, amely ma a kolozsvári Unitárius Püspökség tulajdonában található.³² Modelljét, egy egyszerű ruhákba öltözött fiatal nőt, semleges háttér előtt, lágy ecsetvonásokkal ábrázolja. A ruházat és a háttér megfestésére használt hideg tónusú, kék színekkel szemben a festő az arcot vöröses-sárgás árnyalatokkal jelenítette meg, kevésbé sikerült módon. Shakirov korai alkotói időszakát nyilvánvalóan nem ítélnénk meg ez az egyetlen datált festmény alapján, azonban árulkodó lehet, hogy ő maga is kritikusan viszonyult ehhez a periódushoz. „*Én úgy érzem hogy, akkor még nem álltam egészen saját lábamon, a képeimen még hiányzott valami egyéniség, és hiányzott határozott merész vonás, és az rajz tökéletesség. (...) Azóta már azokat a hiányokat további tanulmány és erős önkritika útján legyőztem*”³³ – emlékezett vissza egy 1928-as levelében a Thorma mester nagybányai szabadiskolájában eltöltött, 1920–1925 közötti évekre.

A kolozsvári bemutatkozás végül a művész és Kelemen Lajos szerint is „nagyon jó erkölcsi és elég jó anyagi sikerrel” zárult.³⁴ A továbbiakban számos más városban rendezett önálló kiállítást, de a Kincses városba többször visszatért. Még petrozsényi tartózkodása alatt, 1928 elején, egy újabb kolozsvári tárlat megszervezésének ügyében meleg hangú levelet írt a hozzá mindig jóindulattal lévő Kelemen Lajosnak. Ebben tanácsot kért a „Tanár úrtól”, hogy mikor rendezze a

³⁰ (k. – s.): Shakirof Sebestyén. *Pásztortűz*, IX/16. sz. 1925. augusztus 8. 360.

³¹ *Pásztortűz*, IX/16. sz. (1925) 354–355.

³² *Női portré*. Lelt. sz. U.P. 649. Méretei: 49×36,5 cm, technika: tempera, vászon. J. j. l.: Shakirov / 1924. A festmény fekete-fehér reprodukcióját közli Bordás Beáta: Shakirov Sebestyén festőművész és az Unitárius Egyház kapcsolatai. *Unitárius Közlöny*, 2016/6. 10–11.

³³ Shakirov levele Kelemen Lajosnak, 1928. II. 9., Petrozsény (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 975–976.)

³⁴ Kelemen Lajosnak küldött, gépelt önéletrajzi vázlat, 1929. XI. 21, Baia Mare. (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 974.); K.: Shakirof Sebestyén. *Keleti Újság*, XII/260. sz. 1929. november 13. 9.

kiállítást, mert nem szeretett volna Tóth Istvánnal és Gidófalvyné Pataki Etelkával egy időben szerepelni, továbbá egy jobb helyen szeretne volna megrendezni azt, s kis anyagi sikert is elérni vele.³⁵ A levélből kiderül, hogy a kiállítás anyagának legnagyobb részét „Zsilvölgyi őszi és téli tájak, és küzdelmes bányászok életéből figurális dolgok, és földalatti dolgozó munkásokat ábrázoló kompozíciók” alkották. A kiállítandó képek közül a *Pipázó cigánynő*, *Utcarészlet*, *Félakt*, *Férfi-arckép*, *Ima a tárna előtt*, és *Szénfejtők* címűeket említette, amelyekről fényképmásolatot is küldött Kelemennek. Levelében említette, hogy márciusban (1928) szeretné megnyitni a kiállítást, de ez végül elmaradt, és több mint másfél év múltán került csak rá sor.

Említettük, hogy Shakirov néhány évi vándorlás után 1929 tavaszán telepedett le Nagybányán az unitárius vallású feleségével. A festő jegyese és olvasmányai révén ismerkedett meg az unitárius vallással, saját elmondása szerint belső lelki kényszerből és teljes meggyőződésből tért át erre a hitre.³⁶ Az 1929. esztendő egyébként kiemelkedő jelentőséggel bírt az unitárius vallás szempontjából: Dávid Ferenc halálának 350. évfordulójának alkalmából az unitárius egyház a vértanú püspök emlékének szentelte az egész évet. Az emlékévhöz kapcsolódó egyházi ünnepek szimbolikus csúcspontját az a mozzanat képezte, amikor az alakuló Dávid Ferenc Ifjúsági Köre helyreállította a dévai vár egyik cellájának falára 1910-ben elhelyezett (de 1918-ban ismeretlenek által összetört) márvány emléktáblát, s ezt 1929. november 13-án leleplezték. Ehhez az ünnepség-sorozathoz kapcsolódva novemberben Shakirov hat darab, Dévához kapcsolódó színes olajfestményt mutatott be a kolozsvári unitárius kollégium egyik első emeleti termében, a díszterem szomszédságában. Ebben az időszakban a festőt nagyon foglalkoztatta az egyházalapító püspök, Dávid Ferenc élete, így elzarándokolt Déva várához, ahol a püspök celláját és a vár környékét számos vásznon megörökítette. Valószínűleg már sosem fogjuk megtudni, hogy e téma iránti fokozott érdeklődés az unitárius vallásban való elmélyülésből következett-e, vagy esetleg a kedvező kiállítási alkalom befolyásolta a témaválasztást?

A korabeli beszámolókból kiderül, hogy a kollégiumi kiállításon a fő helyen, közepén, az a jelenet állt, midőn Dávid Ferenc a tordai országgyűlésről visszatérve, Kolozsvár népéhez beszélt a nagy kerek kőről – Shakirov egyenesen erre az

³⁵ Shakirov levele Kelemen Lajosnak, 1928. II. 9., Petrozsény (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 975–976.)

³⁶ H. [Hunyadi Sándor]: Hogyan lett a tatár–oros Shakirov Sebestyénből erdélyi unitárius. *Ellenzék*, L. évf., 1929. november 14. 4.

ünnepi alkalomra festette meg e kompozíciót.³⁷ A mellette szereplő öt dévai tájképet Kelemen Lajos a következőképpen írta le: „Ott látjuk a szép Marosvölgyet a hatalmas folyóval, melyben lágyan tükrözik a várhegy pompás hegykörnyezetével. Egy másik képen a büszke várhegy uralkodik az alatta elterülő város fölött. A harmadikon egy festői külvárosrészlet az előtér, míg a távolból a romvár szinte tündériesen lágyszínekben dereng. A várrom két részletéből egyik Dávid Ferenc börtönbástyájának, a másik egy pompás, hatalmas kettősfalszakasznak sikerült képe, mely pompás világításproblémát old meg. Színes, meleg, levegős tájképek tele erdélyi szépséggel”.³⁸ A korabeli sajtó szerint a hat kiállított festményből kettőt az Unitárius Egyház Képviselő Tanácsa és Theológiai Akadémiája szerzett meg.³⁹ Ezek a vásárlások a korabeli iktatókönyvben nem szerepelnek, s a két megvásárolt mű azonosítását az is nehezíti, hogy az Unitárius Püspökség tulajdonában jelenleg öt darab dévai várat ábrázoló festmény – ezek közül egyre egészen biztosan nem illik Kelemen Lajos leírása – és a Dávid Ferenc prédikációját megjelenítő kép található. E festményeket összevetve a korabeli beszámolóval, megpróbáltuk azonosítani az 1929-es kis kiállításon szereplő műveket, de csak a feltételezések szintjéig jutottunk. A kutatás során az sem derült ki, hogy ez a szóban forgó hat festmény mikor és mi módon került az Egyház tulajdonába.

Bizonyára az egyik helyben megvásárolt alkotás a *Dávid Ferenc prédikációja*⁴⁰ lehetett, amelyet kevésbé a művészeti értéke, mint inkább a téma aktualitása indokolt. A napjainkban nagyon rossz állapotban lévő festmény egy sokalakos kompozíció, amely láthatóan nem volt a festő erőssége. A központi alakot, a kerék kövön prédikáló Dávid Ferencet egy majdhogynem arcvonások nélküli, egybeolvadó embertömeg veszi körül, a testeknek nincs plaszticitása, s a kép felső felét kitöltő építészeti háttér megválasztása sem szerencsés – az ormótlan, két-szintes, modernnek tűnő épület nem nagyon talál a megjelenített történelmi jelenethez. E festményhez képest az impozáns dévai várromot megörökítő tájképek sikerültebb alkotások.

³⁷ K.: Shakirof Sebestyén. *Keleti Újság*, XII/260. sz., 1929. november 13. 9.; Kelemen Lajos. Unitárius művésznők és művészek kiállításai. *Unitárius Közlöny*, XL/1. sz., 1930. 14–16.

³⁸ K.: Shakirof Sebestyén. *Keleti Újság*, XII/260. sz., 1929. november 13. 9.

³⁹ Kelemen Lajos: Shakirov Sebestyén. *Pásztortűz*, XV/25–26. sz., 1929. 587.

⁴⁰ Az Unitárius Püspökség tulajdonában lévő festmények 2004-es leltára szerint ezen olajfestmény mérete 76×66 cm, ismert keltezése: 1909. Utóbbi adat téves, Shakirov életútjának ismeretében a kép minden bizonnyal 1929-ben készült. A jobb lenti sarokban lévő Shakirov szignó alatt vélhetően a dátum is szerepel, de ez nagyon megrongálódott.

Az 1929-es kiállításon szereplő, Kelemen Lajos által röviden leírt munkák közül a Marosban tükröződő várhegyet ábrázoló festményt nem sikerült beazonosítani. A város fölött büszkén uralkodó várhegy képe talán megegyezik azzal a Püspökség tulajdonában lévő festménnyel, amelynek előterében piros tetős, kékes színű házacskák állnak, s mögöttük tornyosul a háttérben a kék számos árnyalatába öltöztetett hegyoldal.⁴¹ A Kelemen Lajos által leírt harmadik dévai kép, a tündériesen lágy színekben derengő romvárral, azonos lehet az unitárius püspökségi gyűjtemény egyik legsikerültebb Shakirov-művével, amely egy kanyargó, falusias jellegű utcát ábrázol, mögötte a háttérben élénk rózsaszínes és türkizes árnyalatokkal megfestett várhegy pompázik (2. kép).⁴² A meglepően élénk és friss színekből építkező festmény pasztell-szerű hatást kelt. A Püspökségnél őriznek két várrom-részletet megőrkítő festményt is, közülük az egyik azonos lehet a Kelemen által leírt, Dávid Ferenc börtönbástyáját ábrázoló képpel (3. kép).⁴³ A „*pompás, hatalmas kettősfalszakasznak sikerült képe, mely pompás világitásproblémát old meg*” nem lehet más, mint az a meglepően élénk szintársításokkal megfestett, meleg, levegős, őszi tájkép, amelyen a falrészlet rózsaszín, türkiz és halványlila színekben pompázik (4. kép).⁴⁴ Az ötödik, a kiállításon nem szereplő dévai tájkép a Püspökség kollekcijából sötétebb tónusú, a kép bal szélét a Magna Curia érdekes kivágatú alakja tölti ki, mellette kibontakozik a sárgás-és kékeszöldben játszó őszi táj, a háttérben pedig a világos pasztellszínekkel megjelenített várhegy emelkedik (5. kép).⁴⁵

Az 1929 novemberi, hat festményt bemutató kiállítást méltató, a *Keleti Újság* hasábjain megjelent cikket a művész levélben köszönte meg Kelemen Lajosnak. Az 1929. november 22-én keltezett köszönőlevelében már egy következő kiállítással foglalkozott: az egy hónapra rá, szintén az Unitárius Kollégiumban megnyíló karácsonyi tárlatával, amelyet december 22-én tervezett megnyitni.⁴⁶ A levélhez csatolt egy újabb önéletrajzi vázlatot és néhány fényképet a kiállítandó műveiről, arra kérve Kelemen Lajos urat, legyen szíves intézze el nekem már ezt

⁴¹ *Déva*, lelt. sz. U.P. 157. Mérete: 69×60 cm, technika: tempera (?), vászon. A 2004-es leltár szerint az ismert keltezése 1924, de jelezve jobbra lent: Shakirov / 1929.

⁴² *Déva 1.* (külvárosi részlettel), lelt. sz. U.P.126, 49×61 cm, olaj, vászon, j. j. l. Shakirov.

⁴³ *Déva vára (1)*, lelt. sz. U.P.250, 55×64 cm, tempera, vászon, j. j. l. Shakirov.

⁴⁴ *Déva vára (2)*, lelt. sz. U.P.219, 74×98 cm, tempera, vászon, j. j. l. Shakirov.

⁴⁵ *Déva 2.* (A Magna Curiával), lelt. sz. U.P. 316, mérete nem ismert, olaj, vászon, j. j. l. Shakirov.

⁴⁶ Shakirov levele Kelemen Lajosnak, 1929. XI. 22, Nagybánya. (Kelemen Lvtár, 120. csomó, 986–987.)

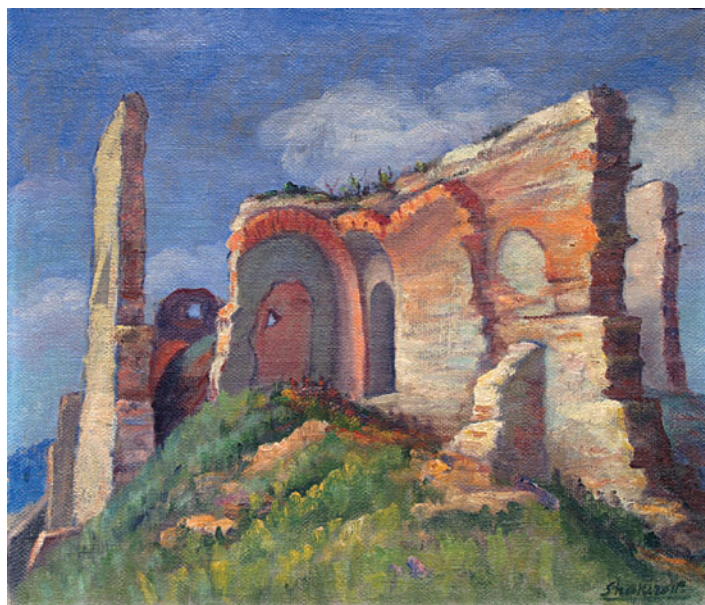
2. kép: Déva 1.
(külvárosi
részlettel)

is, nagyon hálás leszek érte. Nagyon megköszönöm hogy az Unitárius folyóiratokban egy-egy cikkel megemlékezik rólam. Különböten teljesen Önre bízom, tudom hogy legjobb akarattal van irántam.” A négy mellékelt fénykép a *Félakt*, *Férfi portré*, *Szénfejtők* és *Ima a tárna* című festményekről készült,⁴⁷ ugyanazokról, amelyekről már 1928-ban is küldött felvételt a tanár úrnak. Az aktot és a portrét a szignó alatti évszámok alapján 1926-ban készítette. Kelemen csak részben teljesítette a festő kérését, ugyanis írt róla a *Pásztortűzben*, de nem az általa küldött reprodukciókat közölte, hanem az *Este a bánya felé (Zsilvölgyi munkások)*, *Vásáros cigányok* és *Lókupeczek (Tanácskozó vásári cigányok Vízaknán)* című festményeket.⁴⁸ Ez a hét felsorolt festmény mind szerepelt a karácsonyi tárlaton.

Shakirov újabb kiállítását az Unitárius Kollégiumban 1929. december 22-én, karácsony első napján nyitotta meg Boros György püspök – s ő volt első vásárlói közt is. Az 54 festményt felvonultató tárlat a következő év január 5.-ig volt látogatható. A kiállított anyag felerészben nagybányai és felsőbányai motívumokból (tájképekből) és figurális kompozíciókból állt, de voltak zsilvölgyi, adakaleh-i és sóvidéki munkái is. Egy korabeli elragadtatott kritikusa így foglalta össze a látottakat: „*Déva vára és környéke, Adah-Kaleh és a Vaskapu impozáns*

⁴⁷ Lásd Kelemen Lvtár, 120. csomó, 988, 989, 990, 991.

⁴⁸ *Pásztortűz*, XV/25–26. sz., 1929. 588, 596, 601.

3. kép:
Déva vára 1.
(várrom)

tájai, a hunyadi havasok, Szováta mind színekben gazdag és bájos képekben láthatók. Nehány genrekép, csendélet, arcképtanulmány. Biztos technika mellett, káprázatosan gazdag színérzéke, egyik dévai képénél, melyet az unitárius egyház megvásárolt. Markó Károly klasszikus művészetét juttatja eszébe a embernek.”⁴⁹ Sajnos nem tudjuk, hogy ez alkalommal melyik képét vásárolta meg az Egyház, amelynek tulajdonában csupán a fent leírt öt dévai tájkép van. Egy másik méltatója, Kelemen Lajos is a festő színérzékét dicsérte mindenekfelett: „Shakirov dúskál a színekben s tárgyainak változatossága és kifejezőmódja szinte káprázatos sokoldalúságáról tett bizonyosságot anélkül, hogy ez a tulajdonsága művei együttes összhangját bármily csekély mértékben zavarta volna. Egész kiállítása egy szerény, de meleg és mély lélek költői meglátásait tükrözte a Shakirov keleti érzésvilága ott ragyog, vagy borong színeiben, tárgyaiban”.⁵⁰ E kedves, néha túlzó hangú méltatásokon és a hét reprodukált alkotáson kívül a kiállítás anyagát nem ismerjük.

Egy év sem telt el, és Shakirov újra kiállítást hozott Kolozsvárra: újabb egyéni tárlatát 1930. december 21. és 1931. január 1. között tekinthették meg az érdeklődők a kolozsvári Vármegyeháza kistermében. A „nagyszabású figurális

⁴⁹ (Gy. F.): Egy orosz művész képkiallítása. *Keleti Újság*, XIII/3. sz., 1930. január 4. 9.

⁵⁰ Kelemen Lajos: Unitárius művésznők és művészek kiállításai. 16.

4. kép:
Déva vára
2. (kettős-
falszakasz)

képtárlat” katalógusa⁵¹ 35 festményt sorol fel, közöttük kiemelt helyen a *Consummatum Est* című, Krisztus kereszthalálát ábrázoló vásznát, amelyet 75 000 lejre becsült a művész. A második legdrágább kompozíció a *Sztrájkolók* volt, 35 000 lejbe került, ár tekintetében utána következtek a *Muzsik család számára mellett* (17 000 lej) és a *Troika* (15 000) című, az orosz népeletről vett jelenetek. További hét festménynek szabott 10–14 000 lej közötti árat, ezek leginkább munkásokat ábrázoló életképek (*Hídépítés*, *Bányászélet*) vagy táj- és városképek (*Zsidó negyed*, *Utca részlet*) voltak. A kiállításon szereplő *Hazatérés* c. festményt a *Pásztortűz* folyóirat hasábjain közölt reprodukcióról ismerjük:⁵² az ajtón belépő, botjára támaszkodó, megfáradt, bocskorba és egyszerű paraszti ruhákba öltözött öregember feltűnően hasonlít a Shakhmurov által megfestett *Orosz muzsik* alakjára.⁵³ A többi kiállított művet többnyire 3000–8000 lejért lehetett megvásárolni, a címek alapján ezek túlnyomórészt életképek (például *Kártyázók*, *Mosás a partokban*, *Pásztor tűznél*, *A fahordók*, *Vásár*, *Lóvásár*, *Korcsolyapályán*) voltak, de szerepelt a válogatásban egy-két akt, illetve egy *Adakalei utca* című festmény is.

⁵¹ Kelemen Lvtár, 120. csomó, 970.

⁵² *Pásztortűz*, XVII. évf. (1931), 2. sz. 37.

⁵³ Az *Orosz muzsik* c. festmény (77,5×55 cm) egy on-line aukciós portálon szerepel, lásd <http://www.artnet.com/artists/sebestyén-shakhmurov/past-auction-results>. Megtekintve: 2016. augusztus 13.

5. kép:
Déva 2.
(A Magna
Curiával)

Mindezek közül a helyi sajtó csupán a *Consummatum Est*, *Muzsik család*, *Hídépítés* és *Sztrájkoló*k című alkotásokat, illetve egy színes, eleven vásári jelenetet emelt ki. A megrázó erejű első képen a kritikus szerint látszott, hogy a művész éveken át dolgozott rajta, a *Muzsik család*ot pedig „finom, hangulatos, egységesen megkomponált kép”-nek tartotta.⁵⁴ A hírlapírónak alapvetően a kedves, finom, hangulatos tájképek tetszettek a kiállításon, s az általa „szélesskálájú, invenziós és sok szociális érzékkel megáldott piktor”-nak tartott festőművészt akkor kedvelte jobban, amikor az „a természet jókedvű lírikusaként” jelentkezett.

Néhány évvel később Shakirov újra visszatért a sikeres kiállításainak helyszínére, és 1938. április 17–25. között 38 alkotását mutatta be a kolozsvári unitárius kollégium egyik első emeleti termében. A kétnyelvű, a művek címeit és ára-

⁵⁴ A kiállításról lásd (-s-): Két képzőművész karácsonyi kiállítása Kolozsváron. *Keleti Újság*, 1930. dec. 24. 10.

it felsoroló katalógus⁵⁵ alapján legalább féltucat Dévához kapcsolódó tájképet (*Déva vára, Utcarészlet Déván, Várbörtön, Váromladék, Vár alja*) és életképeket (*Cigány-idill, Mosónók, Orosz falu*) állított ki, de köztük volt egy önarcképe és a Zsil-völgyében, feltehetően 1928-ban festett *Ima a tárna előtt* is, amelynek az egyik legmagasabb, 5000 lejes árat szabta. Az egyik *Déva vára* 8000 lejbe került, s rögtön utána következtek árban a valószínűleg vallási témájú *Golgota felé* (6000 lej), illetve a *Régi idők emléke* (6000 lej) című vásznak. Egy korabeli beszámoló Déva várának csonkán meredező omladékát, bányavárosi tájakat, a művész kitűnő önarcképét, a hatásos *Ima a tárna előtt* és az *Orosz falu* című festményeket említette, és külön leírta a *Golgota felé* c. alkotást. Utóbbi a szerző véleménye szerint a leghatásosabb a kompozíciók közül, egy „sötét tónusú kép, a rembranti félhomályban tompán villannak meg a Megváltót kísérő római katonák rézsisakjai, csak a kereszt alatt összeroskadó Krisztus leple foszforeszkál valami földöntúli derengéssel”.⁵⁶ Nem tudni, hogy az unitárius egyház vásárolt-e vagy kapott-e a művésztől az itt kiállított művekből, ugyanis a Képviselő Tanács korabeli tárgymutatóiban ennek nincs nyoma.

Az 1938-as katalógusban szereplő képcímek alapján Shakirov főleg a tavaszt kedvelhette az évszakok közül (*Virágzó almafák, Korai tavasz, Tavasz, Tavasz a völgyben*), de egy *Téli napsütés* című képe is ki volt állítva. A festő életműve nagyon töredékes, körülbelül 30–40 fennmaradt alkotásról tudunk, amelyek közül a fentiekben bemutatott nyolc festmény az Unitárius Püspökség tulajdonában található. A többi jórészt internetes festményaukciókon bukkant elő, s egy párat a nagybányai Képzőművészeti Múzeum is őriz. Az ismert alkotásokból csupán három ábrázol téli tájat, s közülük az *Átkelés a Zazaron*⁵⁷ valójában inkább munkajelenetnek tekinthető. Egy *Téli tája*⁵⁸ témájában (szénaboglya a napsütésben), kompozíciójában, a téli napfény atmoszférikus hatásainak tanulmányozásában és megfestésében, a színhasználatban nagyon hasonlít a boglyás téli tájképeiről elhíresült Börtsök Samu (1881–1931) festményeire. Shakirov harmadik ismert

⁵⁵ Kelemen Lvtár, 120. csomó, 972.

⁵⁶ Orosz anyanyelvvél – transzilván művész. Shakirov Sebestyén kiállítása. *Keleti Újság*, XXI/93. sz., 1938. április 23. 4.

⁵⁷ Nagyházi Galéria 2002. november 27-ei árverése, 396. tétel. A festmény adatai: 58×47 cm, j. j. l. Shakirov. Lásd: http://axioart.com/tetel/shakirov-sebestyen-kazany-1893-nagybanya,-1966-atkeles_62686. Megtekintve: 2016. szeptember 14.

⁵⁸ Shakirov adatlapja a nagybányai művésztelepet bemutató weboldalon, lásd http://www.nagybanya.ro/muvesztelep/muveszek.php?muv_id=68. Megtekintve: 2016. szeptember 14.

6. kép:
Téli táj

téli képe az Unitárius Püspökségen található letétben.⁵⁹ A *Téli táj* címet viselő alkotás a téli erős fény-árnyékhatást aknázza ki, napsütötte erdőrészelete sárgás-lilás színben pompázik (6. kép). Nyilvánvaló, hogy a kevés fennmaradt alkotás alapján nem értékelhető Shakirov teljes munkássága, de nagy általánosságban elmondható, hogy az annyira szeretett nagybányai, felsőbányai, zsilvölgyi, dévai tájak megjelenítésére évszaktól függetlenül napban fürdő, élénk színeket, telített zöldeket használt, s elsősorban a festőiségre, a színhatásokra helyezte a hangsúlyt, keveset törődve a pontos rajzossággal.

⁵⁹ A 2004-es leltár alapján: lelt. szám nélkül, 54×67 cm, tempera, vászon, Szász Ruck Viola tulajdona, megőrzésre az Unitárius Püspökségen található. J. b. I. Shakirov.

Dávid Ferenc alakja az ábrázoló művészetekben

Az európai reformáció meghatározó személyiségeiről az évszázadok során több ezer ábrázolás készült. A Kálvin-évforduló kapcsán Millisits Máté azokat a képi ábrázolásokat vette számba, amelyek az elmúlt száz évben a Kárpát-medencében,² Tüskés Anna pedig azokat, amelyek a Kárpát-medencén kívül készültek.³ A Magyarországi Evangélikus Egyház is elkészült a Luther-recepció mérlegével, Csepregi Zoltán 2008-ban tartott kiváló előadásában az utolsó negyedszázadot vizsgálta.⁴ A Magyar Unitárius Egyház némileg adós alapítója ábrázolásainak számbavételével. Török Tamás 1992-ben megjelent könyvében egy rövid fejezetet szentelt ugyan a témának, de maga sem törekedett a teljességre.⁵ Jelen írásunkban megpróbáljuk legalább leltárszerűen ismertetni azokat a művészi alkotásokat – olajfestmény, metszet, tollrajz, dombormű, plakett és szobor –, amelyek az erdélyi reformáció unitárius egyéniségének emlékezetét legitimálják a Kárpát-medencében.

Dávid Ferencről sem a kora újkorban, sem az ellenreformáció korában nem készült egyetlen ábrázolás sem, alakját, arcvonásait titokzatos homály fedi. Alakja az 1868-as jubileumi év után került a figyelem középpontjába, kultusza ugyan

¹ Kovács Sándor (1968–) docens a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Egyháztörténeti Tanszékének unitárius szakirányán. 2007-ben doktori oklevelet szerzett a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész tudományi Karán. 1995-ben a Starr King School for the Ministry, 2007-ben a Harris Manchester College ösztöndíjasa, majd 2015-ben a Starr King School for the Ministry vendégtanára. Kutatási területe az unitárius egyháztörténet.

² Millisits Máté: Kálvin János képi ábrázolásai a Kárpát-medencében az elmúlt száz évben (1909–2009 között). In *Ars Perennis*. Szerk. Tüskés Anna, Budapest, 2009, CentrArt Egyesület. 195–199.

³ Tüskés Anna: Kálvin János képi ábrázolásai a Kárpát-medencén kívül a 16. század második negyedétől napjainkig. In *Pius efficit ardor. A művészet értékelése Kálvin művében és a református kultúrában*. Szerk.: Békési Sándor. Budapest, 2009, Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. 171–246.

⁴ Csepregi Zoltán: *A Luther-szobortól a Luther-filmig. A hazai Luther-recepció utolsó negyedszázada* (1983–2008). real.mtak.hu/5263/1/1140182.pdf. Megnyitva: 2016. augusztus 4.

⁵ Török Tamás: Kis gyűjtemény Dávid Ferenc-ábrázolásokról. In *Unitáriusok*. Budapest, 1992. 16–21.

már a 16. században elkezdődött, de reneszánszát halála 300. évfordulóján, 1879-ben Jakab Elek *Dávid Ferenc emléke* című monográfiájának megjelenése jelentette. A művészi alkotások kivétel nélkül ez után a dátum után készültek. Felettebb beszédes, hogy a 19. század ismert unitárius portréfestői – Ürmösi Sándor (1863–1916), Kőváry Endre (1832–1918), Sárdi István (1843–1901) – meg sem kísérelték Dávid Ferenc arcmását elkészíteni. 1868-tól az ezredfordulóig az egyházalapító alakjának az unitárius köztudatba való visszahozása nem társult az ikonografikus megjelenítés igényével. A különféle képzőművészeti alkotások az egyházalapító életpályájához kapcsolódó kerek évfordulók – (1910 születése, 1968 az Unitárius Egyház megalakulása, és 1979 Dávid Ferenc halála) – örvén készültek, és a kollektív rituális emlékezet részévé váltak. Dávid Ferenc emlékezete, majd az ehhez kapcsolódó kultusz a kitalált hagyomány perspektívájából (is) értelmezhető.

Festmények. Az 1568. évi tordai országgyűlés

A kollektív emlékezet Dávid Ferenc alakját Körösfői-Kriesch Aladár (1863–1920) *Az 1568-i tordai országgyűlés* című monumentális festményével kapcsolja össze. Ez az első és mindmáig legismertebb Dávid Ferenc-ábrázolás, ugyanakkor minden későbbi alkotás archetípusa. A méreteiben is impozáns tabló történetét Murádin Jenő művészettörténész részletesen ismertette a Keresztény Magvető hasábjain,⁶ ezért csak a leglényegesebb adatokat ismételjük meg. A 300×400 cm-es olajfestmény a millennium tiszteletére, az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat felhívására, Torda város felkérésére készült, és az 1568-i tordai országgyűlés emlékezetes mozzanatát, a vallásszabadság kihirdetését örökítette meg. A sok alakos vászon főszereplője a fehér hajú Dávid Ferenc, aki a tordai főtéri templom piacán jobb kezét szívére téve, a balt magasba emelve kimondja a vallásszabadságot. A bal oldalról beszűrődő napfény megvilágítja Liszt Ferencre emlékeztető törekeny alakját. Körösfői-Kriesch Aladár Dávid Ferenc a képzelet szülöttje, bár sokan Liszt Ferencsel rokonították, a festő ezt soha nem állította. (Lásd 1. sz. kép.)

A képről 1911-ben Könyves Kálmán kiadóvállalata készített poszter nagyságú, 70×90 cm-es reprodukciót, ezt széles körben terjesztették, a konfirmációi emléklapra is ezt nyomtatták, és több ízben is képeslapot készítettek róla. A paszpartuzott reprót keményfából készült ízléses, belül aranyozott 107×123 cm-

⁶ Murádin Jenő: Történelmi tabló a szellem szabadságáról (Körösfői-Kriesch Aladár: *Az 1568-i tordai országgyűlés*). *KerMagy*, 1980/3–4. 164–171.

1

es keretbe helyezték, és beüvegezték, ez látható ma is minden unitárius eklézsia-ban. Az angol és amerikai unitárius hittestvéreknek is több ízben küldtek a reprodukcióból.⁷ A már-már kultikus tisztelettel övezett képét 1929-ben a marosvásárhelyi eklézsia freskó formájában új temploma falára kívánta megfestetni. A presbitérium e tárgyban kérést nyújtott be az Egyházi Képviselő Tanácshoz.⁸ Az EKT a kérést a Teológiai Akadémia Igazgatóságának továbbította, akik két tag kivételével az indítványt elutasították. Varga Béla (1886–1942), a későbbi püspök és Gálfi Lőrinc (1865–1943) teológiai tanár szavazáskor különvéleményt fogalmaztak meg, szerintük jellemnevelés céljából Körösfői-Kriesch képének megfestése megengedhető.

⁷ 2013-ban John Gibbons amerikai unitárius univerzalista lelkész Bostonban készítette egy újabb posztert a Könyves Kálmán-féle képről, ezzel egy időben dr. Gellérd Judit is készítettett egy reprot.

⁸ Az Egyházi Képviselő Tanács Jegyzőkönyve, 1930. június 21. 81.

A tordai országgyűlés emlékezetes momentuma több festőt is meghíletett. Rudnay Gyula (1878–1957)⁹ és Gergely Imre (1868–1957)¹⁰ *Tordai országgyűlés* című festményeit nem láttuk, előbbi egy 2008-ban tartott árverésen bukkant fel, utóbbit talán a Magyar Nemzeti Galériában őrzik.

Barabás Éva (1943) erdélyi festőművész 2000-ben szignálta a *Tordai országgyűlés* című képét. Merész kompozíciója szín- és formavilágában eltér a megszo-kottól, de Dávid Ferenc ábrázolása csak annyiban szakad el a Körösfői-Kriesch megálmodta vállig omló hajú prófétaétól, hogy fiatal, ereje teljében levő férfit ábrázol. A nagy reformátort nők és férfiak veszik körül, jobbján és balján a király és a királynő (!). A művésznő elmondása szerint nem törekedett a történelmi hűségre.¹¹

Dávid Ferenc a kerek kövön

Incze Ferencz (1910–1988), az erdélyi szürrealizmus festője,¹² Kiss Elek püspök megrendelésére és támogatásával 1956 után kezdett hozzá unitárius tematikájú képeinek elkészítéséhez. Nagyméretű (2,50×3,50 m) vásznain az unitárius egyháztörténet legnevezetesebb 16. századi eseményeit örökítette meg. A mindenkori püspöki irodában függő képének címe *Dávid Ferenc a kerek kövön*.¹³ Az unitárius hagyomány szerint a második gyulafehérvári hitvitáról hazatérő Dávid Ferenc a Torda utca szegletén az üdvözlésére siető sokaságnak a kerek kőre felállva prédikált, olyan hatásosan, hogy az egész város az unitárius hitre tért. (Lásd 2. sz. kép.) Az 1958-ban készült sokalakos kép főszereplője ugyan Dávid Ferenc, a szemlélő azonban a szereplők sorában könnyedén felismeri a kép jobb oldalát uraló Kiss Elek püspököt is. Dávid Ferenc mellett ő a festmény második főalakja. A képen szereplő alakok az unitárius múlt, illetve az aktuális egyházvezetés jeleiről készültek. A festményen balról jobbra a következők láthatók: Kriza János-

⁹ <http://budapestaukcio.hu/rudnay-gyula/festo/tordai-orszaggyules>. Megnyitva: 2016. augusztus 4.

¹⁰ <http://gergely-imre.festmenyvetel.hu/festmenyek>. Megnyitva: 2016. augusztus 4.

¹¹ Barabás Évával Buzogány Csoma Csilla lelkész nő készített interjút egy szemináriumi dolgozat kapcsán. Hálásan köszönöm, hogy hozzájárult a dolgozatában közölt adatok közzétételéhez.

¹² Székely Sebestyén György: *Incze Ferenc*. Kolozsvár, 2010, Korunk – Quadro Galéria.

¹³ Az Egyházi Képviselő Tanács 1959. március 18-án tartott gyűlésén Kiss Elek püspök bejelentette, hogy: „*Dávid Ferenc a kerek kövön című festményt, Incze Ferenc festőművész alkotását elhelyezték a püspöki iroda falán, s azt szeretettel átadja az egyház egyetemének.*” Egyházi Képviselő Tanács Jegyzőkönyve 1956. december 13. – 1972. 110. A Püspökség tulajdonában lévő festményekről készült 2004-es leltárban a festmény *Dávid Ferenc prédikációja, 1929* elnevezéssel szerepel.

né, Vári Albert, (ismeretlen nő), Tóth István, Péter Lajos, Berde Áron, dr. Borbély István, L. M. [talán Lőrinczi Mihály?] Szentábrahámi Lombard Mihály, Kriza János, Jakab Elek, Boros György, Szentmártoni Kálmán, Kiss Elekné Andrási Emília, Heltai Gáspár, Bölöni Farkas Sándor, Ferenczi Áron, Ferencz József, Kanyaró Ferenc, Brassai Sámuel, Kelemen Lajos, Kiss Elek, id. Lőrinczi István, Mikó Lőrincné, Bekes Gáspár. Leányka: Kiss Viola. 1958-ban Kiss Elek 70. születésnapját ünnepelte, Incze Ferenc, valószínű, ezzel a képpel hálálta meg mecénása önzetlen támogatását. Incze életművében a Dávid Ferencről készített képek jelentéktelenek. Az erdélyi művészet politikai okokból mellőzött alakját Kiss Elek különféle megrendelésekkel segítette, így biztosította megélhetését.

Shakirov Sebestyén (1893–1966) kalandos életutat bejárt festőművész is megörökítette a kerek kő legendáját.¹⁴ A festményeire jellemző sajtáságos kék szín dominál ezen a datálatlan képen is, amely valószínűleg 1929 táján készült. Shakirov, miután áttért az unitárius hitre, többször is megfestette Dávid Ferenc szenvedésének helyét, a dévai várat. Ezeknek a festményeknek egy része az uni-

¹⁴ Murádin Jenő: Shakirov Sebestyén festőművész (1893–1966). *KerMagv*, 2013/1. 70–79.

tárius egyház birtokában van.¹⁵
(Lásd 3. sz. kép.)

Szopos Sándor (1881–1954) is megfestette a kerek kő legendáját, sajnos a kép sorsáról közelebbit nem tudunk. Kelemen Lajos unokaöccsének küldött egyik levelében 1954-ben, a Dávid Ferenc halála 375. évfordulója erdélyi megünneplése kapcsán ezeket írja: „Itt is készülünk Dávid Ferenc halála 375. évfordulója ünnepeére. Szopós [sic!] Sándor festőművész megfestette azt a jelenetet, mikor Dávid Ferenc a volt New York szálló helyén állott kerek körül beszél az eléje

tódult sokaságnak; Érdekes színes kép, jó alakokkal, pompás kifejező arcokkal, nagyszerű viseletképekkel, de mikor a képet én láttam, hiányzott belőle valahogy a történet forradalmisága.”¹⁶

Szopos *Dávid Ferenc halála* című festményét a Marosvásárhelyi Szépművészeti Múzeum őrzi.

A nagyváradi hitvita (1569) és a marosvásárhelyi országgyűlés (1571)

Kolozsvárrott a főjegyzői irodában látható Incze Ferenc *A nagyváradi vita* (1960) című festménye. A váradi székesegyházban összesereglettek előtt Dávid megdicsőült arccal, aranyszínű palástban, égre emelt kézzel prédikál. A képen felismerjük a *Nagyváradi hitvita* modern szövegkiadását¹⁷ előkészítő Simén Do-

¹⁵ Lásd Bordás Beáta tanulmányát ugyanebben a lapszámban.

¹⁶ Kelemen Lajos levele Kelemen Miklósnak, 1954. október 13. Magyar Országos Levéltár R 343. Hálásan köszönöm dr. Kálnoki Kiss Tamás nyugalmazott levéltárnoknak, hogy Kelemen Lajos unokaöccséhez írott leveleit rendelkezésemre bocsátotta.

¹⁷ *A nagyváradi disputáció*. Kiadják Nagy Lajos és Simén Domokos tanárok. (Unitárius Irók [sic!]) a XVI-ik évszázadból. I. kötet). Kolozsvártt, Stein János Erd. Muz.-Egyl. könyvtár-árus bizománya, 1870.

mokos és Nagy Lajos alakját is. Előbbi a fejedelem jobbján foglal helyet, utóbbi Dávid Ferenc mögött áll.¹⁸ (Lásd 4. sz. kép.)

Az unitárius egyház törvényesítése 1571-ben Marosvásárhelyen című, 1962-ben készült kép végső változatával Incze soha nem készült el, talán ezért is száműzték az unitárius teológiai hallgatók tanulószobájába.¹⁹ (Lásd 5. sz. kép.) Unitárius tematikájú festményei közül talán ez legkevésbé sikerült. Ezen a képen is könnyen felfedezhető Kiss Elek alakja, a trónszékben ülő fejedelem és előtte álló papja mellékfigurák csupán. Az ablakon beömlő fény Kiss Elek püspök fejét von-

¹⁸ A festményen jobbról balra a következők láthatók: íródeák, talán Erdő Jánosról mintázott, Bekes Gáspár, János Zsigmond, Simén Domokos, Pap Mózes, Csifó Salamon, Kiss Elek, Gálfi Lőrinc, Nagy Lajos, Brassai Sámuel, Körmöczi János, dr. Kovács Lajos, dr. Lőrinczi Géza, Pál Ferenc, Árkosi Tamás, dr. Boros György, Geréb Zsigmond.

¹⁹ A festményen balról jobbra a következők láthatók: Joseph Estlin Carpenter, Augusztinovics Pál, dr. Tóth György, dr. Mikó Lőrinc, dr. Szathmáry János, Ferencz József püspök, Paget János, Fejér Márton, Brassai Sámuel, dr. Kiss Elek, báró Orbán Balázs, Berde Mózsza, Ferencz József főgondnok, báró Daniel Gábor, Csifó Nagy László, Gyöngyösi István, Benczédi Gergely, Kovács János, dr. Ferenczi Géza, Fekete Gábor, báró Petrichevich Horváth Ferenc, Dávid Ferenc, Kereki András főgondnok, Joe Clark, Koronka József keresz-túri igazgató, Koncz Rudolf, dr. Abrudbányai Ede, dr. Taglichet Sámuel, dr. Elekes Domokos, dr. Mikó Lőrinc főgondnok, Sárdi Mátyás, Barabás Miklós, báró Petrichevich Horváth Kálmán főgondnok, János Zsigmond, Bekes Gáspár.

5

ja glóriába. Ugyanebben a tanulószobában kapott helyet egy cím nélküli kép, ez talán Kiss Elek világszemléletét hivatott igazolni. Az első egysejtűtől a kőkorszakon át vezet az út a reformációig és természetesen az unitárius világszövetségig (IARF). Dávid Ferenc a kép jobb felső sarkában látható, alatta a kolozsvári unitárius templom, mögötte Déva vára, szenvedéseinek helye. A kép jobb oldalán a magyar, az angol és amerikai, illetve az indiai unitáriusok portréi láthatók, a legkidolgozottabb természetesen a Kiss Eleké.

Dávid Ferenc-portrék

Incze Ferenc több tanulmányt is készített monumentális festményei elkészítése előtt és után is. A Püspöki Hivatal tulajdonában van egy 1959-ben kartonra festett (105×72 cm) tanulmány, mely Dávid Ferenc fekete reverendás alakját örökíti meg a kerek kövön. (Lásd 6. sz. kép.) Hasonló tematikájú tanulmánya látható a kolozsvári Belvárosi Unitárius Egyházköztségben is.

1968-ban az egyház fennállásának 400. évfordulójára készült Nagy Albert (1902–1970) erdélyi festőművész *Dávid Ferenc* című (950×900 mm) olajfestménye. A püspöki irodában levő képen a kezét égre emelő Dávid Ferenc mintha számolna, vagy nagy hévvel bizonyítana valamit. Jobb keze kilóg a képkeretből, mintegy azt sugallva, hogy tanait nem lehet korlátok közé szorítani. Fiatalos ar-

6

cát fekete haja keretezi, a háttérben látható berácsozott ablak mintha későbbi sorsát vetítené előre. (Lásd 7. sz. kép.)

A hosszú hajú, kezét égre emelő próféta alakjával szakít Szinte Gábor (1928–2012) magyarországi festőművész, grafikus. 1988-ban készült olajfestményén – ez jelenleg a budapesti Nagy Ignác utcai egyházi hivatalban látható – varrottassal leterített asztalon nyitott Biblia, mellette kehely, mögötte Dávid Ferenc. A derűs arc, hófehér haj és zömök alak az udvari pap alakját idézi fel; erre játszik rá a háttérben látható Szapolyai-címerpajzs és fölötte a felirat: *I[ohannes] S[ecundus] R[ex] H[un-gariae]*.²⁰ (Lásd 8. sz. kép.)

Kádár Farkas Tibor (sz. 1946) kolozsvári származású, de Veszprémben élő festőművész sötét tónusú képe sem szakít egészen a hagyománnyal, az ő Dávid Ference is sima arcú, vállig érő hajú. A kép jobb oldalán, kicsit elmosódva, mint ha az amerikai unitárius univerzalisták által használt szimbólum, a lángoló kehely jelenne meg. A festmény Kolozsvárott a főjegyzői irodát díszíti. (Lásd 9. sz. kép.)

Szalatnyay József (1915–1995) Munkácsy-díjas magyarországi festőművész 1993-ban készült el Dávid Ferenc arcképével. A művész nem a korábbi elképzelésekből indult ki, hanem olvasmányai alapján alkotta meg Dávid portróját. A kopasz fejű, dús szakállú férfi a tudós Dávid Ferencet ábrázolja, ismereteink szerint ez az egyetlen olyan alkotás, ami eltér a Körösfői-Kriesch alkotása kánontól. Jellemző, hogy az unitárius „közízlés” nem fogadta el ezt a képet, sem képeslap,

²⁰ A képről Szász János írt rövid ismertetőt. Lásd: Gondolatok egy Dávid Ferenc-képről. *Unitárius Élet*, 1989/1. 5.

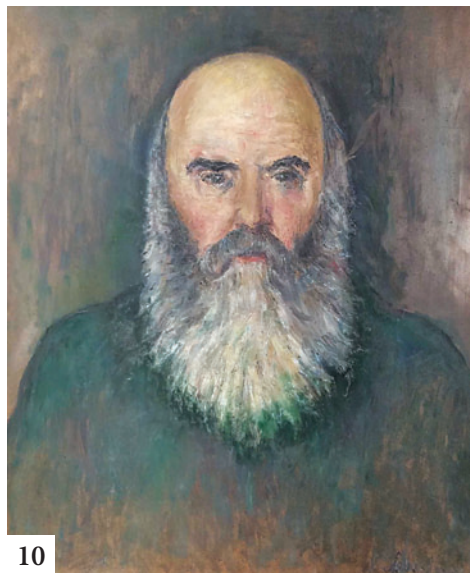
7

8

9

10

sem reprodukció nem készült róla. Jelenleg a Budapesti Unitárius Könyvtár falát díszíti.²¹ (Lásd 10. sz. kép.)

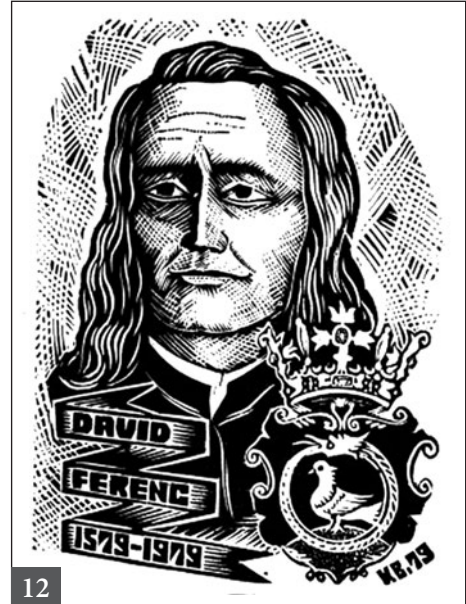
²¹ A képet Kaplayné dr. Schey Ilona ismertette. Lásd: Egy új Dávid Ferenc-arckép. *Unitárius Élet*, 1993/5. 8.

Metszetek, tollrajzok

1979-ben Dávid Ferenc halála 500. évfordulójára készült Kósa Bálint (sz. 1932) olaszteleki származású művész fametszete, melyet a *Dávid Ferenc 1579–1979* című emlékkötet tette általánosan ismertté. Azóta több kiadványban is megjelent illusztrációként. (Lásd 11. sz. kép.)

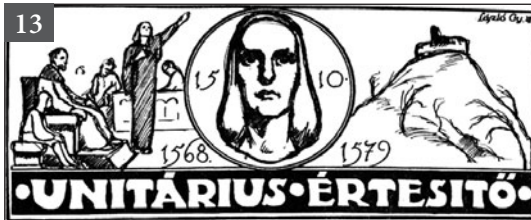
11

12

Egy évvel korábban készült László Gyula (1910–1998) régész, képzőművész tollrajza. (Lásd 12. sz. kép.) A fiatal, nyílt tekintetű próféta arca erőt, hitet és va-

lami egészen rendkívüli nyugodtságot sugároz. László Gyula már korábban is alkotott egy Dávid-portrét, a budapesti *Unitárius Értesítő* lap 1928-ban az általa tervezett címlappal jelent meg. (Lásd 13. sz. kép.)

13

Domborművek, plakettek

A festmények, metszetek és tollrajzok ismertetése után vegyük számba a kispasztikai alkotásokat. Sorrendben az első a kolozsvári unitárius kollégium

15

17

dísztermében látható Kozma Erzsébet-féle dombormű. Az 1901-ben Pákei Lajos (1853–1921) tervei alapján készült iskolaépület homlokzatán négy kagylódíszes üres szoborfülke áll. Az eredeti elképzelés szerint János Zsigmond, Dávid Ferenc, Augusztinovich Pál, Petrichevich Horváth Ferenc, Szentábrahámi Lombárd Mihály és Brassai Sámuel szobra közül választották volna ki a homlokzatra kerülő négy alakot. Anyagi okokból ezekről le kellett mondani, az előcsarnokba Brassai és Berde mellszobra, a kollégium dísztermébe, a két emelet között levő márványutánzatú sávra Kozma Erzsébet (1879–1973) tizenöt neves unitárius személyiségről készült reliefje került. A tehetséges Fadrusz-tanítvány Pákei Lajos jó ismerőse volt, ezért kaphatta ő a megbízást a domborművek elkészítésére. A díszterem déli falán, a szöszék jobb és bal oldalát, az unitárius fejedelem és papja reliefje díszíti. Dávid Ferenc arcvonásai csak annyiban térnek el a Körösfői-Kriesch alkotta képtől, hogy a művész fiatal, izmos nyakú, nyílt tekintetű reformátort mintázott meg. (Lásd 15. sz. kép.)

Dávid Ferenc jelentősen megöregedett azoknak a képzőművészeknek a kezén, akik a különféle évfordulók kapcsán reliefjét elkészítették. Benczédi Sándor (1912–1998) keramikus, szobrász plakettje (168 mm) magas homlokú, nagyorrú, hosszú hajú férfi profilportróját ábrázolja, lényegesen öregebbet a Kozma-féle Dávid Ferencnél. (Lásd 16. sz. kép.)

Hunyadi László (sz. 1933) küküllődombói származású szobrász, festőművész plakettjén még jobban megvénült a próféta, az összeráncolt homlok, tászkás szem, keskeny száj egy alaposan megviselt ember benyomását kelti. A kereszt is alighanem a mártíriumra irányítja a figyelmet. (Lásd 17. sz. kép.)

18

16

Székely József (1929–2006) udvarhelyi szobrászművész, rajztanár 1999-ben készített plaketdje áll a legközelebb a Kozma Erzsébetéhez. (Lásd 18. sz. kép.)

Berán Lajos (1882–1943) éremművész alkotása 1943 előtt, talán Dávid Ferenc halála 345. évfordulója körül, 1924 táján készülhetett.²² Az angol nyelvű körirat alapján arra is gondolhatunk, hogy Berán angol vagy amerikai megrendelésre készítette a 139 mm-es bronzérmét. A körirat: *Bishop Francis Dávid Converting John Elected King of Hungary to the Unitarian Faith A. D. 1566.* Az

19

²² http://www.europeana.eu/portal/record/2048009/Athena_Plus_ProvidedCHO_Museum_of_Fine_Arts_Hungarian_National_Gallery_Budapest_56_108_P_HA_C.html. Megtekintve: 2016. április 10.

érem talán Ferencz József püspök 89. születésnapjára készült. 1923-ban pedig az a püspököt ábrázoló hasonló méretű érem, amelynek körirata: *Bishop Joseph Ferencz Minister of the Unitarian Church from 1855 A.D. 1923. Aetatis Suae 89.* (Lásd 19. sz. kép.)

Szobrok

Bármennyire hihetetlen, Dávid Ferencnek nincs köztéri szobra, bár többször elhatározták, a kivitelezés mindannyiszor meghiúsult. Tudomásunk szerint először 1894-ben merült fel a szoborállítás gondolata. Az Unitárius Közlönyben ezeket olvassuk: „...*ahhoz semmi kétség nem férhet, hogy a nagy reformátor születése 400 éves fordulóját nem lehet úgy ünnepelni meg [így!], hogy Dávid Ferencz emlékezetét egy szobor ne örökítse Kolozsvárt, a hol született; egy imaház Déván, ahol meghalt.*”²³

Szamosi Soós Vilmos (1885–1972) erdélyi származású szobrászművész 1910-ben Budapesten készített mellszobra a kolozsvári unitárius kollégiumban és a budapesti Nagy Ignác utcai egyházközségben is látható. Az eddigi ábrázolásokhoz viszonyítva újat a művész lényegében nem alkotott, fiatal, magas homlokú, csupasz arcú, vállig omló dús hajú férfit, a mára már általánosan elfogadott Dávid Ferencet mintázta meg. (Lásd 20. és 21. sz. képek.) A gipszből készült al-

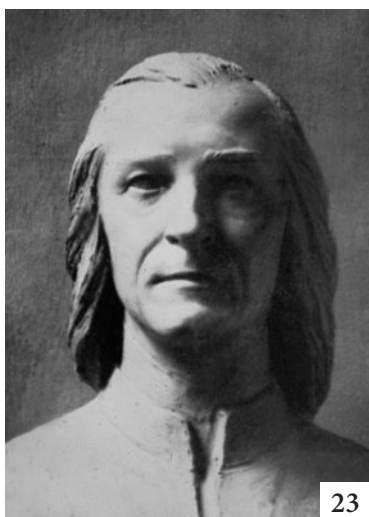
²³ „Dávid Ferenc imaház”. *Unitárius Közlöny* 1894/10. 145

Értesítő Szamosi Soós tervezte címéből is. (Lásd 22. sz. kép.)

kotást soha nem öntötték bronza-
ba, 50 koronáért lehetett megren-
delni Józán Miklós budapesti
vikáriusnál.²⁴

Ez a kép köszön vissza 1923
márciusától 1928-ig az *Unitárius*

Kissolyosi Simó Zoltán (?-?) erdélyi szobrász alkotása 1938-ban készült,²⁵
és eredetileg a Magyarokúton (Nógrádverőce) épült unitárius nyaraló udvarán
állt, Szentábrahámi Lombárd Mihály püspök szobrának társaságában. A szobrok
jelenlegi hollétéről nincs tudomásom. (Lásd 23. sz. kép.)

1943-ban az Egyházi Képviselő Tanács (a továbbiakban EKT) elfogadta az
Egyetemes Lelkészkör november 18-án tartott ünnepi közgyűlésének javaslatát,
és elhatározta Dávid Ferenc szobrának felállítását Kolozsvárott. A püspök elnök-
lete mellett a munka előkészítésével a tanács dr. Gelei József főgondnok, Kele-
men Lajos történész, dr. Abrudbányai János teológiai és Tóth István rajztanár
tagokat bízta meg. A világháború tragikus kimenetele, Észak-Erdély Romániá-
hoz csatolása és az 1948 után berendezkedő új államrend hosszú időre meggátol-

²⁴ *Unitárius Egyház*. 1910. szeptember 15. 150.

²⁵ *Unitárius Értesítő*. 1938/3. címlap. *Unitárius Közlöny* 1939/7. 130.

ta a szoborállítási terveket. Ennek ellenére az unitárius művészek eljátszottak Dávid Ferenc köztéri szobrának gondolatával. A nemrég elhunyt erdélyi származású Tirnován Ari Vid (1933–2015) két szobrot is készített Dávid Ferencről. A mellszobor, mely jelenleg is a segesvári unitárius egyházközség bejáratánál strázsál, vonásaiban nem nehéz felfedezni Nagy Ferenc egykori segesvári lelkész arcát. (Lásd 24. sz. kép.) (Ari Vid Nagy Ferenc unokaöccse volt.)

25

Tirnován *Forradalmár* című szobrát, a Jakabházi (Nagy) család emlékezte szerint, felajánlotta az unitárius egyháznak. Az 1964-ben készült csíkos rabruhát viselő stilizált bronz alak sokban emlékeztet Körösfői-Kriesch Aladár Dávid Ferencére. Semmi közelebbit nem tudunk arról, hogy az Unitárius Egyház miért nem fogadta el a művészi alkotást. A szobrot Devecseren avatták fel 2006-ban, és az 1956-os áldozatok emlékét őrzi. „A csíkos rabruhában kezét égre emelő alakban a művész önmagát ábrázolja. Ez az égre néző gesztus fejezi ki a szabadságra és igazságra vágyó ember szellemét. Azt a tudatot, hogy ezen az úton minden embernek saját magának kell végig menni.”²⁶ (Lásd 25. sz. kép.)

A szoborállítást 1998-ban András György adminisztratív előadó-tanácsos újra szorgalmazta. Az EKT általános jelentését a következő javaslattal zárta: [javasolom] „*Dávid Ferenc egyházalapító püspökünk szobrának elkészítését és felállítását, melyre a jelenlegi társadalmi helyzet a Dávid Ferenc halálának 420. évfordulója és az ezredforduló a legmegfelelőbb alkalom.*”²⁷ A Főtanácsi Bizottság általános jelentésében (1998) a javaslatot azzal ajánlotta az EKT figyelmébe, hogy „*tegyen meg mindent*” a szobor kivitelezése érdekében. A szoborállítást előkészítendő a Nemzeti Örökségünk Kulturális Minisztériumához, építkezési és

²⁶ https://www.kozterkep.hu/~/12714/forradalmar_devecser_ari_vid_tirnovan_2006.html. Megtekintve: 2016. augusztus 4.

²⁷ Az Egyházi Képviselő Tanács iratai, általános jelentés, 657/1998.

területrendezési munkálatokra az egyház pályázatot nyújtott be, ez azonban eredménytelen maradt, így hát az EKT nem foglalkozott többet a szoborállítás kérdésével.²⁸ András György elmondása szerint Erdős Tibor (1914–2015) festőművésszel a szobor ügyében többször is konzultált. Erdős felkérésére Kolozsi Tibor (sz. 1965) szobrászművész bronzból készített egy makettet. A karjait égre emelő Dávid Ferenc tógájának redői a szobor jobb lábánál lépcsőszerűen emelkednek, mintegy érzékeltetve a hitbeli haladásának lépcsőfokait. A makettet Bálint Benczédi Ferenc, az akkori kolozsvári belvárosi lelkész vásárolta meg, jelenleg is az ő tulajdonában van. (Lásd 26. sz. kép.)

Zsakó Zoltán (sz. 1954) Párizsban élő szobrászművész 2001-ben nagynénjétől, Zsakó Erzsébettől értesült a szoborállítási tervekről. Egy későbbi pályázat-hirdetés reményében ekkor mintázta agyagba, majd gipszbe öntötte 102 cm magas szobormakettjét. (Lásd 27. sz. kép.)

Sepsi József kortárs zilahi szobrászművész Dávid Ferenc- és János Zsigmond-gipszszobrát 2013-ban avatták fel az Unitárius Kollégium Felvinczi György dísztermében. A szobor a kezében tekercset fogó Dávid Ferencet, az unitárius iskola első tudós igazgatóját ábrázolja. (Lásd 28. sz. kép.)

²⁸ A szobrot az unitárius templom és kollégium közti kertbe tervezték felállítani, a pályázatban területrendezésre és a szobortér kialakítására 23 600 USA dollárt kértek. A szobrot meghívásos pályáztatással kívánták elkészíttetni. (767/1999 EKT 1999. szeptember 24.)

Összegzés

A Körösfői-Kriesch Aladár festménye után kibontakozó Dávid Ferenc-portréhagyomány nem változott a 20. században. Az előkép alkalmazása minden ábrázolásból nyilvánvaló, a Liszt Ferenc-szerű abbéruhás alak kanonikussá vált unitárius körökben. Minden bizonnyal ebben jelentős szerepet játszott Könyves Kálmán széles körben terjesztett reprodukciója. A kollektív emlékezést meghatározta az is, hogy több mint 70 éve ezt a képet nyomtatják rá az Unitárius Konfirmációi emléklapokra is.

A nonfiguratív alkotások (Tirnován Ari Vid *Forradalmár*) vagy fiktív (Szalatnay) elképzelések nem kerültek be az unitárius köztudatba.

Rácz Norbert Zsolt

Adalékok a kolozsvári lengyel unitáriusok történetéhez. A lengyel imaház és paplak története a dokumentumok tükrében

Az 1660 után Erdélybe költöző és Kolozsvárra letelepedő lengyel szociniánusok története ismert ugyan a kutatók előtt, a városban birtokolt ingatlanjaikról azonban elég keveset tudunk. E hiányosságot kívánjuk részben pótolni az alább közölt levéltári adatokkal. A függelékben közölt dokumentumok a kolozsvári lengyel közösség paplakként és imaházként egyaránt szolgáló épületének történetébe nyújtanak betekintést. Az ún. *Lengyelek háza* a Bel-Monostor (Unió, Memorandumului) utca 17. szám alatt található, és nagy valószínűség szerint nem azonos a korábban Köpeczi Péter házával azonosított ingatlannal. Köpeczi háza az 1697. június 24-én kelt végrendelete szerint a Bel-Monostor utcában, a Kismester (Fröhlich sikátor, ma Ioan Bob) utcára „járó sikátor (ma Ioan Rațiu utca) és a Jövedécsi András háza” között állt.¹ Ezt az ingatlant a Kolozsvári Magyar Eklézsia örökölte, majd a főtéri templom elvétele után itt működött egyik imaháza. E ház mellett – amint az alább idézett dokumentumból kiderül – Jövedécsi András kolozsvári unitárius lelkész háza állt. Ezt az ingatlant Jövedécsi Luts Mihály örökösétől, Szász Katától szerezte meg 1679. szeptember 11-én.² Luts Mihálynak egymás mellett két háza volt.³ E második ház után állt Tótházi Istvánné ingatlana, amit aztán Lachovius András vásárolt meg. E második Luts-

¹ A Kolozsvár-Belvárosi Unitárius Egyházközség Levéltára (továbbiakban KBUEL), Fasc. I. nr. 32.

² Uo. Fasc. I. nr. 24.

³ Uo. Fasc. I. nr. 14.

házat 1686. október 28-án Kmita András és felesége, Wilhelm Krisztina vásárolta meg.⁴ A rendelkezésünkre álló dokumentumok adatait összegezve elmondhatjuk, hogy a Kismester (Fröhlich sikátor, ma Ioan Bob) utcára vezető sikátor (ma Ioan Rațiu utca) sarkán állt Köpeczi Péter háza. Ezt a házat használta a Főtérfi templom elvétele után a magyar unitárius egyházközség imaház gyanánt. Nyugat felé haladva ennek a szomszédságában állt Jövedécsi András kolozsvári unitárius pap ingatlana, mellette pedig Kmita András és felesége által bírt ház, ezután következett a lengyelek háza. Ha a telkek alapterülete nem változott az évszázadok folyamán, joggal feltételezhetjük, hogy ez az ingatlan a Bel-Monostor (Unió, ma Memorandumului) utca 17. szám alatt található.

A függelékben közölt első dokumentum⁵ egy adásvételi szerződés, amelyet 1680. február 17-én kötöttek néhai Göcs Pál kolozsvári pap lányai (Toldalaghi Andrásné Göcs Sára és Suki Pálné Göcs Kata), akik 250 magyar forintért eladták Lachovius Andrásnak⁶ a lengyelek papjának és feleségének, Gucci Zsófiának a Tótházi Istvánné Rósás Erzsébettől örökölt házukat.

A második dokumentum⁷ 1695. október 17-én Lachovius András halála után négy évvel kelt. A szerződés korábbi eladók, azaz Toldalaghi Andrásné Göcs Sára és Suki Pálné Göcs Kata és Lachovius lengyel lelkész özvegye, Gucci Zsófia között kötött. A felek megállapítják, hogy az 1680-as szerződésnél figyelembe vették a lelkész „...jövemény, szegény állapotú, és egyéb iránt is kevés jövedelmű ember” voltát, továbbá azt is, hogy a lengyel közösségnek legyen istentiszteleti helye. Elismerték Gucci Zsófia tulajdonjogát (így azt is, hogy megengedi-e, vagy sem, hogy a lengyelek új papja abba a házba költözzön), mindazonáltal leszögezték, hogy az ingatlan imaház jellege nem változhat meg, onnan az istentiszteletet elmozdítani nem lehet. Gucci Zsófia végrendeletben bárkire tevénytálhatja a házat, de a magyar és szász unitárius eklézsiáknak kötelessége azt az örökösztől megvásárolni, hogy a lengyel közösségnek mindenkor legyen imaháza.

A harmadik dokumentum⁸ újabb adásvételi szerződés, amelyben Gucci Zsófia 1715. január 16-án eladja a házát a kolozsvári Lengyel Unitárius Egyházközségnek 260 magyar forintért. A házat felajánlották a keleti oldalon lakó szom-

⁴ Uo. Fasc. III. nr. 21.

⁵ Uo. Fasc. I. nr. 25.

⁶ Róla lásd: RácZ Norbert Zsolt: Otthonra lelni a hitben – Rövid emlékezés Lachovius Andrásra (1627–1691.) és az Erdélyben letelepedett lengyel unitáriusokra. In *Unitárius Közlöny* 24. (84.) évf. 3. szám, 2014. március. 11–13.

⁷ KBUEL, Fasc. I. nr. 29.

⁸ Uo. Fasc. III. / IV. nr. 32.

szédnek, Kmita Jánosnak is, ám ő az egyházközsége javára lemondott a vásárról. A nyugati szomszéd – Maxai Balázs – nem tartózkodott a városban, és képviselőjét sem találták Kolozsváron, ezért nem ajánlhatták fel a vásár lehetőségét.

A Lengyel Eklézsia biztosította Gucci Zsófiának, hogy élete végéig az ingatlanban maradhasson.

Az 1717. szeptember 11-én aláírt dokumentum⁹ újabb adásvételi szerződés, amely szerint a kolozsvári Lengyel Unitárius Egyházközség kiegészíti Bel-Monostor utcai tulajdonát a ház nyugati szomszédságában levő, Maxai Balázstól 110 magyar forintért megvásárolt ingatlannal.

Az utolsó dokumentum bemutatása előtt szükséges megjegyezni azt, hogy a lengyel eklézsia lélekszáma a 18. század folyamán jószerivel elapadt, ezért 1784-ben hivatalosan is kérték felvételüket a magyar egyházközségbe: „...mivel addig is a Mater Ecclesiától csak nyelvel különböztenek, egyebekre nézve a Magyar Ekléziával egyek, s egy vallásban voltak, sőt a magyarokkal nem különös hanem ugyan azon egy ekléziát constituáltak, ezen túl, elszegényedések miatt különös papot s adminisztrációt nem tartanak, hanem mind magok által jönnek, mind pedig minden névvel nevezendő jovaikat által adják...”¹⁰ A magyar egyházközség vezetősége hozzájárul e beolvadáshoz.

A Magyar utcai templom építése szerfelett nagy anyagi megpróbáltatás elé állította az egyházközséget, így érthető, hogy a gyülekezet elöljárói a meglévő ingatlanok eladását javasolták.¹¹

Ebben a kontextusban kell értelmezni az 1796. február 15-én létrejövő cseszerződést,¹² ami az eklézsia nevében eljáró Pákei János, Joó Dénes és Késmárki Péter között, valamint Léder József és felesége, Anna Veiszin között született. Eszerint az eklézsia elcseréli a lengyelektől örökölt házat, az épülő templom keleti oldalán található ingatlanért, melyet Léder József köteles felújítani. A korábban Bajer-ház nevet viselő, és a szerződésben pontosan lefektetett elvárások szerint felújított ingatlan lett az eklézsia új paplaka.

⁹ Uo. Fasc. III. / IV. nr. 34.

¹⁰ A Kolozsvári Unitárius Eklézsia Jegyzőkönyve, I. kötet (1767–1792.), 191

¹¹ „Végeztetik az is, hogy a Lengyel Ekléziától által jött ház ki czeduláztassék és vagy kész pénzen, vagy jó csere által el adattassék, s ha pénzen adatik el, az ára templom építésére fordíttassék” Uo. I. kötet (1767–1792.), 259.

¹² KBUEL, Fasc. III / IV. nr. 69

Függelék

I. (KBUEL, Fasc. I. nr. 25): Adásvételi szerződés egyfelől Göcs Sára és Göcs Kata, másfelől Lachovius András és felesége, Guzzi Zsófia között, 1680. február 17.¹³

Mü, Dálnoki János és Kmita András, mind az ketten Kolosváratt lakó nemes személyek, az ide alább megírt dologban közbírák: adjuk emlékezetre mindeneknek kiknek illik ez jelen való írásunknak rendiben, hogy in hoc anno praesenti 1680. die vero 17. mensis Febrii, mikor volnánk ugyanitt, Kolosváratt, tekintetes és nemzetes Toldalaghi András, és Suki Pál uramék ő kegyelmek Belső Monostor utcában, az dél felől való szeren, nap keletről Luts Mihályné asszonyom, napnyugatról Verner Mihály uram házok szomszédságában levő háznál (mely ház két rész szerént néhai boldog emlékezetű Totházi Istvánné Rosás Ersébet asszonyról, úgymint két részes vérekre, az harmad rész szerént pedig Kádár Mártonnak maga feje váltságában harmadfél ezer forintokig felmenő kártételéért, néhai boldog emlékezetű Göts Pál úr, és successorinak maga minden jussát elkötelező contractusa szerént, az ő kegyelmek feleségek, úgy mint tekintetes nemzetes Toldalaghi Andrásné Göts Sára és tekintetes nemzetes Suki Pálné Göts Kata asszonyok után szállott ő kegyelmekre), jelen lévén mű előttünk egyfelől Tiszteletes Lachovius András úr, másfelől pedig megírt tekintetes nemzetes Toldalaghi András és Suki Pál uramék ő kegyelmek, és ő kegyelmek megtekintvén megemlített Lachovius uramnak gyámoltalan és szegénységgel megterhelte-tett állapotát, nem úgy, amit a ház ért volna, s másoknak eladhatták volna, hanem, Istenre való tekintetből alább, és majd csaknem fele árán, melyet senkinek másnak úgy el nem adtanak volna, adák ő kegyelmek az fenn megjegyzett házat tiszteletes Lachovius uramnak magának, feleségének nemzetes Guzzi Sophia asszonynak, és két ágon lévő maradékinak, legatariussának őkegyelmek irrevocabiliter, jure perpetuo, örök áron pro fl. 250, azaz kétszázötven magyariforinton, azon háznak minden haszonvételivel, igaz határral, kertivel, kútjával, pincéjével, azon ház táján való épületekkel, egyszóval akármi névvel nevezendő azon háznak jussával, appertinentiákkal melyekkel ab antiquo bírattatott.

Mely megnevezett summa pénzt ennyiszor említett tiszteletes Lachovius András úr megolvassván, ada tekintetes nemzetes Toldalaghi András, és tekintetes nemzetes Suki Pál uraméknak ő kegyelmeknek, és ő kegyelmek is felvén az

¹³ A dokumentumok központozását és néhol helyesírását javítottuk, csak a nyelvjárási alakokat őriztük meg az átírásban.

házat abban való minden jussokkal örökösön transferálák immár sokszor fenn megírt tiszteletes Lachovius András uramnak magának, őkegyelme fenn megnevezett feleségének, két ágon levő successoroknak, posteritássoknak és legatariussoknak ő kegyelmeknek, hogy mint sajáttyokot bírassák, ez mellett evictiot is vőnek magokra, és utánuk lévő maradékjokra ő kegyelmek az fenn gyakran megnevezett dominus venditorok, hogy Lachovius uramot, feleségét, successorát, és legatariussát őkegyelmeknek az megvött háznak szabados és békességesen való bírásában, hozzája tartozandó igazságával s haszontételivel egyetemben, mindenkoron és minden nemű legitimus impetitorok ellen magok saját költséggel és fáradságokkal tartozzanak megoltalmazni.

Mely dolog mű előttünk így menvén véghez, adtuk mű is ez mű pecsétés és subscriptionk alatt való levelünket, az megnevezett dominus emptornak, feleségének, successoroknak, posteritasoknak, és legatariussoknak ő kegyelmeknek futura pro cautela fide nostra mediante.

Datum et Actum Anno die locoque ut supra.

Fidem qui supra.

Joannes Dalnaki mp.

Andreass Kmita mp.

II. (KBUEL, Fasc. I. nr. 29): A Lachovius-ház maradhasson lengyel imaház: 1695. október 17.

Mű, Huszár Mihály és Fejérvári Borbély István, mindketten Kolosvár megyében, Kolosváratt lakó nemes személyek, kik ez ide alább megírt dologban fogadott közbírák vagyunk, adjuk tudtára mindeneknek, akiknek illik ez levelünknek rendiben, quod in hoc Anno presenti 1695. Die vero 17 mensis Octobris, midőn volnánk a megírt Kolosvár megyében, Kolosváratt, ugyan a kolosvári Tiszteletes Unitaria Ecclesia parochialis, vagy plébánia házánál, ugyan azon tiszteletes ecclesia plébánosa, tiszteletes Jövedetsi András úr presentiajában, jövének mielőnkbe, egy felől, tekintetes Nemzetes N. Iklódi Tholdalaghi András úr, feleségével, tekintetes nemzetes Göts Sára asszonnyal, és Felső Magyar Suki Suki Pál úr, ugyan feleségével, tekintetes nemzetes Göts Kata asszonnyal, más felől pedig néhai boldog emlékezetű tiszteletes Lákovius András úr a Kolosváratt meg nyomult jövény szegény lengyel atyafiak praedicatorának relictája, nemes Gucci Sophia asszony. És jelenték mi előttünk ő kegyelmek, hogy ennek előtte egy né-

hány esztendőkkel, megírt Tholdalaghi Andrásné asszonyom nemes Göts Sára és Suki Pálné, nemes Göts Kata asszonyék ő kegyelmek, adták volt el örök áron egy néhai Tótházi Istvánné Rosás Ersébeth asszonyról ő kegyelmekre, mint vérekre, per successionem, város törvénye szerént devenialt házukat, az megnevezett tiszteletes Lákovius András uramnak és feleségének Gucci Sophia asszonynak, in et pro flor. 300, azaz háromszáz magyar forintokon, mely ház vagyon ugyanaz megírt vármegyében és városban Belső Monostor utcában, az dél felől való soron, egyfelől nemzetes Daczo György úr, más felől nemzetes Kmita Andrásné Vilhelm Christina asszony házok vicinitássában.

Adták volt pedig ő kegyelmeknek ezen házokat ily olcsón, és csaknem fél-szeg áron ilyen tekintetekre:

I. Mivel a megírt Lákovius András uram, itt ez helyben, jövevény, szegény állapotú, és egyéb iránt is kevés jövedelmű ember volt.

II. Hogy a megírt szegény jövevény lengyel atyafiaknak, kik ez helyben vannak, azzal a közönséges isteni szolgálatra commoditást szereznének, nem lévén másutt sohult ez városban helyük, hol cultust celebrálhassanak.

Mostan immár, ez ilyen olcsón, és a megírt tekintetekre nézve abalienált házuk iránt újabban tőnek ő kegyelmek ilyen végezést: hogy tudniillik, megírt Lákovius Andrásné asszonyom teljes életében soha is a lengyel atyafiaknak cultusokat attól az háztól amovealni nem ügyekezi, annál is inkább nem munkálkodja, egyéb iránt őkegyelmének szabados dispositioja légyen azon házon, kit tart benne, és ha a lengyel atyafiak papjokat akarják benne patialni, azzal is szabados légyen, csak a cultus onnan ne amovealódjék. Holta után pedig Gucci Sophia asszonynak, szabadságába álljon, ha azon summát az ecclesiának testálja is, ha idegennek is, hogy ha pedig a summát testamentaliter a kolozsvári magyar és szász unitaria ecclesiáknak nem legalná, ex tunc, azon tiszteletes magyar és szász unitaria ecclesia az őkegyelme posteritássinak, successorinak, vagy legatariussinak tartozzék letenni azon summát, az ház pedig Gucci Sophia asszony holta után mindjárt a megírt tiszteletes magyar és szász unitaria ecclesiára szálljon, cum hac interim declaratione, hogy annak utána is, míglen Istennek annyi számman tetszik ez helyben az szegény lengyel atyafiakot meghagyni, hogy isteni szolgálatra egybegyűlhetnek, soha is azon atyafiaknak kedvek, s akaratum el-len, in perpetuum azon háztól a cultus máshova ne transferaltassék, és valami magyar vagy szász papnak, vagy lectornak odaszállítással ne turbaltassék, sub poena anathematis. És soha, sem Lákovius Andrásné Gucci Sophia asszony, sem posteritassi, successori, vagy legatariussi azon házat, sőt a megírt tiszteletes ecclesia is semmi úton-módon ne abalienalhassa, és más ususra ne fordíthassa, sub eadem poena. Sőt ez felett, erre is obligálták magokat, maradékjokat, és legiti-

mus successorokot megírt Tholdalaghi Andrásné Göts Sára és Suki Pálné Göts Kata asszonyék ő kegyelmek, hogy soha a megírt Gucci Sophia asszonyt, sem pedig az őkegyelme holta után, a tiszteletes sokszor megírt Kolosvári Magyar és Szász Unitária Ecclesiát, azon háznak dominiumában nem turbálják, megtartván mindazon által ő kegyelmek is a megírt conditiokot. Ezt is végezetre hátra nem hagyván, hogy in Anno 1680. supra evoluto, ugyanezen dologról a megírt személyeknek ő kegyelmeknek, amely contractussok lött volt, tehát, azt most ő kegyelmek mind a két részről in omnibus punctis et clausulis invigorálják, invalidalják, tollálják, és penitus annihilálják, és ez ő kegyelmek újabb contractussokot, s abban feltett conditiojokot, in omnibus punctis et clausulis in vigore hagyják.

Mely eszerint végbe ment megegyezéseket ő kegyelmek mű nekünk kezek beadásával is megerősíték. Mi is azért ez dolognak nagyobb erősségéért és hitelesebb voltáért írtuk és adtuk ez mű tulajdon kezünk írásával, és szokott pecsétünkkel megerősített levelünket, futura pro cautela fide nostra mediante. Datum anno, die, locoque supra notis.

Correcta
per eosdem

Fidem qui supra

Huszár Mihály
mp.

Borbély Istvan
mp.

III. (KBUEL, Fasc. III / IV. nr. 32): A Lengyel Unitárius Egyházközség megvásárolja az ingatlant Gucci Zsófiától: 1715. január 16.

Mi, úgymint Teleki Ferencz, a Kolosvári Törvényes Széknek egyik hütös assessora, Kövendi Asztalos György, hütös centumpater, Felvinczi György, Kolosvár városának egyik hütös szolgabírája, mindhárman Kolosvár megyében, Kolosváratt lakók, és ez ide alább megírt dologban hivatalos közbírák, és jövődöbéli bizonságok.

Adjuk emlékezetül mindeneknek, akiknek illik, mind mostoniaknak s mind következendőknek ez írásunknak rendiben, quod in anno 1715. die 16. mensis Januarii, midőn hívatattunk volna az megírt vármegyében, városban, Belső Monostor utcának a dél felől lévő seriessere, nemzetes Kmita János uram őkegyelme házához, napkeletről néhai tiszteletes Jövedécsi András uram succesori, nap-

nyugotról néhai tiszteletes Lachovius András uram relictája házuk vicinitassiban. Jelenének meg mi előttünk ugyan a megírt vármegyében, városban lakó becsületes személyek. Egyik részről feljebb említett nemzetes Kmita János uram, és nemzetes Arcziszoczki¹⁴ Tóbiás úr, a Kolozsvári Tiszteletes Lengyel Unitaria Ecclesianak böcsületes curatora, másik részről néhai tiszteletes fenn említett Lachovius András uram relictája, nemzetes Gucci Sophia asszony, tanquam venditrix. És jelenté mielőttünk ezen említett Gucci Sophia asszony, hogy amely kőháza ő kegyelmének volt eddig, édes említett férjétől per testamentarium dispositionem legáltatott, melyben egész dominiuma és szabados dispositiója vagyona, tulajdon csak magára nézendő, ugyanaz megírt vármegyében városban, az említett Belső Monostor utcának dél felől lévő seriessén, napkeletről annyiszor említett nemzetes Kmita János uram, napnyugotról tekintetes nemzetes Maxai Balás uram pusztá kőháza vicinitasokban. Azon kőházát őkegyelme elaludta az fenn említett Tiszteletes Unitaria Lengyel Ecclesiának cum omnibus internis appartinentiis, in et pro fl. Hung. 260, azaz kétszázhatvan magyar forintokon. Mely házzal jure vicinitatis, az egyik szomszéd, úgymint Kmita János uram őkegyelme legitime megkínáltatván, maga számára meg nem tartja, mint-hogy említett tiszteletes ecclesiának ő kegyelme is egyik tagja lévén, inkább akarja azon ecclesiának commodumát, mint maga privatumát. Az másik szomszéd pedig messzi lakván, s embere is tekintetes nemzetes Maxai Balás uramnak e város territoriumán nem találtatván, nem kínáltathatott, sőt nem is tartoznak a városi venditorok idegen külső helyre kínáltatót küldeni. Per hoc, az tiszteletes említett ecclesia, megolvassván, tanquam emptores azon háznak mostani alkalom szerint való árának egy részét, úgy mint fl. Hung. 110 azaz százötven magyar forint summáját. Mely summát levala is említett Gucci Sophia asszony az említett tiszteletes ecclesiának, említett tiszteletes curatoritól. Az restantia százötven forint pedig marad akkorra, mikorra nemzetes Kmita János uramot azon ecclesia contentalja azon mostan megvett háznak az utolszori égés után való építtetésének expensájáról, mely házat az őkegyelme Kmita János uram üdvözült édesanyja, néhai nemzetes Kmita András úr relictája, néhai nemzetes Vilhelma Christina asszony maga sumptussával építtetett fel az említett emtiájából. Levalván pedig mostan Gucci Sophia asszony a százötven magyar forintokat, azon házat a Tiszteletes Lengyel Unitaria Ecclesiának, jure perpetuo, perennali irrevocabiliter, és ezután succedalandó tagjainak permanus bocsátá. Az tiszteletes ecclesia is azon jure perpetuo, permanus véve et evictiót is vállalván magára említett Lachovius Andrásné asszony Gucci Soffia asszony, hogy azon eladatott háznak pacificum

¹⁴ helyesen: Arcziszowski

dominiumába megoltalmazza a Tiszteletes Lengyel Unitaria Ecclesiát, és minden successorit, mind legitimus impetitorok és turbatorok ellen sőt atyafiai ellen nevezet szerint, tulajdon maga költségével fáradságával, mind törvény vége szakadtáig, azon háznak mostani alkalom szerint való árán felül, megannyi summának poenájáig. Ilyen vinculumot is tévén fel egymás között az tiszteletes említett ecclesia és az említett venditrix, hogy ha valamelyik fél ezen alkalmat, akár in toto, akár ex parte saltem aliqua megváltoztatná, meg hívná és turbálná, tehát azon fenn megnevezett poenába incurraljon, az mostani árán felül. Mely poenákat az megálló fél a meg nem álló felen saltem vigore praesentia megvehethessen, az inconstans félnek akármi névvel nevezendő külső, belső ingó és ingatlan javaiból. Az meghívásnak poenájának két része a tiszteletes tanácsé, harmada a constans feleké lévén. Mely alkalmon ő kegyelmek egymás között így egyezvén meg, mind egymásnak, úgymint említett curator uramék és a vinditrix, mind minekünk, regiusoknak kezéhez mindkét részről beadván, mi is ezen alkalmot, megegyezést, venditiót írtuk meg, futuro pro testimonio fide nostra mediante, áldomásital után, melyet pecsétünkkel és subscriptionkal is corroboráltunk. Datum anno, die locoque in praespecificatus.

Converta pre nos subscriptores

Teleki Ferencz mp és
Kövendi György mp
Felvinczi György mp

NB: P. S. Kívána pedig az introscripta venditrix a tiszteletes lengyel ecclesiától, hogy vita sua durante azon háznak valami részében ellakhassék. Mely kívánságát őkegyelmének a tiszteletes ecclesia megértvén, és hogy igen koros állapotát megtekintvén, annuala a tiszteletes ecclesia házának hátulsó részében a küs házban holtáig el lakhassék, s meg is engedték.

Item: Ami pedig illeti az Kmita János úr azon házra költött summára pénzig való praententióját az építés iránt, az a költség a kétszáz magyar forintot is meghaladna; ad ad ... tudja ad fl. Hung. 200. De meg tekintvén a venditrixnek is szegénységét, koros állapotát, azt is annyira hadta hogy ötven magyar forintokat condonált. Azért ha valamelyik atyafi azon mostan az ecclesiától megvett házat adsciscálni akarná, vagy adsciscálná is tehát nemzetes Kmita János uramnak, vagy feleségének és successorinak tartozzék deponálni azon ötven forintokat is.

Sub ijsdem Regiis qui supra conclusum
mp

MÁS KÉZ ÍRÁSÁVAL:

Anno 1715. die 3. Februarii ezen contractusban specificalt százötven magyar forintokról azaz hung fl. 150. Az Tiszteletes Lengyel Unitaria Ecclesia curatortól ő kegyelmektől plenarie et integre contentáltattam melyről recognoscálok. Kolozsvár anno et die ut supra.

Kmita János mp

IV. (KBUEL Fasc. IV. nr. 34.) A Maxai Balázs üres kőházának (vagy ház helyének) a megvásárlása: 1717. szeptember 11.

Mű, Szőlősi Gábor, Kolosvár városának exactora, Gyergyai Pál fiscalis director és Ekchart Mihály, Kolosvár városának hites szolgabírája, mindhárman Kolosvár megyében, Kolosvár városnak lakosai, és ez ide alább megírt dologban adhibitus Regiusok s jövődöbeli tanúbizonyosságok, adjuk tudtokra mindeneknek, az kiknek illik, quod in Anno 1717. die 11 Septembris, midőn volnánk Kolosvár megyében, Kolosváratt, Belső Farkas utcában, in plaga meridionali, napkeletről Szalontai Pál, napnyugotról az tiszteletes Pater Jesuitali házuk szomszédiban, az Némethi Mihály successori házánál. Jelen lévén mi előttünk egyrészt tekintetes nemzetes Nyárádtői Maxai Balázs úr, és felesége tekintetes nemzetes Daczo Kata Asszony, más részről tekintetes nemzetes Kmita János úr és Gézanovius Ádám uraimék, úgymint az Kolosvári Lengyel Unitaria Ecclesiának curatora, holott is ő kegyelmek szabados tetszésük szerint, megegyezett akaratból mielőttünk tevének ilyen megmásolhatatlan alkalmot és vásárlást. Hogy említett Maxai Balázs úr és felesége, Daczó Kata asszony fiainak és leányainak consensussokból, Kolosvár megyében Kolosváratt, Belső Monostor utcában, az déli soron, napkeletről az megírt Lengyel Unitaria Ecclesia, napnyugotrol méltóságos Bánfi Farkas úrfi kőházok szomszédiban, egy pusztá kőház helyet, cum veris suis limitibus adák el örök áron, örökösön, meghívathatatlanul, megnevezett Kolosvári Lengyel Unitaria Ecclesiának, successorinak legatariussinak, in et pro fl. Ung 110, azaz százötz forintokon. Mely summa pénzt az emptorok ő kegyelmek, paratis usualibus, leolvassván, az venditor őkegyelme is de facto levalván, az megírt házat cum veris et antiquis suis limitibus reale dominiumban bocsátá az emptor Lengyel Unitaria Ecclesiának, successorinak legatariussinak, jure perpetuo et irrevocabili, nullum jus, nullamque dominii proprietatem sibi, suisque haeredibus referando. Sőt evictiót is vállalja az venditor őkegyelme ma-

gára, successorira, hogy az emptorokat ő kegyelmeket, succesorikat, legatariusokat ezen háznak békességes dominiumában, minden legitimus impetitorok ellen propriis sumptibus et fatigiis megoltalmazza mind törvény végéig, melyet, ha nem prestalna, prestalni nem akarná, avagy pedig valamelyik fél ez mostani alkalmot és vásárlást vel in toto, vel in parte violálná, in poenam fl. Ung 100 incurraljon. Melyet is az constans fél az inconstanson, vigore salte presentium exclusiv omnibus iudiciis, remediis cautelis et subterfugiis megvehessen, vetethessen. In duabus iudicibus, tertia vero, partibus constanti cedendis. Mely alkalmon és vásárláson mindkét fél ekképpen egyezvén meg, kézbeadással, áldáskívánással, áldomásitallal is confirmáltak.

Mi is azért ez alkalmról és vásárlásról írtuk, és adtuk ez Contractualis Levélünket, az szerint, az mint mi előttünk mene végbe, fide nostra mediante futuro pro testimonio, subscriptionkkal és pecsétünkkel corroboralván. Datum et actum Anno Die Loquoque in prespecificatis.

Szólósi Gábor Kolosvár városa egyik hites exactora
Gyergyai Pál a Kolosvári Fiscalitasnak egyik hites divisora
Ekchart Mihály mp.

V. (KBUEL Fasc. III., nr. 69.) A magyar eklézsia elcseréli a Bel-Monostor utcai házat a Magyar utcai ingatlanra: 1796. február 15.:

Mű, kik alább neveinket felírtuk, adjuk tudtára és örök emlékezetére mindazoknak, valakiket ezen dolog most, vagy ide hátrább illethet, hogy ezen mostan folyó 1796-ik esztendőben, böjtelő havának 15-ik napján, mindketten tisztii hivatalunk szerint hívatatva lévén, ezen nemes és szabad Kolosvár királyi városában, Híd utcában, a szenátor tekintetes Pakéi Pakéi János úr lakóházához, mely vagy a napnyugoti soron délről circumspectus civis és divisor Rákosi N. Ferentz, északról pedig ugyan az circumspectus Hajós János őkegyelmek lakóházaik szomszédságaiban, az holott is jelen valának mű előttünk, egyfelől már fennebb említett szenátor Pakéi Pakéi János úr, úgy szintén circumspectus civis Jó Dénes és Késmárki Péter uraimék, mint a kolosvári Tiszteletes Unitária Szent Ecclesiának: egyben ugyanezen folyó hónap 7-dikén, közelebről pedig 14-dik napján tartatott gyűléseiben ezen dolognak teljesítésére kinevezett biztossai úgy is, mint maguk, úgy is, mint az egész Tiszteletes Unitaria Ecclesia nevében és képében. Más felől pedig kőműves pallér, s kolosvári hitess polgár Léder Josef, úgy kedves felesége, Anna Veiszin őkegyelmek magok és kedves gyermekeiknek képében

minékünk előre egyetértett akarattal jelenték, hogy lévén a Kolozsvári Tiszteletes Unitária Szent Ecclesiának ezen nemes városban, Belső Monostor utcában a déli soron egy telke rajta lévő minden épületeivel egyetemben, napkeletről circumspectus civis és posztócsináló Sombori János, napnyugatról pedig üdösb kötélverő Brassai Mihály uraimék szomszédságaiban, azt az eddig bíratott régi és igaz határaival, semmi just továbbra magának fenn nem hagyván, az ecclesia adá örökös cserében megmásolhatatlanul, törvényes evictionnak magára tött vállalása mellett említett kőműves pallér Léder Josef ökegyelmének s feleségének, Anna Veiszin asszornynak, úgy két ágon lévendő minden maradékainak és törvényes succesorainak szerencsés és hosszas birodalomnak kívánása mellett. Ellenben pedig kőműves pallér Léder Josef ökegyelme is és felesége, Anna Veiszin asszony mostan életben lévő s netalán lévendő gyermekeinek terheket magokra vévén hasonló törvényes evictio mellett által adák a már szomszédosított házért ugyan cserében örökösön semmi just magoknak, gyermekeiknek, vagy azok maradékainak fenn nem hagyván, itt a városon, Belső Magyar utcának északi során, napnyugatról a contractens Tiszteletes Unitaria Ecclesia új temploma, s annak végiben lévő telke, napkeletről pedig a tisztelt Vas Pál úr háza és telke szomszédságaiban lévő s Hosszú Szappany utcáig hátranyúló telkeket, régi, igaz és eddig bíratott határaival s rajta mind elől, mind hátul levő épületeivel egyetemben a tiszteletes Unitaria Ecclesiának, s ezen vallást követő utolsó maradékoknak ilyen feltétel alatt:

1-mo: Hogy a tiszteletes Unitaria Ecclesia pótlásul fizessen Léder Josef ökegyelmének s feleségének mind együtt Rf 1500, azaz ezeröttszáz német forintokat, melyekből ezúttal meg is adjon 500, azaz ötszáz német forintokat, az 1000, azaz ezer német forintokat pedig a tiszteletes ecclesia az ezen esztendőben esendő Szent Mihály nap előtt egy nappal adjon mostan a háznál lakó Nyerges Mészáros János ökegyelmének, mint creditornak a Léder Josef és felesége ökegyelmek adósságuk lefizetésére. Amint hogy az ecclesia ezen adósságnak kifizetését magára vállalván, az 500 Rforintokat előttünk paratis et numeratis Léder Josef ökegyelmének s feleségének ki is fizeté, mely pótlásul felül adott summa pénzért

2-do: Léder Josef ökegyelme és felesége a már elcserélt, s eddig Bajer nevet viselt házon tartoznak ezen munkákat megtenni, vagy tétetni: 1-mo: az utca felől már megindított kapufél kövek Léder Josef ökegyelmének maradván, ahelyett tisztességesen kifaragandó jó, ép és erős ütköző és egész kapufél köveket állandólag tétessen. 2-do: Az utca felől kezdve, az már megerősített fal megmarad ugyan, hanem annak hátulsó csonkaságától kezdve, a kapu közinek meghatára-

zott hosszasságáig új fundamentumra jó vastag és bolthajtás alá való erős falat vitessen, ezen falat az ház falához szükséges vaskolcsozatokkal állandóul megköttesse, a falnak magosságát mind itt, mind pedig másutt úgy megadja és kipótolja, hogy arra újabb kőműves munka nélkül is az új fedél jól megfektetthessék. 3-io: Mivel a kapu közének bolthajtásának hossza határozott a kis kamara ablaka és az almáriumnak hagyott lyuk közt lévő lábíg, tehát köteles lészen Léder Josef őkegyelme a bolthajtást ezen lábíg vinni, annak illendő magosságát megadni, s száraz televénnyel a boltoknak fészkeket megtölttetni. 4-o: A bolthajtás hátsó végénél a templom felől megmaradandó falat, ameddig a fedéltartásra szükséges légyen, fel vinni, s az azon hátul való részt, közkert magosságnyira kiigazítani, s cseréppel vagy téglával befedetni. 5-to: Az elészámlált munkákhoz tartozik már az elintézett garádics helyén, úgy, mint maga Léder Josef őkegyelme szándékozott, a garádicsot felvinni s azt az történhető tűz ellen boltozattal felül securizálni, meghagyván mindazonáltal a hálózásban szolgáló ablaknak világát. 6-to: A konyhának mostani kéményét leszedetvén, köteles lészen tisztességes konyhát csináltatni, a kéményt is állandó erős fundamentumra rakatván, a zsindeyen kívül jó magasán vitetni, az egész konyhát béboltozni elől, hátul, s az egymásban keresztül járó ajtókat meghagyni. A tűzhely alá jó sütökemencét csináltatni, s az egész házat, mind a kapuközt, mind a templom felől, mind garádics és konyha körül tisztességesen megvakoltatni, s mindent kifehérítettetni. Utoljára, 7-mo: Tartozik mindezen elészámlált munkákat Szent György napra maga költségén és materiáléiból úgy elkészíteni, hogy akkorra a pap minden akadályon kívül belészállíthatassék, kitakarítottván akkorra minden építésbeli dolgoktól, az udvar és kapu közé.

3-io: Mivel pedig Szent György napig ezen megépítendő házhoz a pap nem szállíthatik, az ecclesia is az elcserélt háztól a kántort s iskolát el nem költöztetheti, ígéri ugyancsak az ecclesia magát arra, hogy mihelyt Ledér (sic!) Josef őkegyelme, az eddig volt házát a fenn írtak szerint elkészíti s kitakaríttatja, azonnal az ecclesia is az elcserélt házat mindenektől megüresítve által adja, addig is pediglen amint az ecclesia az elcserélt háznak contractussait Léder Josef őkegyelmének általadja, úgy Léder Josef őkegyelme is az általadott háznak régibb és újabb acquisitionalis, és a telek határaitól szóló leveleit adja által, amellet mind a két vásárló felek tartozzanak Szent György napig az elcserélt házokra mind tűz, mind pedig egyéb károk ellen jó gondot viseltetni s az iránt egymás securitássára nézve caveálni.

Mely örökös cserevásárnak s abból folyó egyezésnek erősségére s megmásolhatatlan voltára nézve a contrahens felek kötésül feltevének 500, azaz ötszáz

német forintokat, oly törvény alatt, hogy ha valamelyik fél ezen cserevásárt s egyezést akár egészen, akár valamelyik részében meg nem tartaná, annál inkább felforgatni ügykezné, azonnal a meg nem álló s nem teljesítő fél az írt 500 Rforintokat a megálló és teljesítő félnek, minden törvény és menedékeknek kirekesztésével lefizetni tartozzék, s mégis ezen cserevásár és contractus akármely ítélőszék előtt is maga erősségében megmaradjon. Sőt, a felek mind egymásnak mind pedig nekünk jobb-jobb kezeiket beadván, áldomásítal mellett, egymásnak hosszas szerencsés és békességes birodalmat kívánának.

Arra nézve írtuk meg is, és adjuk ezen örökös cserevásárról s abból folyó egyezésről szóló levelünket a mi hivatalunkra letett igaz hitünk szerint, tulajdon kezünk alája írása s szokott pecsétünk jövődöbeli bizonyóságul Kolosvárott a fenn írt napon, esztendőben és helyen.

Ditrai Lukáts Josef
Hites szenátor

Déáky F János
Kolosvár városa hites Protocollistája

Mauks Tobiás
Hites szenátor

AZ ELSŐ OLDAL SZÉLÉN, MÁΣ KÉZÍRÁSSAL

Hogy ezen okirat valósággal a bélyegtörvény és rendelet behozatala előtt keletkezett légyen, az ezennel hivatalosan bizonyíttatik. A Kolosvár Kerületi Császári Királyi Adóhivataltól. Kolosvárt, március 27. napján 1851. Szabó Farkas fő...

Pap Mária

Az üres kéz¹

Textus: 5Móz 16,15b.16b.17

„...Mert megáldotta Istened, az Úr minden termésedet és kezed minden munkáját: örvendezz tehát! ... De senki se jelenjék meg üres kézzel az Úr színe előtt!! Mindenki aszerint vigyen ajándékot, amilyen áldást kapott Istenedtől, az Úrtól, aki adja azt neked.”

A felolvasott bibliai versekben Mózes a zsidó népnek rendelkezik az ünnepekről és azok megtartásáról. Maga az ő nevét viselő ötödik könyv nem más, mint egy testamentum, végrendelet az utódoknak, mely szabályozni kívánja életüknek minden területét. Ennek szerves részét képezi a vallásos élet és ezen belül az Istennek szentelt ünnepek.

A termés begyűjtésének ünnepét a zsidók a sátorok ünnepének nevezték, és hét napon át ünnepeltek és vigadtak. Az ünneplés azonban nemcsak evésről-ivásról, táncról szólt, hanem mindenekelőtt hálaadásról Istennek, aki megáldotta kezeik munkáját.

E hálaadás része volt az istentisztelet és az ott bemutatott áldozat a föld terméséből vagy az állatok javából. Mózes szigorúan meghagyja, hogy üres kézzel senki sem jelenhet meg az Úr előtt, de hozzáteszi, hogy ki-ki a maga képességei és a kapott áldás függvényében adjon.

Valószínű, hogy már az ő idejében is gondot és versengést okozott az Istennek bemutatott áldozatok nagysága és milyensége. Akinek több volt, többet tu-

¹ Elhangzott Kolozsváron, 2015-ben, az őszi hálaadás ünnepén.

dott adni, a szegény pedig megalázva és szégyenkezve vihette csekély ajándékát az oltárhoz. Ebből aztán az következett, hogy egyikük sem távozott nyugodt lélekkel és örvendezve, az első öntelten és büszkén, a második szomorúan és megalázva. Hogy így lehetett és még hosszú ideig így maradt, annak bizonyága Jézus példázata a szegény özvegyasszony két filléréből.

Őszi hálaadás ünnepén, itt Kolozsvár belvárosában, a város forgatagában, számomra kissé nehéz ráhangolódni az ünnepre még akkor is, ha az úrasztala roskadozik a föld gyümölcsseitől. Falusi gyermekként nekem ez az ünnep a csűrben illatozó széna illatát, a természettel megrakott szekerek zaját, a veteményes színekben pompázó világot jelenti. Mit kezdünk városiként ezzel az ünneppel, amikor a föld és annak megművelése már nem része az életünknek?

Először is, ha mi el is szakadtunk a földtől, a föld nem szakadt el tőlünk, hiszen ugyanúgy táplál és étet bennünket. Másodszor a hálát adhatunk nemcsak a föld terméseiért, hanem életünk gyümölcseiért is. Így tehát amikor számot vetünk ezen esztendő áldásaival, arra hívlak benneteket, hogy gondolkozzunk el Mózes szavain.

Az üres kéz mondanivalója nem szorul különösebb magyarázatra. Ha valahová elmegyünk, igyekszünk ajándékot vinni, ha valaki meglátogat bennünket, ha tudatosan nem is, de azt várjuk, hogy ne üres kézzel jöjjön. Gyermekünk ezt nyíltan meg is fogalmazza, sokszor hozva bennünket kényelmetlen helyzetbe. Bizonyára ti is jártatok már úgy, hogy az ajtón csak éppen betoppanó vendégnek a csemetétek nekiszegezte az örök kérdést: Mit hoztál?

Felnőttekként, persze, mi ezt nem fogalmazzuk meg, de azért a bennünk lakó gyermek mindig vár valamit. Ez a ki nem mondott, meg nem fogalmazott feltétel nem az ajándékról szól, annak nagyságáról vagy hasznosságáról, hanem az érkező és a fogadó viszonyáról. Ha valaki valamit hoz, ha valakinek valamit viszek, akkor már kapcsolat van közöttünk. Mert igyekszem kitalálni, hogy mire is vágyik, gondolkodom, foglalkozom vele. Az ajándékban soha sem maga az ajándék a fontos, hanem az ajándékozás ténye.

Az üres kéz azonban nemcsak a pusztán fizikai, semmit nem tartó testrésztől beszél, ennél többről van itt szó. Ha önmagunkba nézünk, azt látjuk, hogy életünk nagy ajándékai nem tárgyi dolgok voltak. Sokan voltak, akik tele kézzel jöttek, és mégis űrt és csalódást hagytak maguk után. Mások üres kézzel jöttek, de életünket, lelkünket mégis gazdagították. Az üres kéz jelképe akkor válik igazán szomorúvá és nyomasztóvá, ha üres lélek társul mellé.

Mózes konkrét ajándékokra gondol, melyet a hithű zsidók Istennek kell adniuk, nála az üres kéz a háládatlanság legnagyobb jele Isten fele, akitől minden ajándék jön.

A XXI. század embere háláját nem a föld termésének vagy állatai legszebbikének feláldozásával bizonyítja, hanem lelkének ajándékaival, melyek életében és cselekedeteiben lehetnek nyilvánvalókká. Üres kézzel, de tele lélekkel – ez lenne az igazi hálaadás Istennek.

A hálaadáshoz azonban először észre kell vagy kellene venni az áldást. Azt az áldást, melyet Isten ad nekünk, a mi képességeink szerint. Ez azonban nem könnyű dolog, mert mi soha nem vagyunk megelégedve, mert a mi áldásunkból valami mindig hibázik. Akinek sok van, annak még több kellene, akinek kevés van, azért elégedetlen. A fiatal irigyliz az időset a nyugalmasnak látszó napjai miatt, az idős neheztel a fiatalra annak életerejéért és reménységéért. Munkánk, álmatlan éjszakáink és fáradozásaink után a mi Atyánk egy kicsit jobban is megáldhatna bennünket vagy gyermekeinket, gondoljuk sokszor. És akkor rögtön meg is van a magyarázata a mi hálánknak vagy háládatlanságunknak, a mi elégedettségünknek vagy panaszunknak.

Életünk olyan, mint egy matematikai művelet: van benne egy állandó és egy változó. Az állandó maga Isten, aki szüntelen ott van gondviselésével és szeretetével, aki áldásával kíséri munkánkat. De ott van a változó is: az ember, mi magunk, képességeinkkel, álmainkkal, vágyainkkal. Hogy sokszor nehéz vagy szinte lehetetlen hálásaknak lennünk, az nem Isten hibája, hanem a miénk. Néhány évvel ezelőtt elvállaltam egy amerikai csoport vezetését, mely jórészt idősebb emberekből állt. Közöttünk volt egy nagyon kedves és vidám hölgy, akiről beszélgetés közben kiderült, hogy egy évben és egy hónapban született édesanyámmal, aki akkor már szinte egy évtizede a nagyajtai temetőben pihent. Ott és akkor hirtelen olyan irigység és keserűség költözött a szívembe, hogy szinte fizikai fájdalmat éreztem. Arra gondoltam, hogyha édesanyám nem erdélyi parasztszszonynak születik, hanem amerikai állampolgárnak az ottani kényelemben, akkor talán ma is élne. Időnek kellett eltelnie, hogy meglássam és megértsem, hogy szinte hét évtizeden át volt ő ajándéka életemnek, és hálás kell lennem Istennek ezért a lehetőségért. Az állandó mindig állandó marad, csak mi változunk és változtatunk – és időnként erre a felismerésre csak a szenvedésen keresztül vezet az út.

Isten áldását azért hiányoljuk sokszor életünkben, mert nem ott várjuk, ahol kellene, és nem akkor és úgy kapjuk, ahogy mi szeretnénk. Mi az áldást akkor is várjuk, mikor nem szolgáltunk rá, és ha meg is jön, nem tudunk igazán örvendeni neki, mert többet vagy másként szeretnénk. Hálásak csak akkor leszünk igazán, amikor megbékülünk önmagunkkal, amikor belátjuk képességeink és lehetőségeink határait, és nem akarunk nagyobb és többet, mint amit a lehetőségeink biztosítanak.

Vagyunk, akik vagyunk – mondhatnánk mi is Istennel, és amikor ezt megértjük, akkor látjuk meg életünk igazi áldásait.

10 éves vagyok, hiába akarom eljátszani a felnőttet, még nem vagyok az. Vannak szerető szüleim, nagyszüleim, tanárok és játszótársak, akinek jelenléte áldás. Hálás vagyok.

20 éves vagyok, előttem az élet, mondják, én csak bizonytalanságot és félelmet érzek, de támogatnak szeretteim, ép a testem, a lelkem, és nekem is készül a hamuba sült pogácsa – hálás vagyok.

40 éves vagyok, nem váltottam meg a világot, és már, valószínű, nem is fogom. De van családom, szerető társam, gyermekeim, akiknek nevelése és útra indítása kötelességem és feladatom – hálás vagyok.

60 éves vagyok, életem sok tervéből, bizony, keveset valósítottam meg, de még van erőm, hitem, kitartásom, vannak még terveim és akarat is hozzá, vannak gyermekek, unokák, van jövő – hálás vagyok.

80 éves vagyok, sok örömben és megpróbáltatásban volt részem, nehéz türelmesnek lenni a betegséggel, az öregséggel, a magánnyal, de naponta tanulom és tanítom, ha van, ki meghallgassa: hálás vagyok.

Unitárius vagyok – hitemet drága ajándékként kaptam szüleimtől és elődeimtől. Nem vagyok egyedül, egy közösséghez tartozom, és bár minden nap meg kell vívnom egyéni és közösségi életemben a magam harcát, hogy jézusi tanítványként éljek, hálás vagyok.

Látjátok, testvéreim, olyan kevés kell a hálához, életünk áldásainak felismeréséhez. Nem nagy tudomány ez, csak ismernünk kell és elfogadnunk képességeinket és korlátainkat. Ha ezt megcselekedtük, ha önmagunkat elfogadtuk, és felismertük életünkben Atyánk áldásait, akkor viszonzni is tudjuk azt. Akkor nem üres kézzel jövünk az Ő hajlékába, hanem életünknek, cselekedeteinknek, szeretetünknek legjavát hozzuk eléje a magunk képességei szerint. Akkor már nem az számít, hogy a másik mit és mennyit hozott, netán többet vagy kevesebbet – akkor csak az a fontos, hogy én, Istennek gyermeke, képességeimet kamatoztatva, mennyire engedtem, hogy kiáradjon életemben a Tőle jövő áldás. Mert mindannyiunk életében ott van az Ő áldása, még akkor is, mikor vakon és félelemben botorkálunk, mikor a hálátlanság vagy szomorúság hálójában vergődünk.

Lássuk meg életünk áldásait, és azt, hogy mi és mások áldás vagyunk, és lehetünk egymás életében. Akkor örvendezni tudunk minden napnak, minden lehetőségnek, minden együttlétnek. Örvendezni tudunk a föld termésének és a lélek és szeretet gyümölcseinek. Akkor meglátjuk és felfedezzük áldását életünk minden korszakának, a nehézségeknek, melyek egymás mellé kényszerítenek, és

kitartásra buzdítanak, a sikereknek, melyek reménységet és hitet erősítenek, a szeretetnek és megbocsátásnak, melyek jövőndőt ígérnek.

Ebből a felfedezésből pedig csak hála születhet. Hála Istennek és szeretteinknek. Hála az életért és annak kimondhatatlan ajándékaiért. Hála, hogy vagyunk – emberként, társként, gyermekként, szülőként, Jézus-tanítványként. Hála a mindennapi kenyérért, hála a betegágyon hozzánk hajlókért, hála a jó szóért és hála a megtartásért.

Az örökkévaló Isten tegye áldottá a mi életünket és ünneplésünket, hogy örvendezzünk ajándékainak, és hálás szívvel törekedjünk áldássá lenni életünk minden napján.

Ámen.

Rüsz-Fogarasi Tibor

Mintha Isten arcát láttam volna¹

Textus: 1Móz 33,1–10

„Amikor Jákób föltekintett, látta, hogy már jön is Ézsau, és négyszáz férfi van vele. Ekkor szétoztotta a gyermekeket Lea, Ráhel és a két szolgálóleány mellé. Előreállította a szolgálóleányokat és gyermekeiket, mögéjük Leát és gyermekeit, ezek mögé Ráhelt és Józsefet. Ő maga előttük ment, és hétszer borult le a földre, amíg a bátyjához ért. Ézsau eléje futott, megölelte, nyakába borult, megcsókolta, és sírtak. Amikor Ézsau föltekintett, és meglátta az asszonyokat és gyermekeket, azt kérdezte: Kik ezek? Jákób így felelt: A gyermekek, akiket Isten adott kegyelméből a te szolgálóknak. Majd odaléptek a szolgálók gyermekeikkel együtt, és leborultak. Odalépett Lea is gyermekeivel együtt, és leborultak. Végül odalépett József és Ráhel is, és ők is leborultak. Akkor ezt mondta Ézsau: Mire való ez az egész tábor, amellyel találkoztam? Ő ezt felelte: Arra, hogy elnyerjem uram jóindulatát. Ézsau ezt mondta: Van nekem bőven, öcsém, legyen a tied, ami a tied! De Jákób ezt mondta: Ne úgy, hanem ha elnyertem jóindulatodat, fogadd el tőlem ezt az ajándékot! Mert amikor megláttam arcodat, mintha Isten arcát láttam volna, olyan kedvesen fogadtál.”

Boldogság – ez az, amire teremtett minket a jó Isten, ez mindannyiunk életének célja, ez az, amire mindannyian vágyunk, és mégis, – nézve magunkat, a körülötünk élő embereket – eléggé kevesen találják meg. Lehet, hogy túl nagy a mi vá-

¹ A Magyar Unitárius Egyház Főtanácsa által 2016-ra meghirdetett beszédpályázat megosztott harmadik helyezetteje. A beszédpályázatra egy karácsonyi és egy általános beszéddel lehetett jelentkezni.

rakozásunk, túl nagy a mi reményünk a boldogsággal kapcsolatban, és mivel úgy értékeljük, érezzük, hogy nem teljesedik be, vagy csak részben – ezért sok ember boldogtalannak érzi magát.

Testvéreim, a boldogság alapfeltétele a lelki egyensúly, azt is lehetne mondani, hogy a lelki egyensúly szinte egyenértékű, egyet jelent a boldogsággal, és ezért naponta meg kell, hogy küzdjünk. Úgy gondolom, hogy lelki egyensúlyunkért, a boldogságunkért való küzdelmünk egyik állomása, kikerülhetetlen pontja a múlttal való megbékélés, a múlt terhének-súlyának letevése és ezáltal a teljes értékű jelenben való élés. Ez nem jelenti azt, hogy megfélekedünk a múltunkról, hogy letagadjuk azt, hogy kizárjuk emlékezetünkéből is, hanem azt, hogy a múltat méltó helyen tartjuk lelkünkben, de terheit, fájdalmait, szenvedéseit leteszszük, és nem engedjük, hogy azok a jelenben terhet, haragot, fájdalmat keltsenek bennünk, nem engedjük, hogy újraéledjenek.

A valóság, sajnos, nem ezt igazolja, hanem azt mutatja, hogy az emberi elme – elménk képtelen, pontosabban fogalmazva: nem hajlandó egykönnyen szélnek eresztetni, nem akarja letenni a múltat. Gyönyörűen szemlélteti ezt egy régi történet két japán szerzetesről, a fiatal Tanzanról és az idős Ekidóról, akik együtt vándoroltak, és egy heves esőzés miatt rendkívül sárosra vált úton próbáltak nagy nehezen előrehaladni. Egy falu közelében találkoztak egy fiatalasszonnyal, aki éppen az úton próbált átkelni, ám a sár olyan mély volt, hogy az tönkretette volna a selyem kimonóját. Tanzan, a fiatalabbik nem sokat gondolkozott, azonnal a karjaiba kapta a hölgyet, és átvitte az út másik oldalára. A szerzetesek ezután csendben folytatták útjukat. Öt órával később, amint közeledtek a számukra szállásul szolgáló templom-kolostorhoz, az idős testvér, Ekido nem tudta tovább visszatartani magát, és kifakadt: *„Miért cipelted át azt a lányt az úton?! Nekünk, szerzeteseknek nem szabad ilyesmit tennünk! És te ezt tudod nagyon jól!”* Tanzan így válaszolt: *„A lányt én már több órája letettem, de úgy látom, testvér, hogy te még mindig cipeled.”*

E történet kapcsán kérdelem én is tőled, testvérem: Érezted-e már esetleg azt az életedben, hogy fölösleges terheket cipelsz, amelyeket már rég le kellett volna tenned? Ugye, érezted, hiszen szinte mindannyiunknak van ilyen terhe. Ha érezted, akkor gondolkozz ... mi az, amit múltadból teherként cipelsz, és eddig nem jutott eszedbe, hogy letedd, vagy nem tudtad letenni, nem tudtál átlépni rajta, és emiatt visszatérő fájdalomként, igazi súlyként, teherként nyomja szívedet, lelkedet, kísérti jelenedet? Én azt mondom, ideje már, hogy végezz egy igazi, mélyreható számvetést, és mindazt, ami a jelen életednek fölös terhe, és nem a pillanatnyi életedhez, feladataidhoz kötődik, hanem koloncként hordod magaddal – tedd le, szabadulj meg tőle. Soha sem késő megtenni ezt – minden pillanatért

kár, amelyet nem felszabadultan, egyedi életedet kellőképpen értékelve töltesz, és így megfosztod magad a hálatelt, boldog élettől.

Bizonyára erre jött rá a bibliai Jákob is. Élete révbe ért Lábán házánál, beteljesedett. Családot alapított, gyermekei születtek, kemény, kitartó munkája, ügyessége révén anyagi jólétre tett szert – és ezzel az emberek megbecsülésére és tiszteletére is. Sok-sok év telt el, amióta otthonról, testvére jogos haragja elől menekülnie kellett emberi gyarlósága, kapzsisága, álságossága miatt – de a sok év, az életében bekövetkezett pozitív változás, a család békéje, nyugalma, vagyona mind együttvéve sem tudta igazi lelki egyensúlyát megteremteni. Nem, mert a jogtalan és lelketlen viselkedése miatt érzett lelkiismeret-furdalása, ami soha nem hagyta nyugton, ugyanakkor testvérenek haragja és a kibékülés, a bocsánatkérés hiánya olyan terhek voltak, amelyek nyomták lelkét, amelyek minden örömteli pillanatába ürömként vegyültek, és nem hagyták nyugton, nem engedték igazán boldognak lenni, nem engedték örülni élete ajándékainak.

Ezért kerekedett fel, és indult útra egy adott pillanatban. Úgy döntött, hogy már nem akarja hordozni tovább ezt a terhet – nem akarta életét félig beteljesedtként élni, nem akart többé viaskodni önmagával, egykori tetteivel, azok indítékaival, de nem akart viaskodni egyetlen testvérenek vélt gyűlöletével sem. Úgy döntött, hogy szembenéz múltjával, és szembenéz testvérel – bocsánatot kér, bocsánatért esedezik, és ha úgy akarja a jó Isten, akkor testvére haragja sújtson le rá, ha pedig úgy akarja a jó Isten, hogy feloldozást nyerjen, akkor végre megkönnyebbülten fellélegezhet, gyermekeit tiszta lelkiismerettel, tiszta lélekkel nevelheti, végre felszabadultan tudja élni saját életét.

Felkerekedik és viszi magával egész családját, gyermekeit, gazdag ajándékot visz testvérenek. Mielőtt megérkeztek volna a régi otthonhoz, az úton Jákob tudomására jut, hogy testvére is felkerekedett, és négyszáz emberrel jön elébe. Rettenetesen megijed, és azt gondolja, hogy talán nem csak ő, hanem az övéi is meg kell lakoljanak az ő bűne miatt. De nem hátrál meg, inkább vállalja a következményeket, mindazt, aminek jönnie kell, mert nem akarja tovább hordozni az ifjúkorában elkövetett bűne terhét.

Találkozásuk előestéjén – a Jordán folyón – a Jabbok révi átkelőhöz érve, családját átküldi, de ő maga egyedül marad, hogy Istenével találkozzon, hogy Istentől áldást kapjon mindarra aminek jönnie kell. És Jákob nem azt kéri, hogy testvérét a jó Isten engesztelje meg – tudja, hogy nagyot vétkezett, és azért el kell viselnie a következményeket –, csupán azt kéri Istentől, hogy áldja meg. Hogy ereje legyen viselni a következményeket.

Isten megadja az áldást, és Jákob megbékélten indul életének a legnagyobb csatájára, a nagy szembenézésre. Családját felsorakoztatja, és ő maga az élen ha-

lad – testvére előtt hétszer leborul. Ez a hétszeri leborulás a legnagyobb alázat jele, annak a jele, hogy ő Ézsaut urának tekinti, és teljes mértékben átadja magát neki.

A beszédem alapjaként felolvasott találkozás-történetből két ember képe: sorsa, jelene és jelleme bontakozik ki. A Jákobé, akiről eddig szó volt, és az Ézsaué – akinek élettörténete alakulásáról nem sokat tudunk, de viszonyulása testvérehez a találkozás pillanatában azt az embert állítja elé, aki félre tudott tenni minden bántódást, sértődést, egykori indulatát és gyűlöletét, és életét békésen élte.

Találkozásuk röviden így van leírva: „Ézsau eléje futott, megölelte, nyakába borult, megcsókolta, és sírtak.” Nem tudom, hogy lehet-e rövidebben, szebben leírni egy találkozást. A testvér, akit nagyon haragosnak, esetleg bosszúállónak vélt Jákob, elejébe fut, megöleli, nyakába borul és megcsókolja – és sír, együtt, vele. Nem úgy lett, ahogy Jákob sok éven át gondolta, amitől rettegett, ugyanis Ézsau már rég letette terhét, már rég megbocsátott – ezért volt ő az, aki öccse elé futott, megölelte, és nyakába borult. És sírtak – amiben benne volt az egykori fájdalom, majd a szenvedés, amit a fájdalom sok-sok éven át való cipelése okozott, a megkönnyebbülés, az öröm.

Még egy mondatot emelek ki e találkozás történetéből, ami sokatmondó. Jákob mondja a testvérenek, az ölekezés és a családja bemutatása után: „*mikor megláttam arcodat, mintha Isten arcát láttam volna, olyan kegyes volt hozzám*”. Jákob nem ilyen arcra számított, testvérét igazi testvérként látta viszont. Testvérként, aki már rég félretett mindent, minden rég fájó dolgot maga mögött hagyott. Testvérként látta viszont, aki örül testvérenek és a találkozásnak, és az együttlétet áthatja szeretete. Ezért látta, vélte felfedezni Ézsau arcán Isten arcát.

Igen – a megbocsátani tudó, a megbékélt ember, a szeretni tudó ember arca Isten-arc, igen testvéreim, a szeretet arca Isten arca.

Én úgy gondolom, testvéreim, hogy ez az arc a mi igazi arcunk is, arc, amely sokakban, sokunkban talán nagyon mélyre merült, sajnos. Ahogy Reményik Sándor mondja versében: „*Egy istenarc van eltemetve bennem / A ráarakódott világszenny alatt./ A rám rakódott világszenny alól, / Kihunyot csillagok hamuja alól / Akarom kibányászni magamat.*” Erre lenne nekünk is szükségünk, hogy kibányásszuk a bennünk rejlő istenarcot, hogy felragyogjon újra, hogy végre megbékélt és megkönnyebbült, boldog életünk legyen, akárcsak Ézsauak vagy Jákobnak is.

Hogy ez megtörténjen, hogy megtörténhessen – elsősorban tehát életünk, múltunk fölös terheit kell félretegyük, megoldatlan dolgainkat megoldjuk, és szabaddá váljunk. Hogy miként?

Talán tanulhatunk az állatok viselkedéséből – akik, a jó Isten áldotta módon, ösztönösen oldják meg bajukat. Egy író a vadkacsákat figyelte meg, és azt írja, hogyha két vadkacsa összekap – a harc ritkán tart sokáig –, utána szétválnak, és ellenkező irányba elúsznak. Ezt követően mindkettő erőteljesen csap a szárnyával, hogy levezesse a harc kapcsán benne fölgyülemlett energiafölsöletet, majd békésen tovább úszkál, mintha mi sem történt volna. *„Eltévedt faj vagyunk”* – mondja az író. *„Minden természetes dolog, minden virág, fa, és minden állat kulcsfontosságú leckét adhatna nekünk, ha megállnánk, néznénk őket, és figyel-nénk rájuk. Kacsáink leckéje így szól: rázd meg a szárnyaidat! Lefordítva: ereszd szélnek a történetedet, és térj vissza az erő egyetlen helyéhez: a jelen pillanathoz!”* (Eckhart Tolle: *Új ég. Ráébredni életed céljára*)

Testvéreim, úgy gondolom, hogy nekünk is ezt kell tennünk: rázzuk meg magunkat, és eresszük szélnek a fájó dolgokat. Eresszük, úgy ahogy Ézsau tette – sok-sok évvel a Jákobbal való találkozás előtt. Eresszük, mert bizonyára te is érezted azt testvérem, amit Jákob, hogy annyi áldás ellenére, ami nyilvánvalóan ott van, jelen van életedben, mégsem vagy igazán nyugodt, elégedett, boldog, mert életed háttéréből valami akarva-akaratlanul előjön, és nyeli energiádat, életkedvedet.

Eresszük el bánatainkat, mint Ézsau. Csak úgy. Ha ez nem elég, mert van, amikor nem elég, vagy nincs elég erőnk hozzá – mint Jákob esetében, akkor gondoljunk először arra, hogy bizonyára sok mindenben tévedünk. Úgy, ahogy Jákob is tévedett, és sok-sok éven át emésztette magát arra gondolva, hogy testvérét megbántotta, becsapta, s talán ő továbbra is haragos és bosszúálló – és emiatt nem tette meg a lépést. Igen, tévedünk előítéleteinkben is.

Majd, hogy megszabaduljunk fölös terheinktől, tegyük meg egymás fele a kellő lépéseket, és boruljunk le egymás előtt, ha kell, hétszer is, hogy aztán ölel-kezhessünk, és sírjunk, és végre megtaláljuk egyensúlyunkat, békénket – hogy újra ragyogjon egymásra istenarcú tekintetünk.

Ámen.

Szabó Előd

Válaszd a jót!¹

*„Az asszony úgy látta, hogy jó volna enni arról a fáról, mert csábítja a szemet, meg kívánatos is az a fa, mert okossá tesz: szakított a gyümölcséből, evett, majd adott a vele levő férjének is, és ő is evett ... Azután ezt mondta az Úristen: Íme az ember olyanná lett, mint miközülünk egy: tudja, mi a jó, és mi a rossz. Most azért, hogy ne nyújthassa ki kezét, és ne szakíthasson az élet fájáról is, hogy egyék, és örökké éljen, kiűzte az Úristen az Éden kertjéből, hogy művelje a földet, amelyből vétetett.”
(1Móz 3,6.22–23)*

A mesék világa nemcsak elvarázsolt világa az elmúlt gyermekkorunknak, hanem egy olyan üzeneteket hordozó világ is, amelybe talán jó lenne néha felnőttként is bejárni, mert a mesék igazságai sokszor életünkben is visszaköszönek. Vegyük csak példaként Piroska és a farkas meséjét, mely mindannyiunk számára bizonyára gyermekkori szép emlék. De gondoljuk csak meg, ma is, felnőttként is van értelme annak, amit mesebeli, csodás elemein keresztül üzen nekünk: Ne térj le az utadról! Ne higgyél a ravasznak! S végül: Aki jó, az jutalmat kap, aki rossz, az büntetést!

A felolvasott versek a Biblia egyik meséjéből származnak. Olyan történetek ezek, melyek a mesék mellett ott voltak a gyermekkor történetei között, de ha a mesékre néha hasznos lenne felnőttként is odafigyelni, a Biblia meséire szinte kötelező, mert a szereplők, párbeszéddek, események mögé rejtett üzenetei olyan igazságokat hordoznak, melyek mindennapi életünket is gazdagíthatják: Ne térj le az isteni útról! Ne higgyél a ravasznak! S végül: Aki rosszat tesz, büntetést kap!

¹ A Magyar Unitárius Egyház Főtanácsa által 2016-ra meghirdetett beszédpályázat megosztott harmadik helyezetteje. A beszédpályázatra egy karácsonyi és egy általános beszéddel lehetett jelentkezni.

Mind a mese, mind az ősi bibliai történet végső üzenete: a jó és a rossz elnyeri a fizetséget! Piroska és a nagymama felhőtlenül örvendhet együttlétüknek, a farkas pedig százalmas sorsra jut, mert a gyomrát kövekkel tömik meg. Az ember megszegi az isteni parancsot, elveszíti a paradicsomi boldogságot. Gyermekként hittem, fiatalként megkérdőjeleztem, felnőttként tapasztalom – így van, ez az élet és a világ Isten által kiszabott rendje!

A cselekedeteink és boldogságunk közötti összefüggést az utóbbi évek egyik legtöbbet emlegetett folyamatában is felismertem: a gazdasági válságban, a pénzügyi rendszer ingadozásában, a bankok bizonytalanságában. Miért van ez? Nehéz az okokat megérteni, hiszen nem vagyunk pénzügyi szakemberek, és sok pénzügyi szakkifejezést le lehet a torkunkon gyúrni, de a lényeg mégis egyszerű és érthető: a válságot maga a pénzügyi világ, a bankárok okozták, mert nem tudtak megállni pénzhajhászásukban. Vagyis ez a világ önmagát hozta kényelmetlen helyzetbe. Olyan ez a világ, mint a mesebeli farkas: nem elégedett meg a mindennapi eledellel, a nagymamát is fel akarta falni, s most nyögi kapzsiságának sokkötés terhét.

Móra Ferenc mesélve ábrázolja Pereszka futásában a kapzsi ember tragédiáját. Árpád fejedelem és seregei a Tiszához érkezve gázlót keresnek, hogy biztonságban átkelhessenek a folyón. Pereszka, a tót legény átvezeti őket, s fizetségül annyi földet kér a fejedelemtől, amennyit napszálltáig körbe tud járni. Kíséretének megdöbbenésére és elégedetlenségére a fejedelem állja az alkut, s Pereszka hosszú lábaival útnak indul, szaladva tűnik el a szemük elől. Alkonyatra már visszafele lohol, a magyarok már meg is sajnálják, és kiáltva hívják, hogy kanyarodjon feljűk. De Pereszka nem tud betelni a földdel, nincs lelke a kört bezárni, még egy kicsit, és még egy kicsit akar hasítani magának. Mire a fejedelem elé ér végzetesen kimerül. *„De akkor már se hallott, se látott. Mikor a nap utolsó csíkja is lecsúszott az égről, akkorra Pereszka is megállt, de úgy, hogy meg se mozdult többé. Holtan bukott Árpád lábához, megölte a fáradtság és a kapzsiság.”*

Ehhez hasonló példa van még az emberiség történetében: a világháborúknak rettenetes eredményei voltak a vesztesek, de a győztesek számára is. Miért volt a nagy pusztulás? Az ember hozta magára. A jelenben sokat hallunk a teremtet világ, a természet válságáról is: az ember belülről teszi azt még súlyosabbá.

De ne maradjunk a távolban, mert a gazdasági válság, a világban dúló háborúskodás és a nagy természeti válságok ellen nem tehetünk, vagy legalábbis nem látjuk be, hogy az a kevés is számít, amit megtehetnénk. Tekintsük inkább a mi életünket, a mi mindennapjainkat, s valljuk be: ez a szabály itt is működik. Életünk számos válságát, nehézségét, terhét mi magunk okozzuk és hozzuk ma-

gunkra. Életünkben is sokszor megnyilvánul a nagy igazság: a jó jutalmat, a rossz büntetést kap. Így van ez a személyes kapcsolatok esetében: ha jó vagy, veled is jók lesznek; ha tisztelsz másokat, téged is tisztelnek; ha meg tudsz bocsátani, neked is megbocsátanak; s ha nem, akkor neked sem.

Emellett abban is hiszek, hogy Isten úgy alkotta meg ezt a világot, hogy minden jó cselekedet előbb-utóbb jutalmat, minden rossz cselekedet előbb-utóbb büntetést von maga után; erről nem tudok vitázni, csak azt mondom: hiszem! S ez a gondolat is megerősít abban, hogy érdemes a jót választani.

Megdöbbenő minden egyes felhozott példában az, hogy a rosszat mindenki tudatosan teszi, tudja, hogy rosszat cselekszik: a farkas, Ádám és Éva, a bankár, a természetet gyilkoló ember, a világháborút kirobbantó népek ... Tudták, hogy rossz, amit tesznek, s még azt is tudták, hogy fájdalmas következményekkel fog járni. Mégis ... valami hajtotta őket tovább a szakadék felé: a farkast a telhetetlenség, Ádámot és Évát a kígyó, a bankárt, a természet ellen vétkező embert a kapzsiság, a világháborút indító népeket a hatalomvágy.

Az ősi bibliai történetben ugyan megjelenik a kígyó és az Úr mint külső szereplők, de a bonyodalom, a történet végkimenetele az ember belsejében kavargó és alakul. A történet attól csodálatra méltó, hogy a benne leírtak állandóan ismétlődnek azóta is. Amikor az embernek túl jó dolga van, túl jól megy a sora, akkor hajlamos mindent elrontani. A kígyó nem a kívülről, hanem a belülről támadó gonosz, mely hív, hogy kipróbáljuk a kalandosnak, izgalmasnak látszó rosszat még akkor is, ha komoly következményekkel fenyeget. A büntetés sem annyira az Úr műve, hanem törvényszerűen kerülnek ki a boldog paradicsomból az emberek, mert nem tudták azt megbecsülni. Belülről jött a rossz, és ennek volt következménye a kiűzetés.

Nem azokról a pillanatokról van szó életünkben, amikor véletlenül, tudatlanságból tesszük a rosszat, hanem azokról a pillanatokról, amikor tudjuk, hogy rossz, amit tenni készülünk és tudjuk, hogy fájdalomba, szenvedésbe fog bennünket vezetni. Akkor kell erősnek lenni! Akkor kell figyelni! Akkor kell ébernek lenni! S ha a telhetetlenség szólal meg bennünk, s csábít arra, hogy többet vegyünk magunknak a közösből, lássuk meg, hogy annál a többenél többet ér a megbecsülés s az önbecsülés. Ha a kígyó szólít, hogy hunyjunk szemet Isten parancsolatai fölött, s csak kényelmünkre és élvezeteinkre gondoljunk, lássuk meg, hogy a tiszta lelkiismeret többet ér, mert nélküle kényelmetlenül fogjuk érezni magunkat kényelmünkben, és nem leszünk soha kielégültek élvezeteinkben. Ha a hatalomvágy szólal meg bennünk, s hív, hogy mindent megtegyünk, hogy mások fölé kerekedjünk, akkor lássuk meg, amíg nem késő, hogy jobb, ha embertár-

saink mint testvérek állnak őszinte szívvel mellettünk, mintha szolgálként, irigykedve és gonosz szemmel alattunk lennének.

Van visszaút akkor, amikor a csábítás hív: mondj nemet neki. Mondd neki: távozz tőlem! Hogy ne kelljen majd rossz cselekedeted miatt súlyokat cipelned, ne kelljen se másnak, se magadnak kizárnia téged sehonnan, ne kelljen keseregjél, hanem a tiszta lelkiismeret könnyedségével és derűjével lehess része a jó emberek közösségének. Ámen.

KÖNYVSZEMLE

Aron Buciumeanu: *Moara și prâsnelul* [*Malom és pörgettyű*]. Bukarest, 2016, Tracus Arte Kiadó. 384.

Jelen írásunkban egy olyan, nem szokványos szépirodalmi kiadványt szeretnénk bemutatni, amely megítélésünk szerint mind témájában, mind tartalmában, mind pedig hangnemében figyelemre méltóan tárja fel egyházi és nemzeti közösségünk történelmének egy (számunkra tragikusan) emlékezetes időszakát, és az évforduló apropóján időszerű szeptét.

2016-ban látott napvilágot a bukaresti Tracus Arte kiadónál az erdélyi születésű Aron Buciumeanu román anyanyelvű szerző *Moara și prâsnelul*¹ című regénye. A regény központi cselekménye az 1916-os román betörés eseményeivel kezdődik. A zsenge korú, tizenéves fiú, Aronică szemszögéből megkomponált személyes történet az első világháború éveinek drámai eseményeit elragadó érzékletességgel mutatja be. Az események fonala végigvezeti az olvasót a nagy világégés következő évein is. A szerző a szereplők személyes életének eseményeivel hozza döbbenetesen közel az olvasóhoz a nemzetek háborújának drámaiságát és tragikumát. A regény érdekes

szervezői megoldásokkal láncolja az olvasót a sorokhoz. Az események időrendisége nem lineáris, hanem ciklikusan visszatérő. A többnyire valós tapasztalásokat elbeszélő regény meszterien ötvözi a valóságot egy kevés fikcióval. Az énelbeszélés eszköze hozzájárul a hitelesség látszatának fenntartásához. A főszereplő tizenéves kori élményeinek naplószerű elbeszélését a szerző további szereplők szemszögéből világítja meg, amely egy újabb eszköz az objektív valóság relatív voltának megmutatására, s így a regény hitelességét erősíti. A közel négyszáz oldalnyi történet izgalmas és kalandos, hadi jelenetekben gazdag, a korra jellemző pátoszos romantikával és realiztikus szemléletességgel megírt olvasmány. A regény nyelvezete választékos, de jól érthető a nem román anyanyelvű olvasó számára is. A nyomtatott szöveg is könnyen olvasható, a puha kötésű fedőlapot Alina Roșca igényes tematikus grafikája díszíti.

Az 1916-os véres események után a brassói Andrei Șaguna Kollégium² bezárása miatt Aronică, a tizenhárom

¹ Magyar fordításban: *Malom és pörgettyű*

² Ma: Colegiul Național Andrei Șaguna, Brassó

éves kocsoláti román legényke tanári közbenjárásra Székelykeresztúrra kerül, az unitáriusok vidéki tanodájába³ negyedik diákként. A történelmi események és az akkori társadalmi közhangulat szemszögéből nem túlságosan meglepő, hogy a főszereplő egy bentlakási verekedésbe keveredik, amelynek oka a nemzetiségi különbség és a kamaszos virtusból fakadó impertinencia. Az incidens után jelenik meg a diákok között egy huszonkét éves magyar katonatiszt, aki egyenesen az olasz frontról, a harcok sűrűjéből került haza, és a keresztúri Unitárius Főgimnáziumban katonaként készül befejezni középiskolai tanulmányait, és megszerezni az érettségi oklevelet. A főszereplő által „legkedvesebbnek” mondott új osztálytárs, Szabó Árpád szobafelelősként védelmébe veszi a kissebségiként kezelt és esetenként a szobatársak által lekezelt, Bocskoréanunak csúfolt legényt. Az elragadó jellemű ifjú Szabó katonatiszt egymagában is megszemélyesíti az erdélyi magyarság monarchiabeli nemzeti katonai ideálját. A „Ferenc Jóska katonája” egyenes jellemű, eszes, kötelességtudó, önfeláldozó, mértéktartó stb., ugyanakkor személyes tragédiájában leképeződik a trianoni döntés magyarokat sújtó nemzeti tragédiája is.

³ Akkor: Unitárius Főgimnázium. Ma: Berde Mózes Unitárius Gimnázium, Székelykeresztúr

Mindkét főszereplő, Aronică és Árpád története is tele van ellentmondásokkal. A cselekmény forgatagában szembesül az olvasó azzal, hogy a makulátlan jelleműnek bemutatott Árpád gyilkossági kísérlet elkövetése miatt került a seregbe, amit megözvegyült édesanyja román udvarlója ellen felindulásból követett el. Árpád tragikus története ugyancsak egy személyes naplón keresztül kínálja a cselekmény egy párhuzamos perspektíváját. Szabó Árpád hadnagy, majd katonai ügyész személyes naplója gyakorlatilag beépül a regénybe, így bizonyos események ismételtén, de más szemszögéből is megjelennek.

Miközben apja az olasz fronton védi a monarchiát, addig itthon a tizenkét éves Aronică 1916-ban belesodródik a román csapatok és a császári hadsereg között dúló harcokba, segíti a román katonákat a betörés rendjén. A sors iróniája, hogy éppen ezen kudarcos betörés következtében kerül át Brassóból a székelyföldi magyarok közé iskolába. Ugyanezt a történelmi kontextust egy harmadik szemszögéből is, a főszereplő apjának elbeszéléséből is végigkövethetjük, aki erdélyi románként tisztí rangban harcol a császári hadseregben. Naplószerű visszaemlékezésén keresztül a monarchia széthullásának és a fegyverletételnek zavaros napjai elevenednek meg a galíciai fronttól, a melegében létrejött Csehszlovákián át, a szászvárosi román hadiszálláson szervezkedő Iuliu

Maniu irodáján keresztül egyenesen a hazai tájakig, a székelykeresztúri Unitárius Főgimnázium igazgatói irodájáig, ahol Pap Mózes⁴ igazgató szelíd és kimért jellembeli vonásai tűnnek ki.

A regény több fejezete kelti életre a száz évvel ezelőtti keresztúri unitárius alma mater hangulatát, az 1914-ben használatba adott Pákei-féle új épületével, a nem kifogástalan bentlakási körülményekkel, a háború okozta anyagi nehézségekkel, a kedvező színekben felemlegetett korabeli oktatói személyzettel. Kedves szavakkal emlékezik meg a szerző/főszereplő a humanista műveltségű klasszika-filológusról, a higgadt és bölcs megjelenésű Pap Mózes igazgatóról, továbbá dr. Szolga Ferenc természetrajz–földrajz szakos tudós tanárról, Nagy Lajos rajztanárról és dr. Borbély Ferenc görög–latin–magyar szakos tanárról.

A hatásos háborús regény nem nélkülözheti a romantikus szálakat sem. A szerző ügyesen építi be a cselekménybe a mélylélektani vonatkozású szülő–gyermeki viszony részleteit, a beteljesületlen szerelmi vonzódásokat és a tragédiához vezető személyes kudarcokat. Finom színezetet hoz a cselekménybe az olaszországi rendházfőnök Letiția nővér karaktere, de még inkább az összes, romantikára éhező egyenruhás férfi kedvence, Iakobi Pi-

roska, az alig nagykorú, mindenkit elbűvölő tanárnő, a tüneményes vörös-keresztes önkéntes.

A szerző 1904-ben született a Brassó megyei Kocsoláton, abban a színromán faluban, mely a Fogaras vidéke és a Szászföld határán, Kőhalom vonzaskörében, az Erdővidék szélén fekvő Olthévíz szomszédságában található. Az 1991-ben elhunyt szerző Brassóban, az Andrei Șaguna Kollégiumban, majd Székelykeresztúron, az Unitárius Főgimnáziumban végezte középiskolai tanulmányait. 1930-ban a bukaresti Állategészségügyi Egyetemen szerzett tudományos doktori fokozatot. Házassága révén az olténiai Szörénytornyán⁵ telepedett le, ahol haláláig lakott. A második világháborúban a román hadseregben tüzértisztként szolgált, egy súlyos sérülés következményeként századosi rangban vonult nyugállományba.

A szerző második világháborús sérülése és kórházakban eltöltött kálváriája a regény kerettörténetét képezi. A könyv első fejezetében a sebesült bonyodalmas és szenvedéssel teli frontról való hazajutásáról olvasunk, míg a regény végén a műtéti delírium állapotában vizionált párbeszéd bontakozik ki a sebesült katona és a Ciucure nevű lova között, ami finoman Orwell Állatfarmjára emlékeztet.

⁴ 1901–1920 között az iskola igazgatója. Igazgatósága alatt épült az iskola újabbik, korszerű épülete, 1914-ben.

⁵ Monarchiabeli magyar elnevezése a településnek. *Románul*: Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți

A szerző 44 éves irodalmi munkássága során inkább lírai alkotásaival tűnt ki. A 70-es években megírt, majd 1985-ben újraserkesztett regény kéziratban maradt meg a Buciumeanu család tulajdonában. A kézirat végül a szerző fia, Buciumeanu Dan Sebastian gondozásának köszönhetően öltött nyomdai formátumot, és jelent meg, nem véletlenül a tartalomban megjelenő történelmi események századik évfordulójára. A könyvet a 2016-os bukaresti Bookfesten, továbbá több erdélyi városban is bemutatták. A regény egy román nyelven is olvasható, magyar öntudatú emberben sajátos gondolatokat és érzéseket szólaltat meg. A szerző őszinte és egyenes beszéddel közli mondanivalóját, és mutatja be nemzeti érzéseit, de erőteljesen törekszik hűnek maradni a kulturális sokszínűségében gazdag erdélyi neveltetéséhez. Nyíltan bírálja a képmutató, román nemzeti szempontból igazságtalan, romlott és méltatlan monarchiát. Egészséges román nemzeti öntudattal élte a saját népe nemzeti törekvéseit, és kellő mértéktartással beszél a román–magyar nemzeti érdekütközésekről, de figyelemre méltó, ahogy érteni és átérezni látszik a vesztes oldalon ragadt és tragédiába sodort erdélyi magyarság helyzetét.

A főszereplő/szerző műveltséghez és kultúrához vonzó emberként mutatja meg magát. Pacifista, aki őszintén szereti saját nemzetét, megveti az esztelen öldöklést, elítéli a háború ember-

telenségéből fakadó szenvedést, értelmetlennek látja a személyes ambícióknak alárendelt, nemzeti színekbe burkolt lelketlen háborút. A regényben különböző nyelvű gondolatok, utasítások, parancsszavak, dalszövegek, versek, katonai rangfokozatok megnevezései sorakoznak, hol magyarul, hol németül, de oroszul, olaszul, lengyelül és latinul is. A többnyelvűség színes szövege mögött a történelem vihara, a korabeli erdélyi kultúra húzódik meg. Ha az idézett mondatok, szövegek esetenként nyelvtanilag helytelenek is, az olvasó elnéző lehet, hiszen a szerző törekvése éppen az, hogy kiemelje: a kulturális sokszínűségből adódó értékek és nehézségek teszik olyan sokrétűvé, bonyolulttá és egyáltalán nem egyszerűvé ezt a történelmi korszakot. A regény eredeti nyelvétől eltérő szavak és szövegek fordítása lábjegyzetben jelenik meg, ami nagy segítség annak az olvasónak, aki nem beszél a korábban felsorolt három-négy idegen nyelvet a román mellett.

A regényszövegre többnyire nem jellemző a nemzetieskedő győztes retorika, és nélkülözi a sovén-nacionalista kollektív bűnösségi kliséket is. Sőt mondhatjuk, hogy lehetőség szerint igyekszik kiemelni a nemzeti erényeket: a németek katonai hatékonyságát, a szászok munkabírását, a magyarok elkötelezettségét, az oroszok hősiességét stb. Amikor a történet fonala megérkezik a román nemzeti diadalokhoz, nem fedezhető fel a diadalittasság

hangja, csupán tömondatok közlik a tényeket. az 1918-ast és 1944-est egyaránt, hiszen végül is a történelem győztesek által megkomponált verzióját ma már mindenki ismeri. A szerző azonban nem a közismert történelmet akarja újramondani. A személyes tör-

ténetek, tragédiák vagy sikerek és beteljesülések más ízet, más kontrasztot adnak a hivatalos történelemnek, és a kíméletlen háború végén talán túl kevesek fürdőzhetnek az oly nagyon várt békét hozó győzelem mámorában.

Lakatos Sándor

Oláh Sándor: *Kényszerek–Tanúságtevők. Történetek a legrosszabb évszázadból.* Csikszereda, 2016, Pro-Print Könyvkiadó. 335.

Az egy interjút, három könyvismertetőt és hat esettanulmányt tartalmazó kötet vizsgálódásának középpontjában – amiként arra a cím is utalni kíván – az emberiség történelmének a *legrosszabb évszázad*aként aposztrofált 20. század áll.

A korszak eseményeinek kutatása során Oláh Sándor szándékosan fordult a mikrotörténetírás módszeréhez. Konceptiója szerint ugyanis az egyéni élettörténetek és kisközösségek sorsának tanulmányozása több szempontból is hasznos információkat szolgáltat a társadalomkutatás számára: új értelmezési lehetőségeket és tapasztalatokat nyújt egy adott történelmi korszakról, kritikai összehasonlításra teremt lehetőséget, árnyaltabb és teljesebb képet mutat a hatalom, illetve az annak alávetett egyén és kisközösség viszonyáról, a nagy történelmi eseményeknek az utóbbiak életmódjára és magatartására gyakorolt hatásáról.

A kötetben olvasható tanulmányok mikrotörténeti vizsgálódásának helyszíne a falusi (Homoródalmás), il-

letve a városi környezet (Brassó), alanyai pedig a külső hatalmi hatásoknak/kényszereknek kitett társadalom különböző csoportjainak a tagjai: földműves, kisiparos, gyári munkás és értelmiségi.

A tanulmányok egy jelentős részének forrásanyagát a személyes jellegű dokumentumok (visszaemlékezések, naplók, levelek) és életpálya-interjúk képezik. A forrásalkalmazás mögött – akár csak a módszertani kiválasztás esetében – szintén céltudatos döntés húzódik. Oláh Sándor a tárgyilagosabb ábrázolás érdekében törekedett olyan dokumentumokat is megszólaltatni, amelyek nem a hatalom intézményeiben keltek, vagy nem ezekhez lettek címezve. Szükségét érezte annak, hogy az állami hatóságok által termelt, nem egy esetben torz információkat közvetítő dokumentumokat olyan forrásokkal vesse össze, amelyek más közegekben jöttek létre, és amelyek ebből fakadóan a hatalom látószögétől eltérő módon láttatták a kutatóval ugyanazt a vizsgálat alá vetett történelmi jelenséget, eseményt.

A szerző vallomása szerint a tanulmánykötet a történelmi múlt ábrázolásán, ismertetésén kívül az „emlékezet-könyv” szerepét is be kívánja tölteni, mégpedig azért, hogy: *„ezek az élettörténetek ne tűnjenek el nyomtalanul a történelem süllyesztőjében. Ne merüljenek feledésbe a meggyötörtek, megkínzottak, üldözöttek, vagy az erőszak enyhébb formáival uralom alá hajtottak, a diktatórikus uralomgyakorlásban szoros függőségi viszonyokba vetettek története, de a hóhéroknak segítőik története is maradjanak fenn! Hátha kevesebb rosszra lesznek kaphatók a későbbi nemzedékek.”* (6.)

A könyvben olvasható írásokat tartalmilag a következő öt kategória szerint csoportosíthatjuk: Az első csoport a patriarchális falu társadalmi és gazdasági viszonyainak az átalakulását és az ez által gerjesztett társadalmi mobilitás motivációs mozgatórugóit ismerteti, a második csoport a szocialista államhatalom/állambiztonság és egyén közötti kapcsolatok, viszonyrendszerek különböző aspektusait tárgyalja, a harmadik az egyén és kisközösség első világháborúval kapcsolatos élettapasztalatait, a negyedik az élet-térváltás és társadalmi helyváltoztatás feszültségekkel járó, megterhelő és hiányérzetet keltő folyamatát, az ötödik pedig az emlékezet közösségi identitásformáló szerepét.

Mivel a kötetben szereplő írások szerkezetét az időrendi sorrend szabja meg, ezért ismertetőnkben mi is ezt az

alapelvet fogjuk követni, esetenként jelezve, hogy a szóban forgó munka az általunk felállított osztályozásnak melyik csoportjába sorolható be.

Az első tanulmány (*Kényszerek és vágyak. Egy eltűnt életforma nyomában*) a 20. század eleji népeségmozgás kérdésével foglalkozik, és arra keresi a választ a század elejétől 1940-ig terjedő időszakra vonatkozóan, hogy a falusi környezetet (Homoródalmás) elhagyó szolgáltatók (cselédek) hogyan éltek meg az addigi életkeretükből való kilépést. A tanulmány szerint a falu népességének városba (Brassó) való áramlását több, egymással szoros kölcsönviszonyban álló tényező befolyásolta: a városi civilizáció és a kapitalista viszonyok falusi közegbe való benyomulása, a birtokaprózódás, a szerény jövedelem kiegészítése, valamint a patriarchális társadalmi viszonyokból való kitérésnek a vágya. A városba történő kilépés nem okozott megrázkódtatást a falu világát elhagyó személy életében. A kilépőt nem sokkolta az idegen környezet, mivel ez a létforma életükben csak átmeneti, ideiglenes jellegű esemény volt, amit abból a tudatos megfontolásból vállaltak, hogy *„oda visszatérve foglalják el a helyi társadalmi térben az őket (szerintük) megillető helyet.”* (21.) Vagyis végső soron a szolgálat egy átmeneti cselekvési stratégiaként működött, és az egyén és a család társadalmi pozícióinak a megerősítését, felemelését célozta meg. A társadalmi elismertség

megszerzésének eszközeként szolgált azáltal, hogy a tekintély alapját képező földbirtokot/anyagi helyzetet a városban való szolgálás által lehetett a leghatékonyabban gyarapítani. Az értelmiségi körök káros jelenségnek tartották a szolgálást, azonban a tanulmányban megszólaltatott interjúalanyok mindegyike sikeres társadalmi tapasztalatként emlékezett a szolgálásra, amelynek mind ismereti, mind pedig anyagi eredményeit egy egész életre kiterjedően fel lehetett mutatni. Érdekességként említendő még meg, hogy az első világháborúig a városba vándorló szolgálok tekintélyes hányadát a lányok tették ki, a férfiak városba történő áramlása a két világháború közötti időszakban vált általános tendenciává.

A kötet második esettanulmánya (*A nagy háború alulnézetből*) az első világháborút tárgyalja lélektani szempontból, az egyén szemszögéből, azt, hogy az egyén miként élte meg a háború borzalmait, a háborús erőszakot. Homoródalmásról származó levelek, tábori levelezőlapok, hadifogságban készült feljegyzések, emlékezések, szóbeli közlések alapján a szerző teljesen új perspektívában kívánja láttatni az első világháborút. A felsorolt források segítségével nem a hadi események rekonstrukciójára törekszik, hanem a cselekvők, szereplők gondolat- és érzelmvilágába behatolva azt próbálja az olvasó elé tárni, hogy mit jelentett a háborús tapasztalat a székelyföldi csa-

ládok számára, mit jelentett a bevonuló, fronton szolgáló katonának. A háború a falu történeti emlékezetében egy fájdalmas eseményként őrződött meg, ezzel együtt azonban mind a család, mind pedig a bevonuló katona elfogadta a haza és a nemzet védelmének szükségszerűségéeként. A háború hatása közvetlenül és súlyosan érintette a családok életét, mivel hosszabb vagy rövidebb időre megszüntette az élő kapcsolatot a házasársak között azáltal, hogy a hadba vonuló katonát kiszakította előbbieknél a köréből. A távollétből fakadó bizonytalanságot, veszélyérzetet, elkeseredést és keserűséget tetőzte, hogy a bevonuló katonában a család a legfőbb gazdasági irányítót és munkaerőt is elveszítette. A családok szétszakadásának eredményeként felvirágozott az írásbeliség, a levél a földrajzi távolságokat átívelő kommunikáció eszközévé vált. Az információt közvetítő eszközön kívül a levél azonban érzelmi töltetet is tartalmazott: reményt adott, vigasztalást nyújtott, áthidalta a térbeli és időbeli távolságot, az elveszített világot és személyt valósággá tette a levelező személyek számára. A katona számára a háború negatív érzések egész sorozatát jelentette: egyfelől folyamatos létbizonytalanságot, fenyegetettséget, reménytelenséget, másfelől pedig állandó aggodalmat a család miatt. A bizonytalanságban a katona számára erős érzelmi kapaszkodót és lelki töltetet jelentett a család szeretete, a hazaszeretet és nem

utolsó sorban a vallásos hit, az isteni gondviselésbe vetett bizalom.

A tanulmány érinti a hadifoglyok és a háború alatt a hátszágban maradtak életkereteinek kérdését is. A hadifoglyok számára a szerző szerint a legnagyobb terhet a feleslegesen, üresen eltöltött időnek a legyőzése jelentette, amit írással és alkotással próbáltak leküzdeni. A hátszágban a két legmegrázóbb élményt a hadba vonult családtag elvesztése és Románia hadba lépésével a háború borzalmainak a közvetlen megtapasztalása képezte. A családtag elvesztése esetében a gyász és megrázkódtatás érzését növelte a test hiánya, az ismeretlen sírhely, valamint az elhalálozás okának az ismeretlensége, azaz hogy a harctéren elesett katonának szenvedett-e vagy sem a halál pillanatában.

A háború befejezése „keserédes” élményt jelentett a vizsgált homoródmalmási közösség számára, mivel a hazatérés, a viszontlátás öröme megzavarta az a szomorú végkifejlet, hogy a súlyos harctéri áldozatvállalás hiábavalónak bizonyult, mivel az ország összeomlását nem volt képes megakadályozni.

A patriarchális falu társadalmi és gazdasági viszonyai átalakulásának egy sajátos jelenségét tárgyalja az *Aki új utat tör, azt gaz és tüske várja* című tanulmány. Az Antonya Dénes „cserép- és téglakészítő” feljegyzéseire épülő esettanulmányban arról olvashatunk, hogy a 20. század közepén,

kisvállalkozások formájában, a hagyományőrző falu világában is megjelentek a prekapitalista gazdasági képződmények. A tanulmány szerint a gazdasági egységek megalakulásának háttérben elsősorban nem anyagi/gazdasági, hanem sokkal inkább az egyéni lelkialkatból származó motívációk játszottak közre. Vagyis a falusi környezetben megalakuló kisvállalkozások mögött olyan egyének álltak, akik fogékonyak és nyitottak voltak az újításra, akiket ösztönözött az alkotási vágy, és gazdasági önállóságra, illetve biztonságra vágytak. Mivel a cserép- és téglakészítő műhely teljesen újszerű gazdasági vállalkozásnak számított, ezért a hagyományőrző falu kezdetben megvetette és kirekesztette Antonyát. Az 1937-ben elindított vállalkozás sorsának alakulásában meghatározó szerepet játszottak a tágabb gazdasági, politikai és társadalmi viszonyok. A harmincas évek végén kedvező gazdasági körülmények között virágzásnak induló vállalkozás fejlődését először a háború akasztotta meg, majd az a szocialista hatalom, amely végül a felszámolás ítéletét is meghozta azzal, hogy a cserép- és téglakészítő műhelyt államosította. A szocializmus ennek a történetnek az olvastában tehát nem a falu gazdasági viszonyainak a fejlődését ösztönözte, hanem ellenkezőleg, felszámolt egy olyan termelőegységet, amely a gazdasági fejlődés alapját képező vállalkozói, termelői szellemiséget erősíthette volna.

Az *Életformaváltás Székelyföldön a szocializmus korában* című tanulmány azt a köztudatban tévesen beépült nézetet árnyalja, mely szerint a szocializmusban tömeges méretekben lezajlott urbanizáció egy fentről irányított folyamat végeredményeként jöhetett létre. A szerző szerint a vidéki lakosság „mobilitáskészsége nem a szocializmus makrotársadalmi változásaira adott mechanikus, előzmények nélküli válasz volt” (111.), mivel már ezt megelőzően szokásban voltak azok a mezőgazdaságot és állattenyésztést kiegészítő, mellékjövedelmet biztosító tevékenységek, mint a városi szolgálat/cselédkedés, az időszakos ipari munkavállalás, a mezőgazdasági szezonmunka, az erdőmunka vagy a népi kézműipari mesterségek. A hagyományos keretből való kilépés már a szocializmus előtt létező valóság volt, és a közösség tagjai között folyó versengés, feltörekvés, felemelkedés, státusharc is motiválta. A szocializmus idején zajló kilépés mindössze abban tért el a korábbi időszakok mobilitási szokásaihoz képest, hogy az már nem ideiglenes, átmeneti, hanem állandó volt, mivel egyfelől a város megteremtette a befogadás feltételeit, másfelől pedig a kollektivizálás azzal, hogy megszüntette a falusi családi gazdaságok termelői funkcióit, lényegében felszámolta a hazatérés bázisát. Az életformaváltás nehezen ment végbe, mivel a család „utánanyúlt” az életmódot változtató egyénnek, próbálta annak életútját to-

vábbra is befolyás, irányítás alatt tartani. Az életformaváltás azok esetében volt teljes, akik távolszaktak a kibocsátó falutól. A városba való beilleszkedésben fontos szerepet játszott az a kapcsolati hálózat (rokon, ugyanazon faluból származó személy stb.), amely az újonnan érkező számára biztosítani tudta az integrációhoz szükséges információkat és kapcsolatrendszert. A faluról városra költöző személyeket a takarékoság, a magas teljesítménymórral, a tanulási készség, a feltörekvési szándék és a biztonságra törekvés jellemezte. A tanulmányt két életinterjú követi illusztrációs szándékkal.

A Füzi László könyvéről (*Világok határán*) írt ismertetés ugyancsak a társadalmi mobilitás tárgykörébe sorolható, és a szerző személyes vallomásának ismertetésén keresztül a recenzens az egyéni életsorsnak az élettér és társadalmi helyváltoztatással járó nehézségeire, valamint a „kiszakadás” feszültségekkel terhelt folyamatára reflektál. Oláh szerint: „Füzi László könyve hiteles »társadalomtörténeti beszéd«, saját múltjához való személyes viszonyának elbeszélésével vette a »legteljebb bűcsút« régi világtól, a maga helyét keresve a széles sodrású társadalmi, kulturális folyamatban, amelynek részese és megfigyelője volt.” (170.) A kötet olvasása által a: „megélt tapasztalatok hiteles dokumentumát ismerhetjük meg, amelynek szélesebb perspektívába helyezhető társadalmi érvényességéhez, e társadalmi helyváltoztatás tapasztala-

tának – társadalomtörténeszeket izgató – reprezentativitásához nem fér kétség.” (170.)

A szocialista hatalom és egyén viszonyát négy egymást követő írás taglalja.

Kurkó Gyárfás életpályája: társadalomtörténet-írásunk kihívása című problémafelvető írásában Oláh arra hívja fel a kutatók figyelmét, hogy az egyén szocializációja döntő hatással bírhat egy-egy személy közéleti szerepvállalására, és arra, hogy miként viszonyul egy olyan társadalom-politikai rendszerhez, ideológiához, amely az egyén teljes alávetettségét tűzte ki célul. Kurkó életútjának, közéleti tevékenységének átfogó és tárgyilagos feldolgozása ilyen perspektívából rendkívül hasznos volna, mivel közelebb vezetne a kor társadalmi-politikai viszonyainak, mindenekelőtt a kommunista hatalmi rendszer kiépülésének, működésének, társadalom feletti uralomgyakorlásának a mélyebb megismeréséhez, hozzájárulna a sokrétű, árnyalt társadalomtörténeti tudáshoz.

Az *Egy „demokratikus magatartású pap” az ügynökhálózatban* esettanulmány az ügynökké válás folyamatának rendkívül szövevényes és bonyolult folyamatát és motivációs hátterét tárja az olvasó elé. Kiváló ábrázolása egyfelől azoknak a módszereknek, amelyekkel az államvédelmi szervek az uralmi viszonyok fenntartását biztosító hatalmi gépezet/informatori hálózatot kiépítették, másfelől pedig annak az er-

kölcsileg mindenképpen vitatható életstratégiának, amelynek a segítségével a hatalom hálójába került személy nem csak, hogy sikeresen hártotta el az élete kompromittált fejezeteiből fakadó veszélyeket, hanem azt szakmai karrierjének a javára is tudta fordítani. Izsák Vilmos unitárius lelkész ügynöki életútjának feldolgozásában a szerzőt nevelő szándék is vezérelte, célja megakadályozni az emlékezés segítségével, hogy a hóhérok és az áldozatok közötti különbség feledésbe merüljön, és ezáltal újrateremtődjön a rossz lehetséges visszatérésének a feltétele. Izsák „ügynöki pályájának” alakulása mellett a tanulmány második része az informátor által termelt jelentések társadalomtörténeti szempontú forrásértékének a jelentőségére hívja fel a figyelmet néhány, az ötvenes évek elejéről származó reprezentatív dokumentum segítségével.

A Pálfi Géza katolikus tanár és pap megfigyelés-történetét feldolgozó kötettről (*Egy megfélemlítés története*) írt könyvismertető ugyancsak a hatalom és egyén közötti viszonyt a kérdését érinti. Oláh szerint a könyv nem csak „megfigyelés-történet”, hanem „megfélemlítés-történet” is, mivel hiteles képet nyújt arról, hogy miként működött a hatalom annak érdekében, hogy engedelmességre, alávetettségre kényszerítse a társadalmat, ugyanakkor megrendítő sorstörténet is, a hatalom és a szabadságra, autonóm egzisztenciára törekvő egyén közötti egyenlőtlen

harcnak egy megrázó példája, kordokumentuma.

A *Büntetett nyílt beszéd Erdélyben, 1960–1963* című tanulmány szintén az áldozat szemszögéből mutatja be a hatalom és egyén közötti kapcsolatot. 1956-ot a hatalom a politikai ellenfelek és a szocializmussal szemben ellenálló társadalmi csoportok elhallgattatására, a pozícióinak a konszolidálására használta fel. Ennek a hatalmi törekvésnek, külső kényszerhatásnak esett áldozatul Bencze Gyula homoródalmási cipész is, akit hét év javítóbörtönre ítétek rendszerellenes, nacionalista megnyilvánulásokért. Bencze megfigyelési dossziéjának feldolgozása nemcsak az elnyomó hatalom működési mechanizmusainak a megismerése miatt tanulságos. Az őt feljelentő informátorok személyes felelőssége mellett a tanulmány arra az alternatívára is rámutat, hogy a hatalom kényszerítő nyomása ellenére is lehetséges volt az egyén számára az erkölcsi integritás megtartása. Szabadulása után Bencze Gyula ugyan aláírta az állambiztonsági szervekkel való együttműködési nyilatkozatot, a gyakorlatban azonban nem végzett informatori tevékenységet, mi több, 1967-ben kategorikusan megtagadta az együttműködést.

A Szabó Gyula munkásságának két kiemelkedő művére (*Képek a kutyaszorítóból*, *Gondos atyafiság*) vonatkozó értékelések (Szabó Gyula zárszámadása, *Közelitések az életműhöz; 60 éve jelent meg a Gondos atyafiság I.*

kötete. Lövétei Lázár László beszélgetése Oláh Sándor társadalomkutatóval) az értelmiségi (írók) szocialista hatalomhoz való viszonyulását, valamint a falu kollektivizálás általi átalakulásának a folyamatát ismertetik. Oláh szerint Szabó szóban forgó művei a közelmúlt kutatói számára alapmunkák, mivel a kordokumentum valóságával ábrázolják a kényszerű kollektivizálás által a falu gazdasági és társadalmi életében beinduló társadalmi változásokat.

A *Képek a Kutyaszorítóból* című monumentális dokumentumregényével Szabó Gyula – a recenzens szerint – „kimondatlanul is szembeállt azokkal, akik szeretnék mihamarabb elföldelni azt a kort, amelyben megalkuvásokra, ma nem szívesen vállalt cselekedetekre kényszerültek, vagy erre önkéntesen vetemedtek.” (312.) Szabó Gyula életművének csúcspontjai (*Gondos atyafiság*, *Gólya szállt a csűrre*, *Képek a Kutyaszorítóból*) dokumentum jellegük, és reális történelemábrázolásuk miatt, a „*legsúlyosabb érvek mellett, hogy a társadalmi méretű szenvedés, kiszolgáltatottság, nélkülözésekkel telt hosszú esztendő, kirekesztettségek, megaláztatások keservei nem hullhatnak ki a közösségi emlékezetből. E művek a fogyasztás uralmának jelen korszakában, a fenyegető társadalmi amnézia árnyékában nélkülözhetetlenek, ha meg szeretnénk szilárdítani, és fenn szeretnénk tartani a reális alapokra építő, kollektív társadalmi-történelmi önazonosságunkat.*” (312.)

A kötetet záró tanulmány (*Közöségi emlékezet a történelmi időben*) az emlékezet tudásközvetítő és identitásformáló szerepét tárgyalja. A patriarchális társadalmakban az emlékezet a tudás átörökítésének volt az eszköze. Az emlékezetnek ez a képessége a közösségi identitásképzésnek is fontos elemévé vált. A szerző szerint korunk emlékezési „ritusai” a közösségi identitásképzésnek és -keresésnek a megnyilvánulási formái, az identitás újjáteremtésének az eszközei azáltal, hogy az emlékező közösség kapcsolatba lép a kollektív öntudatot formáló történelmi múltjával.

Ha a kötet jelentőségét szeretnénk értékelni, akkor mindenekelőtt a források elemzésének a módszertanát kell megemlítenünk. Oláh Sándor a mikrotörténetírás segítségével ugyanis olyan új eredményeket, ismeretanyagot hozott be az erdélyi magyar társadalomkutatásba, amelyek eddig teljesen ismeretlenek voltak. Teljesen új szempontú vizsgálódása arra inti a korszak tanulmányozásával foglalkozó

kutatókat, hogy az emberi magatartásoknak és tapasztalatoknak, illetve közösségi viszonyoknak a megismerése nélkül a történelmi múltról alkotott megismerésünk sok esetben hiányos, elnagyolt képet mutathat.

A szerző érdemei között, a szakirodalom ismerete mellett, meg kell említenünk azt az éles elemzői képességet is, amely a források vizsgálata rendjén minden egyes alkalommal megmutatkozik. Ugyancsak a kutató erényei közé sorolható a tanulmányozott téma iránti magas fokú empátia, alázat, nem utolsósorban pedig a tárgyalt téma kibontásának, bemutatásának a módszere.

Azok számára, akik választ szeretnének kapni arra a kérdésre, hogy miért is nevezik a huszadik századot az emberiség legrosszabb évszázadának, vagy el szeretnének mélyülni ennek a korszaknak az árnyaltabb, tárgyilagosabb megismerésében, Oláh Sándor könyve elolvasandó alapmunkának számít.

Pál János

Enyedi György prédikációi, 1. (67–99. beszéd) 2. Kolozsvári Kódex, Marosvásárhelyi Kódex, Sárospataki Kódex, Conciones vetustissimae. S. a. r., az előszót és a jegyzeteket írta Lovas Borbála, Budapest, 2016, MTA-ELTE HECE – Magyar Unitárius Egyház. 450.

Nem csupán hiánypótló, de a kora újkori magyar nyelvű kegyességi- és prédikációirodalommal foglalkozó szakma számára alapvető és új kutatási irányokat meghatározó kiadványt ve-

hetünk kezünkbe Lovas Borbálának köszönhetően, aki az MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport munkatársaként egyszerre tudományos és élvezhe-

tő formában adta közre Enyedi György (1555–1597) bonyolult szövegghagyományával és filológiai kihívásokkal terhelt beszédgyűjteményének harmadik részét, egy tervezett teljes körű kritikai kiadás-sorozat első köteteként.

A vállalkozás vitathatatlan érdeme, hogy a kivételes filológusként, a 20. századi bibliatudományok eredményeit is megelőlegező egzegétaként és a Dávid Ferenc halála utáni megosztott unitárius egyház egységes teológiai leltéteményeseként is megszólalni tudó püspök prédikációit mintegy 320 év után először közli nyomtatásban, eleget téve a régi magyar irodalommal foglalkozók szakmai fórumain és konferenciákon rendre előkerülő számonkérésnek, miszerint minden beható szövegvizsgálatot filológiai munkálatokkal és a nehezen hozzáférhető szövegek közzétételével kell megalapozni. Lovas Borbála esetében Enyedi prédikációinak feltárása, kontextusba helyezése és tudományos vizsgálata párhuzamosan zajlik, ám ez a párhuzamosság egyáltalán nem magától értetődő, ha tudatosítjuk, hogy Báthory István 1572-es cenzúrarendeletétől kezdve az unitárius irodalom néhány munkától eltekintve kéziratosságba kényszerült, és a református fejedelmek Bethlen Gáboron keresztül I. Rákóczi *dési complanatió*jáig mindent meg is tettek annak érdekében, hogy ez így maradjon. Ennek következtében a prédikációirodalom szempontjából csupán Dávid Ferenc 1569-es kötete és Enye-

dinek mára elveszett, 1592-es Hunyadi Demeter felett tartott halotti beszéde látott napvilágot nyomtatásban. A szerge di munkacsoportnak köszönhetően a kézirat os anyagról ugyan rendelkezünk katalógussal, azonban a nagyrészt Kolozsváron és Marosvásárhelyen található kötetek szisztematikus és akkurátus rendszerezése a mai napig várat magára, így a kutatóknak egye gy munka feltárása és kontextusba ágyazása már önmagában is tetemes időt és erőfeszítést igényel. Enyedi néhány beszédét már Horváth Cyrill, Kanyaró Ferenc, illetve Boros György is közölte a 20. század elején. Később Balázs Mihály és Káldos János szerkesztésében jelent meg kilenc beszéd az *Enyedi György válogatott művei* című 1997-es kiadványban. Hubert Gabriella 2004-es *A régi magyar gyülekezeti ének* című könyvében szintén közöl egy beszédet, és Szelestei Nagy László is megjelentetett egyet a 2005-ös *Régi magyar prédikációk, 16–18. század* című szöveggyűjteményében. A szerkezeti egységeket átfogóan bemutató, teljességre törekvő és a szerkesztői szándékot is figyelembe vevő kritikai jegyzetekkel ellátott kiadás azonban még nem készült, így a tematikai és strukturális elemzések sem valósulhattak meg a szélesebb kutatóközönség számára. Lovas Borbála azonban lehetővé teszi, hogy az újabb kora újkori prédikációirodalomról átfogó képet adó kutatás figyelme immár az unitárius felekezetre is kiterjedjen, és az alap-

vetően nyomtatott irodalmat vizsgáló szakma a kéziratok irodalom felé forduljon. Főként mivel Enyedi beszédei a korszak egyik leggazdagabb prédikációs korpuszát képezik, mely méltán mérhető Pázmány Péter, Bornemisza Péter, Telegdi Miklós vagy Káldi György gyűjteményeihez.

A kötetet egy visszafogott előszó nyitja, melyben a közreadó lényegre törően összegzi eddigi példás alapos-sággal végzett filológiai kutatásának eredményeit a tetemes szöveganyag rendezésével kapcsolatban, ugyanis az 1592 és 1597 között keletkezett 214 beszédből 130, a variánsokkal együtt 204 prédikáció másolatát huszonegy 16–17. századi kódex őrizte meg, melyek közül csupán tíz magyar nyelvű maradt ránk. E tíz kötet átfedéseket is tartalmazó anyaga szolgál a kiadás alapjául. Mindez jól érzékelteti a munkák korabeli népszerűségét is. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy Enyedi vagy egy későbbi redaktor a beszédeket hét, egyenként 33 munkát tartalmazó *triacas*-ba és azzal párhuzamosan futó *centuriák*-ba rendezte, mely utóbbi a $3 \times 33 + 1$ -es számszimbolikán alapuló képlet érvényesítésével jöhetett létre. A hat teljes és egy töredékes *triacas* nem a zárt 33-as kompozíción, hanem annak ciklikus ismétlődésén alapul, mely egyedi invenciót mutat a kora újkori prédikációs gyűjtemények körében. A vizsgálatok és a szövegkiadás párhuzamosságát érzékelteti, hogy jelen kötet a 2. Kolozsvári Kódex (Ms.U. 737/2)

anyaga alapján az első *triacas* munkáiként került volna kiadásra, ám Lovas Borbála a híres *Explicationes...* 1619–20-as magyar fordításának egyik prédikációkra történő hivatkozása alapján megállapította, hogy az a harmadik *triacas* anyagát tartalmazza, így több, az eddigi szakirodalomban felmerülő kérdés és ellentmondás is megválaszolásra került. Az immár újrarendezett szerkezetet és a beszédek hagyományozódását pedig egy roppant tömör, mégis érzékletes táblázat tárja elénk. (14.). E sorozat első kötete tehát a 2. Kolozsvári Kódex (1664, Torockó), a Sárospataki Kódex (17. század közepe), a Marosvásárhelyi Kódex (17. század második fele, Sinfalva, Tordatúr, Kide) és a kolozsvári *Conciones vetustissimae* (Ms.U. 262, 1642–1659) alapján Enyedi 67–99. számú beszédeit tartalmazza, melyek 1593 decembere és 1594. július 7-e között keletkeztek. A szövegek változatai ugyan felállítható *stemma* híján egyenrangúak, Lovas a közlés során mégis sérültebbnek tekintti azon prédikációkat, melyek egyes, más szerzők munkáját is tartalmazó kötetekben maradtak fenn, míg jobban megőrzöttek azokat, amelyek olyan kódexekben maradtak fenn, ahol Enyedi prédikációi egy csoportban szerepelnek.

A kiadás további érdeme egy egyseges közlésrendszer és átírási alapelv kidolgozása, mely egyfelől figyelembe veszi és épít az eddigi prédikációs és egyházi irodalommal foglalkozók

megfontolásaira és szövegkiadásaiak tanulságaira, másfelől tisztában van azal, hogy azokat nem lehet maradéktalanul alkalmazni egy olyan szerzőtől származó szerkesztett gyűjteményre, „melyet majd száz éven keresztül másoltak és használtak az unitárius gyülekezet tagjai.” (21.). Mivel autográf példány nem maradt fenn a munkákból, így a betűhű közlést elveti, ellenben visszalép a teljes modernizálástól, és meghagyja a másolók korszakának nyelvjárási és helyesírási jellegzetességeit. A fonetikai optimalizálással, ejtéstükröztető modernizálással és a központozás mai helyesíráshoz való igazításával egy jól olvasható, rendkívül erős és dinamikus szöveget kapunk, melyben a kritikai modulok (a másolók tollhibáinak és javításainak lábjegyzetben való nyomon követése, a hivatkozott antik szerzők és idézetek azonosítása és jegyzetben való közlése) elsősorban a szakma számára szolgálnak támpontul, ám a kötetet laikus olvasó is bátran kézbe veheti. Megértési nehézségei biztosan nem támadnak, mivel a latin citátumok és szófordulatok végjegyzetbeli fordításain felül szójegyzéket is tartalmaz a kiadvány. A végjegyzet minden esetben magában foglal egy adatlapot, mely a beszéd elhangzásának egyházi évben való időpontját vagy a kapcsolódó ünnepet, a keletkezés és elhangzás lehetséges datálását és a beszéd másolásának vagy azutáni elhangzásának lehetséges idejét adja meg, illetve a beszéd már meg-

lévő, modern kiadásának bibliográfiai adatait. Szintén hasznos a bibliai személy- és helységnevek modern, átírási és kéziratban szereplő alakjainak táblázatos közlése. Az eredményesebb használatot szolgálja a névmutató és a bibliai helyek mutatója is. Természetesen nem hiányozhatnak a betűhív mutatványok és a kódexek borítóiról készült felvételek, melyek minden bizonnyal azok elrettentésére szolgálnak, akiknek kételyei merülnének fel a szövegek modernizálásának helyénvalóságával kapcsolatban. Ebből a szempontból az átírási alapelvek meghatározása módszertanilag inspiratív lehet más kiadások számára is, mivel rámutat, hogy egy egységes szakmai konszenzuson alapuló átírási javaslat nem feltétlenül alkalmazható mindenhol, így a különféle szöveghagyományok esetében egyedi megoldásokat kell érvényesíteni a szöveg legsokoldalúbb tanulmányozása érdekében.

A prédikációk közlésénél előbb mindig megkapjuk annak szerkezetben elfoglalt és a *triacas*beli számát, illetve a közlés alapjául szolgáló kódex rövidítését. A bibliai textus minden esetben kurziválva olvasható, a locusokat pedig még a hibás megjelölés esetén is betű szerinti átírásban kapjuk, ám kapcsos zárójelben annak mai és javított hivatkozásai egyaránt szerepelnek. A kódex oldalszámait szintén kapcsos zárójelben követhetjük nyomon. A kiadványt tipográfiailag színesíti, és igazán megnyerővé teszi, hogy a

kéziratok széljegyzeteivel, számozásaival és margináliáival a kéziratéhoz hasonló oldaljegyzetekként találkozunk. A kiadás végén feltüntetett szójegyzéken felül esetenként kapcsos zárójelben is megkapjuk egy-egy kifejezés értelmét. A párhuzamos szövegek közlésénél a szövegrészek jól elkülönítve, bekezdésenként váltakoznak. Míg a főszöveg közepén helyezkedik el, a kevésbé megbízható forrás jobbra igazított, a kettő között pedig nagyobb sortávolság jelzi a határokat. Így a párhuzamos helyek könnyebben követhetőek, mintha lábjegyzetben szerepelnének.

Hogy Enyedi jelen kötetben kiadott beszédei sokrétű kutatási lehetőséget hordoznak, az nem kétséges, ám célratoró, személyhez szóló, erős és dinamikus stílusa – a kiadás modernizálásának hála – a laikus olvasók érdeklődésére is számot tarthat, mi több, a munkák jól szerkesztettsége, tagolása, a hasonlatok és példázatok kezelése talán még a lelkészek számára is inspiráló lehet. Enyedi beszédeiben éppúgy megtaláljuk a bűnöket feddő, erkölcsös életre és penitenciára intő, illetve a morális értéket hangsúlyozó részleteket, mint a dogmatikai tanítást és a „háromságos” ellenfelek tételeinek megcáfolását. Enyedi szemében a prédikátor Isten szőlőjének gazdája, és miként a kapálás a gyomot és a tövist kitisztítja, „az gané pedig megszírosítja az földet, azért az Isten szőlejében munkálkodó vincellér illik, hogy az tövisset

kivágja, mely úgy leszen, ha az vétkekről megfeddi az embereket. Második tisztí az, hogy megkövérítse, zsírossá tegye őket, mely úgy leszen meg, ha az Istennek igaz tudományával legelteti őket.” (175.) Ám a tanító és a gyülekezet viszonya nem mindig felhőtlen, „mert mikor az tanítók kezdnek körüllünk kapálni, azaz az vétkekről megfeddnek és tövistet irtogatnak ki belöllünk, avagy az hogy megharagszunk s azt mondjuk, ám kipurdikálla, ám reám szólla, csúfolkodunk velle, bezzeg jól vagyon, úgymond, az prédikátoroknak dolgok, az kire megharagosznak, csak hamar kipurdikálják, megállják bosszújokat.” (176.) A penitenciára és megtérésre Enyedi legérzékletesebb érve Isten bűnök miatti büntetése, melyben fő eszköze a török: „Sok esztendőől fogva az Isten közönséges ostorul bocsátá az keresztyénségre és hazánkra bűneinkért az török nemzetet, mellyel könnyen bosszút állatott műrajtunk, és az mű atyáinkon. [...] Bizony, most sem érdemljük, hogy ez sanyarú ostort röllünk elvegye, mert nem jobbulunk meg, de sőt inkább napról napra nevedik köztünk az istentelenség minden rendeken, mind udvarbeli szolgák, mind közrenden valók, mind nemesség s mind nemtelenek, mind falubeli s mind városbeli község közt. Kiért félo, hogy az Isten nemhogy ez mostani nyavalyából szabadítana meg, de sokkal nagyobb csapást ne bocsásson reánk.” (169.) A török pusztítás kapcsán pedig Jeruzsálem romlásának párhuzama

idéződik fel, mikor „*az templommal együtt az Jeruzsálemnek is böcsülleti elveszett, de az helyett minden istenfelő város, falu méltán Jeruzsálemnek neveztetetik. Mennyi keresztyén városokat tött pedig az török kórákásokban? [...] Holott annakokáért mü és az mü atyánkfiai Istennek örökségei vagyunk, az török pedig pogány, és az minemü keserúségek lött régen az zsidóknak, mürajtunk azok puntról puntra [!] [a. m. pontról pontra] betöltenék az törökök miatt.*” (320–321.) Emellett azonban igazi gyülekezetépítőhöz híven Enyedinek a tévelygőkkel és bűnösökkel szembeni toleranciája is megmutatkozik: „*Igen nagy gondunknak és vigyázásunknak kell lenni egyebeknek hasznára és megmaradására, úgyanyyira, hogy jobb az gonoszt is megtartani, hogy együtt véle az jó is megmaradjon, hogynem mint az gonoszt úgy elveszteni, hogy az jó is véle együtt elveszen. Azért ha szinte látjuk, hogy valaki gonosz is, de engedelmességgel legyünk hozzá, mert így az igazságnak ismeretire hozhatjuk és megmaradásának okai leszünk.*” (219.) E megfontolás izgalmas párhuzama, hogy Németalföldön az 1618-as dordrecht zsinat utáni időkben megszilárdult remonstráns egyház vezetői is ehhez hasonlóan érvelnek majd egy multikonfessionális állam megteremtéséért, melyben a kisebb felekezetek létjogát annak félelme adja, hogy esetleges elnyomásukkal Krisztus tényleges igazsága is elpusztul, hiszen csakis Isten

tudhatja, melyik az igaz egyház. Az isteni igazság és akarat azonban Enyedi szerint igazolható olyan fundamentáliák alapján, melyek minden felekezetben fellelhetőek: „*Az Istennek akaratja sok dologban igen világos, mint minden vallású keresztyének, mind pápások, lutheránusok, kálvinisták, anapabtisták egy szóval hirdetik és vallják, hogy Isten azt akarja, hogy ne részegeskedjél, ne rágalmazz, ne paráználkodjál. Azért nyilván vagyom, hogy ez Isten akaratja, mert mindnyájan egy nyelvvel vallják.*” (243.)

A prédikációk *Explicationes...*-szel kapcsolatos párhuzamai a műfaji transzformáció iránt érdeklődő kutatások számára is terepet kínálnak. Lehetőség adódik továbbá a beszédek Enyedi egzegetikájáról tett legújabb megállapítások fényében való megvaltatására is. Vajon bibliamagyarázó módszerei mennyiben érvényesülnek, és hogyan működnek a kegyességi irodalom esetében? Tartható-e a *sola scriptura* elvén felfutott *sensus litteralis* következetes és szigorú érvényesítése, mely az allegorézist a legkisebb szintre csökkenti? A bibliafilológiai és fordításkritikai megfontolások jelenlétére már a hivatkozásokból is lehet következtetni, melyek között Beza *Annotationes...*-e és Erasmus *Adagiorum chiliades-e*, illetve *Opera omnia...*-ja is helyet kap. Többször kitér arra, hogy a *Vulgata* fordítása hamis (pl.: 299.), de a Sárospataki Kódexben töredékesen fennmaradt, helyenként az *Explica-*

tiones...-szel párhuzamosan futó, így az alapján kiegészíthető 93. beszéd Beza, Erasmus és Ammonius *In porphyrii Isagogen...* munkája alapján emendálja a Jn 8,58 („...mielőtt Ábrahám lett volna, én vagyok.”) görög textusának latin fordítását, melyért szabadkozik is a hallgatóság előtt: „Az kik penig írást nem tudnak, ne bánják, ha szokáson kívül idegen nyelven kell itt szóllanom”. Ha Enyedi is tartotta a közönség értelméhez való alkalmazkodás protestáns követelményét, a latin és görög szövegrészek alapján nem mindennapi hallgatóság lehetett jelen. Mindenesetre fejtegetése végén egyértelmű konklúziót találunk: „Mert szolecizmus, barbarizmus ez: *antequam fieret ego sum; Minekelötte lenne, én vagyok. Mert így kellett volna mondani ezt: *Antequam fieret, ego eram. Vagy fui [...]* Nem jó penig az Szentírásban szolecizmust csinálni, mikor elkerülhetjük. Ha azért *grammatice [a. m. nyelvtan szerint, helyesen]* szóllathatod az Istennek fiát, mit gyalázod azzal, hogy csak szólni sem tudott?” (278–279.)*

Mielőtt bárkit elrettentenék az előbbi részlettel, le kell szögezzem, Enyedi szövegeit nem a tudományos, bibliakritikai fejtegetések uralják, a történelmi példázatok és az elmés, sokszor a mai fül számára már szórakoztató fordulatok és képzettársítások élvezhetővé és gördülékennyé teszik a munkáit. A hamisan és rágalmakat szóló szájról például így beszél: „Mint

az kéz arra való, hogy fogjunk véle, nemhogy rajta járjunk, de azért némely emberek rajta járnak, az lábokat egyenesen feltartják, azonképpen azért az nyelv is természet szerént teremtetett azvégre, hogy jót mondjon, áldást, és az Urat magasztalja, áldja véle, és felebarátjának használjon véle. De minthogy az ember ura az ő tagjainak, oda viheti az nyelvét, az ki neki természeti ellen vagyon, ahova akarja, és gonoszt, átkot mondhat véle”. (87.) A házasságban való békétlenség türéseire pedig egyetemes érvényű bölcsességgel int, buzdít és vigasztal egyszerre, hiszen a házasság azzal jár, amivel: „Mert akárhol is, akárkivel is nem élhet az ember bosszúság és tülés nélkül, főképpen az kivel szüntelen együtt vagyon”. (91.)

Összességében tehát a kiadás legfőbb érdeme, hogy a modern kutatás által régóta elhanyagolt unitárius prédikációirodalom egy szeletét a szélesebb szakmai közönség számára is elérhetővé tette, így remélhetőleg a Lovas Borbála által megkezdett, számos eredményt felmutató vizsgálatokba mások is bekapcsolódnak, és a szövegek a széleskörű, több szempontú elemzések útján tovább gazdagítják a 16–17. századi kegyességi és prédikációs irodalomról kialakított képünket. Emellett bátran ajánlom minden olvasó számára, aki érdeklődik a régi magyar kultúra erős nyelvű, karakteres szövegei iránt.

Túri Tamás

ABSTRACTS

Mark Morrison-Reed: *Ménage à Trois: The UUA, GAUFCC and IARF and the Birth of the ICUU; Part II.* (translated by Dávid Gyerő)

This paper focuses on the birth of the International Council of Unitarians and Universalists (ICUU). The present translation (being the second part of the original paper) includes the origins of the ICUU, and the committees and associations that played crucial role in shaping the ICUU, and summarizes the background that created this more truly international body, the ICUU.

David Usher, the first president of the ICUU, played a crucial role in grounding a world Unitarian council. Initially he encountered resistance from different UU leaders: there was an ongoing debate over whether this new body would or would not take over the roles of previously existing bodies. The 27th Congress of the IARF in Hamburg (1990), World Unitarian Summit in Budapest (1992), the birth of the Unitarian Universalist Partner Church Council (1993) all contributed to forming the ICUU. The founding conference took place in 1995 with the participation of 13 Unitarian or UU delegates over the world (the Philippines, Sri Lanka, Australia/New Zealand, Romania, South Africa, Great Britain, Canada, the Czech Republic, Denmark, Germany, Russia, the USA; plus a delegate from the EUU).

Keywords: ICUU; IARF; GAUFCC; UUA; UUPCC; interfaith; history; David Usher

Botond Péter Koppándi: *Why Do We Preach the Way We Do? – How Could We Preach Better?*

This article explores the past, present and the possible future of preaching. It describes the development of “traditional” preaching from the ancient rhetoric throughout the centuries. The Augustinian approach of the purposes of sermons – to teach, to delight and to persuade – has influenced the shape and style of sermons, and for hundreds of years sermons were formed with precision, and

preached with a deductive style. This article states that this type of preaching is still genuine and accurate, but there is room for a more wide variety of sermons.

The article emphasizes, that the second part of the 20th century has brought a huge change in the way of thinking. Postmodernism had a huge impact everywhere, and churches should face its challenges. The pulpits tend to lose their traditional authority, unless preaching will overcome the difficulties. New philosophies, new currents in the biblical studies, new homiletical methods are emerging, and scholars need to face this. The article's main idea is that in order to renew our preaching, there is a need to learn from the recent developments of the homiletical scholarship, and that Unitarian preaching can, and should be renewed in the 21st century. The renewal should take into account the message of the sermon, the role of the preacher, and the role of the audience in the process of preaching. New forms, new styles, new methods should be explored, but "good old preaching" should not be forgotten.

Keywords: New Hermeneutic; New Homiletic; preaching; renewal of preaching; traditional preaching; Postmodernism; heritage of the ancient rhetoric; sermon

Beáta Bordás: *Regarding to Painter Sebestyén Shakirov's (1893–1966) Relations with Kolozsvár (Cluj-Napoca)*

This article deals with the unitarian painter, Sebestyén Shakirov's life and works as well as his exhibitions held in Kolozsvár. Shakirov was a WW I soldier and prisoner from Kazany (Kazan), Russia who decided not to turn back home. Between 1920 and 1926, he attended the free painting school from Nagybánya (Baia Mare), at that time led by the famous painter János Thorma (1870–1937). In the upcoming years, he travelled and moved several times, discovering and depicting the landscapes of the Zsil (Jiu) valley and the now wiped off Danubian island, Ada Kaleh.

In 1929, he married Mária Labina, and they settled in Nagybánya, populated by the well-known colony of painters. His wife introduced him to the Unitarian religion, and being interested in the origins of this religion, Shakirov started his field days to Déva (Deva). As a result, he created several artworks depicting the ruins of Déva fortress, the place of martyrdom of the first Unitarian bishop, Dávid Ferenc's (Francis David) life.

The present article sums up a research regarding the paintings found in the collection of the Hungarian Unitarian Church from Kolozsvár: there are eight

artworks, five of them depicting the Déva fortress, one representing Dávid Ferenc as he gives his famous sermon that converted the city, one female portrait and a beautiful landscape from Ada-Kaleh island. The acquisition of these paintings was related with the individual exhibitions of Shakirov's works, held in the rooms of the Unitarian College (1929, 1938). Besides these, the painter had several other exhibitions in Kolozsvár, with the support and encouraging critique of Lajos Kelemen (1877–1963), the Unitarian art historian and archivist.

Keywords: Shakirov, Sebestyén (1893–1966); painter, Nagybánya (Baia Mare) school for painters; plein-air; individual exhibition; Kolozsvár, Cluj-Napoca; Deva castle; Dávid, Ferenc; Hungarian Unitarian Church; Kelemen, Lajos (1877–1963); Thorma, János (1870–1937).

Sándor Kovács: *Dávid Ferenc (Francis David) as Figure of Mythography*

Throughout the centuries many portraits of the leading figures of the European reformation were created. The Reformed and Lutheran Churches of Hungary and Transylvania have all drawn up inventories of the artistic works regarding John Calvin and Martin Luther. The Unitarian Church has some deficiency in this area. In 1992 Tamás Török dedicated a small chapter in his booklet (*Unitarians*, Budapest, 1992. 16–21.) to this subject.

There is no authentic portrait of Dávid Ferenc, neither from the 16th Century, nor from modern era. In 1868 when the Unitarian Community celebrated the 300th anniversary of the Diet of Turda, Dávid's life came into the spotlight. In 1879 on 300th anniversary of Dávid's death Elek Jakab's (1820–1897) monograph entitled *The Memory of Dávid Ferenc* was published.

The most well known artwork representing Dávid Ferenc is a 1896 canvas by Aladár Körösfői-Kriesch (1863–1920) entitled *The Diet of Turda 1568*. Dávid's fictional figure imagined by Körösfői-Kriesch became iconic. The artworks depicting the founder of the Unitarian Church bore the hallmark of this first representation. This article lists and describes the artworks – oil painting, print, gravure, pen sketch, relief, plaque, statue – portraying Dávid Ferenc, the outstanding figure of the Hungarian Unitarian Church.

Keywords: art; image; painting; Unitarian Reformation; Unitarian Church; collective ritual memory; Dávid, Ferenc (c. 1510–1579); Jakab, Elek (1820–1897); Körösfői-Kriesch, Aladár (1863–1920)

STUDII

- Mark D. Morrison-Reed
Cooperare internațională în înființarea Consiliului Unitarian Universalist II.
(tradus și revizuit de Dávid Gyerő) 235
- Botond Péter Koppándi
De ce predicăm în modul în care predicăm? – Cum am reuși mai bine? 260
- Beáta Bordás
Pictorul Sebestyén Shakirov (1893–1966) și relațiile sale cu orașul Cluj 276
- Sándor Kovács
Figura lui Ferenc Dávid în artele vizuale 294

ATELIER

- Norbert Zsolt Rác
Istoria capelei și a casei preotului unitariene poloneze în oglinda
documentelor bisericești 312

AMVON – MASA DOMNULUI – LITURGHII

- Mária Pap
Mâna goală 326
- Tibor Rűsz-Fogarasi
„...când am văzut fața ta, parcă aș fi văzut fața lui Dumnezeu.” 331

Előd Szabó	
Alege binele!	336

RECENZII

Aron Buciumeanu: <i>Moara și prâsnelul</i> . București, Editura Tracus Arte. pp. 384. (Sándor Lakatos)	340
---	-----

Sándor Oláh: <i>Constrângerii–Martiri. Povești din secolul cel mai rău</i> . Miercurea Ciuc, 2016, Pro-Print. pp. 335. (János Pál)	344
---	-----

<i>Predicile lui György Enyedi, 1. (predicile nr. 67–99.) 2. Cluj Napoca Codex, Târgu-Mureș Codex, Sárospatak Codex, Conciones vetustissimae</i> . Borbála Lovas (ed., ar. intr.), Budapesta, 2016, MTA-ELTE HECE – Biserica Unitariană Maghiară. pp. 450. (Tamás Túri)	351
---	-----

Rezumate	358
----------------	-----

Fondat în 1861. Publicat de Biserica Unitariană din Transilvania. Apare trimestrial.

Redactor șef: **dr. Sándor Kovács**

Redactor: **dr. Júlia Eszter Andorkó**

Îngrijirea textelor/corectură: **Miklós Kürti, Rodger Matlage**

Tehnoredactor: **Péter Virág**

Colectivul de redacție: **dr. Mihály Balázs, dr. Juliane Brandt, dr. Szabolcs Czire,
Botond Koppándi, Lehel Molnár, dr. Ildikó Horn, dr. Elek Rezi**

Adresa redacției: B-dul 21 Decembrie 1989, nr. 9, 400105 Cluj-Napoca, Romania
Tel: +40 264 593236, +40 364 405557; fax: +40 264 595927; e-mail: keresztenymagveto@unitarius.org
Tipărit la Tipografia IDEA, Cluj. ISSN 1222-8370.

STUDIES

- Mark D. Morrison-Reed
Ménage á Trois: The UUA, GAUFCC and IARF and the Birth of the ICUU II.
(translated and revised by Dávid Gyeró) 235
- Botond Péter Koppándi
Why Do We Preach the Way We Do? – How Could We Preach Better? 260
- Beáta Bordás
Regarding to Painter Sebestyén Shakirov’s (1893–1966) Relations with
Kolozsvár (Cluj-Napoca). 276
- Sándor Kovács
Dávid Ferenc (Francis David) as Figure of Mythography 294

WORKSHOP

- Norbert Zsolt Rácz
Regarding the History of the Polish Unitarians from Cluj-Napoca.
The History of the Polish Tabernacle and Priest’s House as Mirrored in
Church Documents 312

SERMONS

- Mária Pap
The Empty Hand 326
- Tibor Rűsz-Fogarasi
“...for I Have Seen Your Face, Which Is Like Seeing the Face of God.” 331

Előd Szabó Choose the Right!.....	336
--------------------------------------	-----

BOOK REVIEWS

Aron Buciumeanu: <i>Mill and Gyroscope</i> . București, Editura Tracus Arte. pp. 384. (Sándor Lakatos)	340
---	-----

Sándor Oláh: <i>Compulsions–Martyrs. Stories from the Worst Century</i> . Miercurea Ciuc, 2016, Pro-Print. pp. 335. (János Pál)	344
--	-----

<i>Sermons of György Enyedi, 1. (Sermons nr. 67–99.) 2. Cluj Napoca Codex, Târgu-Mureș Codex, Sárospatak Codex, Conciones vetustissimae.</i> Borbála Lovas (ed., arr. intr.), Budapest, 2016, MTA-ELTE HECE – Hungarian Unitarian Church. pp. 450. (Tamás Túri)	351
---	-----

Abstracts	358
-----------------	-----

Year of Foundation: 1861. Publisher: The Transylvanian Unitarian Church. Appears quarterly.

Editor in Chief: **dr. Sándor Kovács**

Editor: **dr. Júlia Eszter Andorkó**

Copyreader: **Miklós Kürti, Rodger Mattlage**

Layout: **Péter Virág**

Editorial Board: **dr. Mihály Balázs, dr. Juliane Brandt, dr. Szabolcs Czire,
Botond Koppándi, Lehel Molnár, dr. Ildikó Horn, dr. Elek Rezi**

Editorial Office: B-dul 21 Decembrie 1989, nr. 9, 400105 Cluj-Napoca, Romania
Tel: +40 264 593236, +40 364 405557; fax: +40 264 595927; e-mail: keresztenymagveto@unitarius.org
Printed by the IDEA Printing House. ISSN 1222-8370.